

**МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ
КОНФЕРЕНЦІЙ ЧОРНОМОРСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

№ 1(1), 2025

**Матеріали XXII Міжнародної наукової конференції
«ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2025: стратегії країн
Причорноморського регіону в геополітичному просторі»**

16-22 червня 2025 р., м. Миколаїв, Україна

СЕРІЯ: ПРАВО

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Заснований у 2025 році

Виходить 2 рази на рік



Миколаїв-2025

Засновано у 2025 році. Виходить 2 рази на рік.

Засновник і видавець:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Голова редакційної ради:

Леонід Клименко – доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор, в.о. ректора університету, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна).

Заступники голови:

Юрій Котляр – доктор історичних наук, професор, перший проректор, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна);

Роман Дінжос – доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна);

Володимир Ємельянов – доктор наук з державного управління, заслужений діяч науки і техніки України, директор Навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна).

Члени редакційної ради:

Світлана Белінська – доктор економічних наук, професор, декан факультету економічних наук, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна);

Ангела Бойко – кандидат технічних наук, доцент кафедри комп'ютерної інженерії, декан факультету комп'ютерних наук, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна);

Віталій Вербицький – кандидат історичних наук, доцент, в.о. декана факультету фізичного виховання і спорту, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна);

Олена Кузнецова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки, в.о. директора Навчально-наукового медичного інституту, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна);

Ганна Норд – доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту післядипломної освіти, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна);

Дмитро Січко – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна);

Анастасія Хмель – кандидат історичних наук, доцент, декан факультету політичних наук, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна);

Людмила Шерстюк – кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. декана факультету філології, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна).

**Свідцтво про реєстрацію
друкованого засобу масової
інформації:**

Серія, номер R30-05946
від 27.03.2025 року

*Рекомендовано до друку та
поширення мережею
рішенням Вченої ради ЧНУ
№ 5 від 29.05.2025 р.*

Мови видання:
українська, англійська, мови
ЄС

Електронна версія:
[//mspc.mk.ua](https://mspc.mk.ua)

Адреса редакції:
м. Миколаїв,
вул. 68 Десантників, 10,
54003
Тел.: 8 (0512) 76-55-99,
8 (0512) 76-55-81.
факс 50-00-69, 50-03-33
E-mail: rvv@chmnu.edu.ua

М 32 Матеріали науково-практичних конференцій Чорноморського національного університету імені Петра Могили. Серія : Право : Ольвійський форум – 2025 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : XXII Міжнар. наук. конф. 16-22 черв. 2025 р., м. Миколаїв : наук. зб. / М-во освіти і науки України ; ЧНУ імені Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. – № 1 (1). – 100 с.

УДК 004+3+62+7/9]:001.891](477)(06)

**MATERIALS OF THE SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE
OF PETRO MOHYLA BLACK SEA
NATIONAL UNIVERSITY**

№ 1(1), 2025

**Materials of the XXII International Scientific Conference
«Olbia Forum – 2025: strategies of the countries of the
Black Sea region in the geopolitical space»**

June 16-22, 2025, Mykolaiv, Ukraine

SERIES: LAW

SCIENTIFIC COLLECTION

Founded in 2025

Published 2 times a year



Mykolaiv-2025

Founded in 2025. It is published 2 times a year.

Founder and publisher:

Petro Mohyla Black Sea National University

EDITORIAL COUNCIL

Chairman of the Editorial Board:

Leonid Klymenko - Doctor of Technical Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor, Acting Rector of the University, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine).

Deputy Chairmen:

Yurii Kotliar - Doctor of History, Professor, First Vice-Rector, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine);

Roman Dinzhos - Doctor of Technical Sciences, Professor, Vice-Rector for Research, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine);

Volodymyr Yemelianov - Doctor of Science in Public Administration, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor, Director of the Educational and Research Institute of Public Administration and Management, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine).

Members of the Editorial Board:

Svitlana Belinska - Doctor of Economics, Professor, Dean of the Faculty of Economics, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine);

Anzhela Boyko - PhD in Engineering, Associate Professor of the Department of Computer Engineering, Dean of the Faculty of Computer Science, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine);

Vitalii Verbytskyi - PhD in History, Associate Professor, Acting Dean of the Faculty of Physical Education and Sports, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine);

Olena Kuznetsova - PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Social Work, Management and Pedagogy, Acting Director of the Educational and Research Medical Institute, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine);

Hanna Nord - Doctor of Economics, Professor, Director of the Educational and Research Institute of Postgraduate Education, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine);

Dmytro Sichko - PhD in Law, Associate Professor, Dean of the Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine);

Anastasiia Khmel - PhD in History, Associate Professor, Dean of the Faculty of Political Sciences, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine);

Liudmyla Sherstiuk - PhD in Pedagogy, Associate Professor, Acting Dean of the Faculty of Philology, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine).

The conference is registered in the catalog of international conferences in Academic Resource Index / Research Bib.

The conference is registered in UkrNTI №358 dated April 07, 2025.

Identifier in the Register of Subjects in the Media Sector:
R30-05946 (Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting No. 656 dated March 27, 2025).

Recommended for publication by the decision of the Academic Council of Petro Mohyla Black Sea National University (protocol № 5, 29.05.2025).

Languages of the publication:
Ukrainian, English,
EU languages

Electronic version:
[//mspc.mk.ua](https://mspc.mk.ua)

Editorial address:
Mykolaiv,
10 Desantnykov St., 68, 54003
tel.: 8 (0512) 76-55-99,
8 (0512) 76-55-81.
fax: 50-00-69, 50-03-33
e-mail: rvv@chmnu.edu.ua

M 32 Materials of scientific and practical conferences of Petro Mohyla Black Sea National University. Series : Law : Olbia Forum – 2025 : strategies of the countries of the Black Sea region in the geopolitical space : XXII int. scientific conf. June 16-22, 2025, Mykolaiv : scientific col. / Ministry of Education and Science of Ukraine ; Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv : Publishing house of Petro Mohyla Black Sea National University, 2025. – № 1 (1). – 100 p.

UDC 004+3+62+7/9]:001.891](477)(06)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
СЕРІЯ: ПРАВО

Головний редактор:

Алла Блага доктор юридичних наук, професор (б.в.з.), Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

Заступники головного редактора:

Дмитро Січко кандидат юридичних наук, доцент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

Алла Коваль доктор юридичних наук, професор, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

Члени редакційної колегії:

Ігор Озерський доктор юридичних наук, професор, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

Олена Ткаля кандидат юридичних наук, доцент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

Олена Каплій кандидат юридичних наук, доцент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

Оксана Валецька кандидат юридичних наук, доцент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

Елучка Казарян доктор філософії у галузі права, старший викладач, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

Антон Долгов кандидат юридичних наук, доцент (б.в.з.), Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

Відповідальний секретар:

Яна Плютенко провідний фахівець I категорії кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

EDITORIAL BOARD
SERIES: LAW

Editor-in-Chief:

Alla Blaga Doctor of Law, Professor (w.a.r.), Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

Deputy editors-in-chief:

Dmytro Sichko PhD in Law, Associate Professor, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

Alla Koval Doctor of Law, Professor, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

Members of the editorial board:

Ihor Ozersky Doctor of Law, Professor, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

Olena Tkalya PhD in Law, Associate Professor, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

Olena Kapliy PhD in Law, Associate Professor, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

Oksana Valetska PhD in Law, Associate Professor, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

Eluchka Kazaryan PhD in Law, Senior Lecturer, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

Anton Dolhov PhD in Law, Associate Professor (w.a.r.), Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

Executive Secretary:

Yana Plyutenko Leading Specialist of the Department of Civil and Criminal Law and Procedure, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

ЗМІСТ

ПРАВО	12
Ірина Бердиченко ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КІБЕРЗАХИСТУ ДЕРЖАВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ	13
Алла Блага АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗБУДОВИ МІСЦЕВИХ СИСТЕМ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВІЙНИ	17
Олег Бороденко ВИКОРИСТАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ МЕТОДИК У ДОСЛІДЖЕННЯХ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	21
Оксана Валецька АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ЗМІН У СЛУЖБОВО-ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	24
Олена Волкович, Карина Шкодич ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ РЕКОДИФІКАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА, МОТИВИ ТА НАСЛІДКИ	28
Яна Гаврилюк, Вікторія Кур'ян АНАЛІЗ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ПРОГАЛИН ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ВІДБРАННЯ ДИТИНИ БЕЗ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ	32
Сергій Глубоченко КОНЦЕПЦІЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В АСПЕКТІ ГРОМАДСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ	36
Антон Долгов ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ КРИПТОВАЛЮТ	40

Аліна Доній, Андрій Левицький ЗНАЧЕННЯ ВИЛУЧЕНОЇ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ СЛІДОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ДОКАЗУВАННІ ВИНИ ОСОБИ.....	44
Елужка Казарян ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ УМИСНИХ ВБИВСТВ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ.....	47
Олена Каплій РОЛЬ РАД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У МІСЦЕВІЙ ДЕМОКРАТІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	51
Марьяна Кидюк, Андрій Левицький ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА КРИМІНАЛІСТА	54
Марина Кобак СУДОВИЙ ЗБІР – СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА	58
Вікторія Кур'ян РОЛЬ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ ПІД ЧАС ЗМІНИ У НАУЦІ ТА СУСПІЛЬСТВІ ПАРАДИГМИ «СИЛА ВЛАДИ» НА «СИЛА ЗАКОНУ»	62
Іванна Лісна ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ Й ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ.....	66
Ігор Озерський «САМОСТВЕРДЖЕННЯ» ЯК ПСИХОЛОГІЧНЕ ТЛО РОЗВИТКУ НЕГАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА МОТИВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ	70
Сніжана Панченко ОСНОВНІ СВОБОДИ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС	73
Михайло Семерей, Дар'я Толстих ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ	76
Дмитро Січко ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: МЕЖІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	80
Олена Ткаля ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	84
Анастасія Черних, Вікторія Кур'ян ПОЛІГРАФ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ПРОЦЕДУР В УКРАЇНІ, АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ	88

Анастасія Черних, Василь Стратонов

ТЕХНІКА ОПУБЛІКУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА 92

Kovalova Svitlana

**ALF ROSS AND HAL KOCH: TWO APPROACHES TO DEMOCRACY AS TO A
PHILOSOPHICAL CONCEPT 97**

CONTENTS

LAW	12
Iryna Berdychenko PROSPECTS OF LEGAL REGULATION OF CYBER PROTECTION OF STATE INFORMATION RESOURCES	13
Alla Blaga TOPICAL ISSUES OF BUILDING LOCAL SYSTEMS FOR PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE IN TIMES OF WAR	17
Oleh Borodenko THE APPLICATION OF PHILOSOPHICAL METHODS IN RESEARCH ON THE FORMATION OF NATIONAL STATESHIP IN UKRAINIAN LANDS	21
Oksana Valetska ANALYSIS OF CERTAIN CHANGES IN LABOUR ACTIVITY DURING THE PERIOD OF MARTIAL LAW	24
Volkovych Olena, Karyna Shkodych ON THE EXPEDIENCY OF RECODIFICATION OF ECONOMIC LEGISLATION OF UKRAINE: LEGAL NATURE, MOTIVATIONS AND CONSEQUENCES	28
Yana Havryliuk, Victoria Kuryan ANALYSIS OF THE LEGAL NATURE AND GAPS IN THE LEGISLATIVE REGULATION OF THE PROCEDURE FOR THE REMOVAL OF A CHILD WITHOUT DEPRIVATION OF PARENTAL RIGHTS	32
Sergii Glubochenko THE CONCEPT OF RESTORATIVE JUSTICE: AN ASPECT OF COMMUNITY INTERACTION	36
Anton Dolhov LIABILITY FOR CRIMES RELATED TO THE ILLICIT TRAFFICKING OF CRYPTOCURRENCIES	40
Alina Doniy, Andrii Levytskyi THE IMPORTANCE OF TRACE EVIDENCE COLLECTED DURING CRIME SCENE EXAMINATION IN PROVING A PERSON'S GUILT	44

Eluchka Kazarian	
PECULIARITIES OF INFORMATION AND COMPUTER FORENSICS IN THE INVESTIGATION OF INTENTIONAL HOMICIDES MOTIVATED BY RACIAL, NATIONAL, OR RELIGIOUS INTOLERANCE	47
Olena Kaplii	
THE ROLE OF COUNCILS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN LOCAL DEMOCRACY AND THE REALIZATION OF THE RIGHTS AND INTERESTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS	51
Maryna Kydiuk, Andrii Levytskyi	
PROCEDURAL ASPECTS OF THE INTERACTION BETWEEN THE INVESTIGATOR AND THE CRIMINALIST	54
Maryna Kobak	
COURT FEE – CURRENT ISSUES	58
Victoria Kurian	
THE ROLE OF THE PROFESSION OF ATTORNEY-AT-LAW IN THE PROCESS OF CHANGING THE PARADIGM OF «POWER OF AUTHORITY» TO «POWER OF LAW» IN SCIENCE AND SOCIETY	62
Ivanna Lisna	
RECOVERY OF UKRAINE AFTER THE WAR: ENSURING HUMANITARIAN AND INFORMATION SECURITY AND POLITICAL AND LEGAL CHALLENGES	66
Igor Ozerskyi	
«SELF AFFIRMATION» AS A PSYCHOLOGICAL BACKGROUND FOR THE DEVELOPMENT OF A NEGATIVE PERSONALITY AND A MOTIVE FOR COMMITTING A CRIME	70
Snizhana Panchenko	
FUNDAMENTAL FREEDOMS OF THE EU INTERNAL MARKET	73
Semerei Mykhailo, Daria Tolstykh	
HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CRIMINALISTICS	76
Dmytro Sichko	
MARRIAGE CONTRACT: LIMITS OF LEGAL REGULATION	80
Olena Tkalia	
FUNCTIONS AND OBJECTIVES OF PRACTICAL LEGAL ACTIVITY	84
Anastasiia Chernykh, Victoria Kurian	
POLYGRAPH: PROBLEMS OF LEGAL UNCERTAINTY AND STANDARDIZATION OF PROCEDURES IN UKRAINE, ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE	88

Anastasiia Chernykh, Vasyl Stratonov

THE TECHNIQUE OF PUBLISHING A REGULATORY LEGAL ACT..... 92

Kovalova Svitlana

**ALF ROSS AND HAL KOCH: TWO APPROACHES TO DEMOCRACY AS TO A
PHILOSOPHICAL CONCEPT..... 97**

Розділ ПРАВО

Section LAW

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.01

Ірина Бердиченко

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КІБЕРЗАХИСТУ ДЕРЖАВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Тези представляють теоретико-методологічний аналіз питання удосконалення нормативно-правової бази у сфері кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури, як важливого чинника у розбудові ефективного захисту від кібератак інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем, в яких обробляються державні інформаційні ресурси.

Наголошується, що діяльність з побудови ефективної нормативно-правової бази з метою посилення спроможностей з кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури не може бути статичною, така діяльність повинна продовжуватися і надалі, з урахуванням нових ризиків, які виникають у сфері функціонування державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури, та з метою впровадження найкращих європейських практик.

Ключові слова: кіберзахист, державні інформаційні ресурси, об'єкти критичної інформаційної інфраструктури, Європейський Союз.

Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA, яка діє при Держспецзв'язку, у 2024 році опрацювала 4315 кіберінцидентів. Це на 69,8% більше, ніж роком раніше, коли кіберзлочинці атакували український кіберпростір 2541 раз. Найчастіше зловмисники атакують місцеві органи влади, уряд та урядові організації, сектор безпеки та оборони та енергетичний сектор. Існує стійка тенденція збільшення кількості загроз національній безпеці у кіберпросторі. Якщо у першому півріччі минулого року на урядові організації було здійснено 473 кібератаки, то у другому вже було зафіксовано 665 випадків (+41%). Зросла минулого року і кількість кібератак на місцеві органи влади: від 542 випадків у першому півріччі до 831 у другому (+53%). На 82% збільшилася кількість кібератак на сектор безпеки і оборони: 276 інцидентів у першому півріччі та 502 – у другому [1]. Численні кібератаки мають на меті підірвати національну безпеку України, насамперед, шляхом заподіяння шкоди державним інформаційним ресурсам та об'єктам критичної інформаційної інфраструктури. Вищеназвані чинники, свідчать про необхідність подальшої роботи над удосконаленням національного законодавства у сфері кібербезпеки, що є необхідним для мінімізації загроз кібербезпеці України, і перш за все щодо захищеності від кібератак державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури.

Відповідно до частини першої статті 1 Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [2] державні інформаційні ресурси це систематизована інформація, що є доступною за допомогою інформаційних технологій, право на володіння, використання або розпорядження якою належить державним органам, військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, державним підприємствам, установам та організаціям, а також інформація, створення якої передбачено законодавством та яка обробляється фізичними або юридичними особами відповідно до наданих їм повноважень суб'єктами владних повноважень.

Наразі актуальним є системна робота з підвищення кіберстійкості в умовах зростаючих кіберзагроз, посилення готовності державних органів до реагування на інциденти будь-якого рівня складності, робота над законодавчими змінами у сфері кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, розвиток стратегічного реагування на кіберінциденти у державних інформаційних ресурсах та удосконалення міжвідомчої взаємодії у цих сферах.

Нормативно-правовою базою в сфері правового регулювання кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, є:

– Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2014 р., № 25, ст. 890 із змінами);

- Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.403 із змінами) [3];
- Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 31, ст.286 із змінами) [4];
- Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 29, ст.389 із змінами) [5];
- Закон України «Про функціонування паливно-енергетичного комплексу в особливий період» (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 52, ст. 526 із змінами) [6];
- Закон України «Про національну безпеку України» (Відомості Верховної Ради України, 2018 р., № 31, ст. 241 із змінами) [7];
- Закон України «Про стандартизацію» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст.1058 із змінами) [8].

Наразі актуальним для національного законодавства, у тому числі у сфері кібербезпеки та кіберзахисту, є адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу насамперед до Директиви (ЄС) 2022/2555 Європейського Парламенту і Ради від 14.12.2022 про заходи щодо забезпечення високого загального рівня кібербезпеки у всьому Союзі, внесення змін до Регламенту (ЄС) № 910/2014 та Директиви (ЄС) 2018/1972, а також скасування Директиви (ЄС) 2016/1148 (NIS 2) [9].

Також перспективним та корисним є унормування використання стандартів, настанов, рекомендацій, аналітичних оглядів та інших документів, розроблених та прийнятих іноземними та міжнародними організаціями з питань кіберзахисту, у тому числі документів Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), Європейського комітету зі стандартизації (CEN), Європейського інституту телекомунікаційних стандартів (ETSI), Міжнародного союзу електров'язку (ITU), Агентства Європейського Союзу з кібербезпеки (ENISA), Агентства з кібербезпеки та безпеки інфраструктури (CISA), Національного інституту стандартів та технологій (NIST), Організації Північноатлантичного договору (NATO), а також визнаних зазначеними організаціями процедур оцінки відповідності, у тому числі сертифікації, рекомендованої для застосування у сферах організації спеціального зв'язку, криптографічного та технічного захисту інформації, кіберзахисту.

Стратегія кібербезпеки як документ, що визначає пріоритети, цілі та завдання забезпечення кібербезпеки України з метою створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави, повинна формуватися та уточнюватися з урахуванням положень європейського законодавства у сфері кібербезпеки, у тому числі з урахуванням положень Директиви Європейського Союзу щодо мережевої та інформаційної безпеки (NIS 2).

Водночас, важливим напрямком є впорядкування на рівні Закону створення та забезпечення функціонування національних систем реагування на інциденти кібербезпеки, кібератаки, кіберзагрози та обміну інформацією про інциденти кібербезпеки щодо інформаційних, електронних комунікаційних інформаційно-комунікаційних та технологічних систем, в яких оброблюються державні інформаційні ресурси або інформація з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом; розбудова в рамках національної системи реагування команд реагування та визначення ролей і завдань національної, галузевих та регіональних команд реагування з урахуванням рекомендацій, визначених NIS 2.

Крім зазначених питань щодо євроінтеграційних процесів, слід наголосити на необхідності подальших кроків з удосконалення законодавства за такими напрямками як:

- розбудова профільних підрозділів з кіберзахисту в державних органах, на об'єктах критичної інфраструктури, а також визначення типових вимог до таких підрозділів та їх керівників;
- удосконалення взаємодії суб'єктів реагування у разі настання кризової ситуації в кібербезпеці;
- впровадження комплексного підходу до організації навчання, тренінгів з кіберзахисту та захисту інформації, а також інструктажів з кібергігієни.

Робота за цими напрямками упорядкування законодавства у сфері кібербезпеки та кіберзахисту є вкрай важливою та необхідною, водночас потребує виваженого підходу та врахування принципів законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями.

Звернемо увагу на деякі питання удосконалення законодавства за вищезгаданими напрямками, які викликають дискусії та застереження. Активну роль серед профільних підрозділів у сфері кібербезпеки відіграє Національний координаційний центр кібербезпеки як робочий орган Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО).

Відповідно до частини першої та другої статті 5 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» координація діяльності у сфері кібербезпеки як складової національної безпеки України здійснюється Президентом України через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України.

Національний координаційний центр кібербезпеки як робочий орган Ради національної безпеки і оборони України здійснює координацію та загальний контроль за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони, які забезпечують кібербезпеку, загальну координацію суб'єктів національної системи реагування на кіберінциденти, кібератаки, кіберзагрози; подає до Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо оголошення кризової ситуації в кібербезпеці; координує реалізацію Стратегії кібербезпеки України, подає до Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо формування та уточнення Стратегії, у тому числі з урахуванням положень Директиви Європейського Союзу щодо мережевої та інформаційної безпеки (NIS 2); визначає пріоритети, розробляє концептуальні засади та вносить Президентові України пропозиції щодо проведення кібероперацій стратегічного рівня в інтересах національної безпеки і оборони та забезпечує координацію суб'єктів сектору безпеки і оборони щодо їх проведення; координує стратегічні комунікації у сфері кібербезпеки.

Вклад спеціалістів вказаного центру у діяльність з кіберзахисту національного кіберпростору не викликає сумнівів, а лише повагу. Проте, при роботі над законодавчим визначенням особливостей правового статусу цього органу, як і інших робочих органів РНБО необхідно пам'ятати про конституційну модель організації влади в державі, яка базується на положеннях статті 6 Конституції України, згідно з якою державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Відповідно до рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020 [10]: «конституційний припис щодо поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову як один із фундаментальних приписів щодо здійснення державної влади неодноразово розглядався Конституційним Судом України не тільки як такий, що покликаний відображати функційну визначеність кожного з державних органів (місце в системі стримувань і противаг) та забезпечувати самостійне виконання державними органами своїх функцій і повноважень, а й утверджувати права і свободи людини і громадянина та забезпечувати стабільність конституційного ладу в державі. Зазначений конституційний припис є субстанційною ознакою правової держави, тому недотримання принципу поділу влади загрожує виконанню державою покладених на неї Основним Законом України обов'язків, особливо передбачених частиною другою статті 3 Конституції України». Крім того, згідно з частиною другою статті 14 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [11] функції та повноваження робочих та консультативних органів РНБО визначаються окремими положеннями, які затверджує Президент України.

Продовжуючи тематику розбудови профільних підрозділів у сфері кібербезпеки та кіберзахисту та забезпеченні контролю за призначенням керівників таких підрозділів у державних органах необхідно оцінити ризики та передбачити застереження втручання контролюючих органів і можливість їх впливу на кадрову політику в інших органах державної влади діяльність яких регулюється їхніми базовими законами, насамперед Закон України «Про центральні органи виконавчої влади», а також дотримання принципу правової визначеності (стаття 8 Конституції України).

Крім того, необхідно враховувати положення профільних Законів в частині організації керівництва відповідними органами державної влади та органами місцевого самоврядування, передбачених базовими законами, якими регулюється діяльність зазначених органів, наприклад, пункт 1 частини першої статті 42 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [12], пункт 1 частини другої статті 8, пункт 1 частини четвертої статті 19 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [13], пункт 2 частини шостої статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [14].

Україна щоденно стикається з реальністю постійно зростаючої кількості кібератак та динамічного ландшафту загроз. З огляду на зазначене, залишається актуальним врегулювання нових механізмів захисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури, упорядкування координації у сфері кібербезпеки та наближення національного законодавства до європейських практик та стандартів, подальший розвиток державно-приватного партнерства, співпраці з міжнародними партнерами, що дозволить підвищити ефективність інтеграції у глобальну систему кіберзахисту, і відповідно, підвищити стійкість національної цифрової екосистеми до сучасних викликів.

References

1. CERT-UA mynuloho roku opratsiuvala 4315 kiberintsydentiv (onlain) URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-minulogo-roku-opracyuvala-4315-kiberincidentiv>.
2. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnu sluzhbu spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii Ukrainy» (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2014 r., № 25, st. 890 iz zminamy) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text>.
3. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2017, № 45, st.403 iz zminamy) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.

4. Закон України «Pro zakhyst informatsii v informatsiino-komunikatsiinykh systemakh» (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1994, № 31, st.286 iz zminamy) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Закон України «Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoï diialnosti» (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2007, № 29, st.389 iz zminamy) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>.
6. Закон України «Pro funktsionuvannia palyvno-enerhetychnoho kompleksu v osoblyvyi period» (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2006 r., № 52, st. 526 iz zminamy) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/307-16#Text>.
7. Закон України «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2018 r., № 31, st. 241 iz zminamy) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
8. Закон України «Pro standartyzatsiiu» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014, № 31, st.1058 iz zminamy) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.
9. Dyrektyva (YeS) 2022/2555 Yevropeiskoho Parlamentu i Rady vid 14.12.2022 pro zakhody shchodo zabezpechennia vysokoho zahalnoho rivnia kiberbezpeky u vsomu Soiuzi, vnesennia zmin do Rehlamentu (YeS) № 910/2014 ta Dyrektyvy (YeS) 2018/1972, a takozh skasuvannia Dyrektyvy (YeS) 2016/1148) (onlain) URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/nis2-directive>.
10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 16 veresnia 2020 roku № 11-r/2020 (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text>.
11. Закон України «Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy» (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1998, № 35, st. 237) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Закон України «Pro Kabinet Ministriv Ukrainy» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014, № 13, st.222) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
13. Закон України «Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady» (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2011, № 38, st.385) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.
14. Закон України «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2015, № 28, st.250) (onlain) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.01

Iryna Berdychenko

PROSPECTS OF LEGAL REGULATION OF CYBER PROTECTION OF STATE INFORMATION RESOURCES

The theses present a theoretical and methodological analysis of the issue of improving the regulatory framework in the field of cybersecurity regarding cyber protection of state information resources and critical information infrastructure, as an important factor in developing effective protection against cyber attacks of information, electronic communication and information and communication systems in which state information resources are processed.

It is emphasized that activities to build an effective regulatory framework to strengthen cyber protection capabilities of state information resources and critical information infrastructure cannot be static; such activities must continue in the future, taking into account new risks that arise in the field of functioning of state information resources and critical information infrastructure and in order to implement best European practices.

Key words: cyber defense, state information resources, critical information infrastructure facilities, European Union.

Відомості про автора / Information about the Author

Ірина Бердиченко, канд. юрид. наук, професор Міжнародної Кадрової Академії, старший викладач кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: gsu_546@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6670-433X>.

Iryna Berdychenko, candidate of legal sciences, Professor of the International Personnel Academy, Senior Lecturer, Department of Civil and Criminal Law and Procedure, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: gsu_546@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6670-433X>.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.02

Алла Блага

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗБУДОВИ МІСЦЕВИХ СИСТЕМ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тези присвячені висвітленню актуальних проблем щодо розбудови місцевих систем запобігання та протидії домашньому насильству в умовах війни. Аналіз статистичних даних дає підстави стверджувати, що у періоди соціальних потрясінь ця проблема потребує окремої уваги. Так, в Україні кількість звернень громадян щодо домашнього насильства зростає як під час карантинних обмежень, викликаних пандемією коронавірусної інфекції COVID-19, так і з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України. На місцевому рівні виконання заходів із запобігання та протидії домашньому насильству покладається на низку визначених законодавством суб'єктів, які мають діяти не розрізнено, а спільно, у взаємодії один з одним, як єдина система.

Проаналізовані основні виклики, які постали перед громадами внаслідок війни. Зауважено на необхідності їх вирішення та, можливо, зміни підходів до питань, пов'язаних з розбудовою місцевих систем запобігання та протидії домашньому насильству.

Ключові слова: війна, домашнє насильство, система суб'єктів, запобігання, протидія, виклики.

Аналіз статистичних даних дає підстави стверджувати, що проблема запобігання та протидії домашньому насильству у періоди соціальних потрясінь потребує окремої уваги. Так, за даними Національної поліції, у порівнянні з 2019 роком в умовах введених навесні 2020 року карантинних обмежень, викликаних пандемією коронавірусної інфекції COVID-19, кількість звернень громадян за фактами вчинення домашнього насильства зросла на 47%, а у 2021 році - на 130% (до речі, показник цього року – 325 599 звернень – є максимальним за увесь період обліку такої інформації) (див. рис. 1).



Рису.1. Динаміка кількості зареєстрованих звернень громадян за фактами домашнього насильства в Україні протягом 2019 – 2024 років

У першому півріччі 2022 року, у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України, питання запобігання та протидії домашньому насильству відійшло на другий план, і такі звернення практично не фіксувались. Проте подальша стабілізація ситуації на фронті, звільнення частини тимчасово окупованих

територій підтвердили актуальність проблеми запобігання та протидії домашньому насильству, оскільки кількість звернень станом на кінець року становила вже 251 829. Протягом 2023 року кількість таких звернень порівняно з 2022 роком зросла на 15,7% [1]. У 2024 році адміністративні дані поліції зафіксували зменшення кількості таких звернень на 33% порівняно з 2023 роком [2]. За три місяці 2025 року до Національної поліції України надійшло 32 268 заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, що на 23,6 тис. менше, ніж за аналогічний період минулого року [3].

Збройні конфлікти та війни призводять до зростання випадків насильства за гендерною ознакою в цілому, й домашнього насильства зокрема. До факторів, що їх обумовлюють, дослідники відносять, зокрема: руйнування політичних, економічних та соціальних структур; масову втрату майна та нерухомості; недотримання «законів війни» та міжнародного гуманітарного права; погіршення криміногенної ситуації в регіонах, які наближені до зони конфлікту; неконтрольований обіг незареєстрованої зброї по всій території країни; зростання різних форм та проявів насильства на територіях ведення бойових дій; зміна звичайного укладу життя багатьох сімей, порушення усталених ролей в родині; розірвання сімейних стосунків через ідеологічні протиріччя або виїзд членів сім'ї за кордон; висока емоційна й психологічна залежність населення від розвитку подій у зоні бойових дій; психологічна травма і стрес, пов'язані з воєнними діями і переміщенням на безпечну територію тощо [4].

Тому зазначена вище тенденція потребує додаткового вивчення для правильного розуміння детермінант зниження кількості зареєстрованих звернень та прийняття виважених управлінських рішень як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні.

Відповідно до чинного законодавства, державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків [5]. Цей підхід передбачає залучення широкого кола суб'єктів, які проводитимуть роботу із формування нульової толерантності до будь-яких проявів насильства, запобігання повторним випадкам насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством, притягнення кривдників до відповідальності та зміни насильницької моделі їх поведінки.

Такими суб'єктами є: спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [5, стаття 6]. При цьому важливо, щоб зазначені суб'єкти діяли не розрізнено, а спільно, у взаємодії один з одним, за координації спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, як єдина система.

Проте, попри чинне законодавство й політичну волю, війна створює безліч викликів. Зокрема, багато громад стикнулись з такими проблемами:

- *перенавантаження соціальних служб*. Через війну на соціальних працівників покладають додаткові функції, зокрема, роздачу гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам; соціальну підтримку та супровід ветеранів; надання допомоги і послуг, особам, які постраждали від воєнних злочинів, у тому числі СНПК; підтримку осіб, постраждалих від насильства в зоні бойових дій;
- *руйнування інфраструктури*. Внаслідок постійних обстрілів страждає велика кількість цивільних об'єктів, зокрема загальні та спеціалізовані сервіси для постраждалих від домашнього насильства, як-от притулки для постраждалих від насильства, денні центри, кризові кімнати, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, кабінети психологів, які були евакуйовані, пошкоджені чи навіть знищені. Також досить часто вони використовувались не за призначенням – в них розміщувались особи, які втратили житло;
- *поява нових категорій постраждалих від домашнього насильства та кривдників*, зокрема, це стосується людей похилого віку, осіб з інвалідністю, постраждалих чоловіків, дітей-кривдників, а також сімей внутрішньо переміщених осіб, військових / ветеранів;
- *вимушене співжиття та стрес*. Зростанню напруги в сім'ях також сприяють переїзд до тимчасового житла, стрес, втрата роботи або близьких. У місцях розміщення внутрішньо переміщених осіб часто немає приватності, постраждалі особи можуть боятися повідомити про насильство, відсутні безпечні умови для ізоляції кривдника;
- *обмежені можливості доступу до правосуддя*. Через воєнний стан в деяких регіонах поліція зосереджена на безпеці та обороні, суди часто працюють із затримками або дистанційно, обмежена можливість видавати термінові заборонні та обмежувальні приписи стосовно кривдників;

- значна плінність кадрів та недостатній рівень оплати праці, у зв'язку з чим у муніципальних сервісах існує брак фахівців (психологів, фахівців із соціальної роботи), які надають послуги постраждалим від насильства;
- недостатня підготовка фахівців у громадах. Через плінність кадрів збільшується потреба у проведенні спеціалізованих навчань за напрямком для суб'єктів взаємодії, зокрема щодо ідентифікації випадків насильства, роботи з дітьми-кривдниками та чутливої підтримки і взаємодії з дітьми-постраждалими, людьми з інвалідністю;
- стереотипи, культурні та соціальні бар'єри. Домашнє насильство досі може сприйматися як «внутрішньосімейна справа»; існує наратив: «терпи, бо зараз не до того»; дружини військовослужбовців можуть боятися звертатись, аби не «заплямувати честь захисника»; приховування фактів вчинення насильства чоловіками – «ухилянтами» від служби, які сидять вдома, щоб уникнути можливості отримати повістку, та не працюють, адже цей процес вимагає довідки з військкомату, й від бездіяльності починають зловживати алкоголем;
- обмеженість у фінансуванні послуг, пов'язаних із запобіганням та протидією домашньому насильству. Громади часто не мають бюджету для того, щоб утримувати спеціалізовані сервіси для постраждалих від насильства; для навчання персоналу, для розширення персоналу сервісів; для проведення інформаційно-просвітницької діяльності тощо.

Наведені виклики потребують вирішення та, можливо, зміни підходів у громадах до питань, пов'язаних з розбудовою їх місцевих систем запобігання та протидії домашньому насильству, оскільки навіть у часи війни держава й громади мають забезпечити безпеку та надання комплексу базової допомоги і послуг постраждалим.

References

1. Zvity pro rezultaty roboty orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy iz zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu za 2019 – 2023 roky (forma № 1-DN). – Rukopys.
2. Za domashnie nasyilstvo na obliku v Natapolitsii perebuvauiut ponad 102 tysiachi osib. – URL : <https://zmina.info/news/za-domashnye-nasyilstvo-na-obliku-v-naczpolicziyi-perebuvauiut-102-tysyach-osib>
3. Domashnie nasyilstvo: kilkist zvernien vpala maizhe vdvichi u 2025 rotsi - Natapolitsiia. – URL : <https://unn.ua/news/kilkist-zvernien-shchodo-domashnoho-nasyilstva-vpala-maizhe-vidvichi-u-2025-rotsi-natapolitsiia>
4. Henderno-zumovlene nasyilstvo v rehionakh, yaki postrazhdaly vid konfliktu. Zvit za rezultatamy doslidzhennia. – Kyiv. 2015. S. 67. – URL : https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/final_ukr_report.pdf
5. Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasyilstvu», stattia 5. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n223>

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.02

Alla Blaga

TOPICAL ISSUES OF BUILDING LOCAL SYSTEMS FOR PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE IN TIMES OF WAR

The thesis is devoted to highlighting the current issues of building local systems for preventing and combating domestic violence in times of war. The analysis of statistical data suggests that in times of social upheaval, this problem requires special attention. For example, in Ukraine, the number of appeals from citizens regarding domestic violence has increased both during the quarantine restrictions caused by the COVID-19 coronavirus pandemic and since the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine. At the local level, the implementation of measures to prevent and combat domestic violence is entrusted to a number of actors defined by law, who should not act separately but jointly, in cooperation with each other, as a single system.

The author analyzes the main challenges faced by communities as a result of the war. The author emphasizes the need to address them and, possibly, to change approaches to issues related to the development of local systems for preventing and combating domestic violence.

Keywords: war, domestic violence, system of actors, prevention, counteraction, challenges.

Відомості про автора / Information about the Author

Алла Блага, д-р юрид. наук, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: allablagaya@gmail.com, orcid: 0000-0003-4112-6147.

Alla Blaga, Doctor of Law, Head of the Department of Civil and Criminal Law and Procedure, Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: allablagaya@gmail.com, orcid: 0000-0003-4112-6147.

© А. Блага

Стаття отримана редакцією 22.05.2025.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.03

Олег Бороденко

ВИКОРИСТАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ МЕТОДИК У ДОСЛІДЖЕННЯХ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Тези представляють аналіз використання філософських методів у дослідженнях становлення та еволюції державності на українських землях. Автор доводить доцільність використання філософських методів при аналізі процесів державотворення. Розглядаються окремі методики: феноменологічний підхід, герменевтичний метод, метод рефлексії, філософсько-антропологічний підхід; оцінюється поєднання феноменологічного та історичного методів в рамках одного дослідження.

Ключові слова: *процеси державотворення, філософія права, філософський метод, феноменологічний підхід, герменевтичний метод, метод рефлексії, філософсько-антропологічні методи.*

У процесі аналізу становлення та еволюції державності на українських землях в першу чергу застосовуються методи історичної науки, а також сукупність методів історико-правових досліджень. Але, на наш погляд, доцільним є також використання групи філософських методів. Це обумовлюється двома причинами: а) філософські методи традиційно формують загальнонаукове методологічне підґрунтя; їх застосовують в усіх науках; б) аналіз складних і неоднозначних процесів державотворення, які поширюються у просторі та часі, потребує філософського осмислення. Як зауважує М. Костицький, «будь-яка методологія ґрунтується на відповідній філософській основі; емпіризм – на філософії метафізики, раціоналізм – на стихійному матеріалізмі і позитивізмі, інтуїтивізм – на французькому неомізімі та феноменологічному вченні, діалектичний підхід – на теоретичних засадах матеріалізму чи ідеалізму» [1, с. 14].

В цьому контексті розглянемо окремі філософські методи.

Так, в соціальних та гуманітарних дисциплінах ХХ - початку ХХІ ст. набули широкого застосування феноменологічний підхід та герменевтичний метод. Сутність *феноменологічного методу* (його започаткував Е. Гуссерль) полягає в тому, щоб описувати речі як феномени, тобто «такими як вони є», без упередженості, суб'єктивних оцінок та впливу різних концепцій. Нідерландський дослідник К. Блеекер доводить у багатьох працях, що «феноменологічний принцип — метод, який можна використовувати і який насправді застосовується у різних наукових дисциплінах» [2, с. 106]. Інший сучасний дослідник Гастон Берже, осмислюючи значення цього методу, вказує, що він «нагадує перш за все про те, що будь-який сенс укорінений в інтенції свідомості й що дії та думки, якщо їх відривають від цього конституюючого акту, стають абсолютно незрозумілими» [3]. Феноменологічний підхід зовсім не суперечить, а навіть якісно доповнює історичний метод, сутність якого – у встановленні автентичності першоджерела, його авторства та локалізації, очищення об'єкту історичного (в тому числі історико-правового) дослідження від міфологічності та різних домислів. Тому поєднання феноменологічного та історичного методів в рамках одного дослідження є, на наш погляд, достатньо продуктивним.

Особливо важливим є використання феноменологічного підходу у процесі аналізу мемуарних джерел, різних свідчень. Так, вивчаючи історичні події, що відбувались на українських землях під час перебування їх у складі УСРР/УРСР (масові репресії, колективізація, Голодомор та інші), неможливо обмежитись лише офіційними документами. Необхідно зібрати й співставити спогади численних свідків і жертв, намагаючись зрозуміти подію крізь призму їхньої свідомості. Подібне співставлення свідчень, що містяться в мемуаристиці («Відродження нації» та щоденники В. Винниченка, «Спомини» М. Грушевського, «Спогади командарма (1917-1920 рр.)» М. Омеляновича-Павленка, мемуари Д. Дорошенка, В. Шульгіна та ін.), здійснюється при спробах зрозуміти сутність української державності 1917-1920-х років. Феноменологічна методика дозволяє не просто зібрати історичні факти; її мета – розкриття структури того чи іншого переживання та сенсу, що їх містить для свідка певна подія або ситуація. Свідомість свідка тут постає як цілісний потік переживань, елементами якого є феномени. Іntenціональність, яка є складовою феноменологічного аналізу, передбачає спрямованість суб'єкта на

предмети переживань, а не на власні почуття. Свідомість є *усвідомленням* чогось конкретного. Тому кожний свідок історичних подій є свого роду істориком події або процесу – не просто фіксатором, а людиною, суб'єктом, який переживає та усвідомлює.

Використання *герменевтичного методу* (родоначальником якого є німецький філософ Г.-Г. Гадамер) дозволяє адекватно тлумачити історичні тексти, нормативно-правові акти, сприяє проясненню їхнього змісту.

У сучасній правовій науці набула поширення юридична герменевтика, яка вчить правильно тлумачити закон. На відміну від «пояснення» в природничих і технічних науках, в соціогуманітарних дисциплінах основним гносеологічним принципом є принцип «розуміння» того чи іншого явища. Герменевтичний метод спрямований на досягнення розуміння шляхом тлумачення як окремих правових норм, так і історико-правових документів. Одним із центральних категорій герменевтики є *герменевтичне коло* – це взаємообумовленість, нерозривність цілого та частини, тлумачення та розуміння (для того, щоб щось зрозуміти, необхідне тлумачення, і навпаки). Дійсно, неможливо зрозуміти еволюцію української державності в цілому без уявлення про окремі етапи її становлення. Так само вивчення писемних історичних джерел певного етапу неможливо здійснювати без осмислення політичного, економічного, соціального, культурного розвитку суспільства на цьому етапі (наприклад, аналіз Руської Правди можливий лише за умов осмислення розвитку Київської держави).

Герменевтичне тлумачення, на думку вчених, – це тлумачення у вузькому розумінні, що означає інтерпретацію глибинної семантики, тобто символізму, на рівні ідеї, тексту, промови:

1) символізм на рівні ідеї характерний для герменевтики законотворчості – розуміння ідеї закону та її втілення в законі;

2) символізм на рівні тексту та мови характерний для герменевтики правозастосовної діяльності:

а) розуміння тексту закону, тому що правова ідея, реалізована в процесі правотворчості у формі того чи іншого закону, фіксується за допомогою тексту, у вигляді тексту закону доводиться до застосовувача права, який повинен дешифрувати знаковий ряд (текст);

б) розуміння промови адвоката, судді та інших учасників процесу в суді, де промова виступає носієм правової інформації (наведення аргументів, тлумачення доказів опонента тощо) [4, с. 155].

Також одним із найважливіших філософських методів, що використовуються при вивченні державотворчих процесів, є *метод рефлексії*. Філософія за своєю сутністю – критична, а не догматична наука. Тобто, філософське осмислення передбачає обов'язкове звернення до суб'єкта пізнання, перевірку правильності та послідовності процесу пізнання будь-якого об'єкта. На це звернув увагу, зокрема, О. Гюфе, німецький філософ права. На його думку, рефлексія основ держави і права, – це критичний аналіз легітимації і обмеження політичного співтовариства [5, с. 29]. Вивчення процесів становлення державності на українських землях включає верифікацію та перевірку гіпотез. Так, наприклад, існує декілька версій виникнення Київської держави (норманська теорія, хозарська, болгарська, автохтонна та інші). Оскільки на наш час остаточно, науково доведена теорія відсутня, існує необхідність розгляду і критичного аналізу кожної з них. Рефлексія також передбачає опис процедур і прийомів отримання наукових результатів. Саме вибірковість, відсутність комплексного характеру та єдиного підходу до інтерпретації історичних джерел (а також політизація замість суворого дотримання наукових принципів) багато в чому обумовлюють відсутність розуміння даної проблеми.

Продуктивним є також використання *філософсько-антропологічних методів* дослідження. У багатьох аспектах ці методи перетинаються з методикою антропології права, яка вивчає правове буття людства (і складових його етнічних груп, народів, націй) на всіх стадіях розвитку цього буття, від архаїчних до сучасних [6, с. 34]. Антропологія права – це «вчення про людину як істоту, котра створюється правовим порядком»; при цьому антропологія права «тісно пов'язана із загальнофілософськими уявленнями про людину, зокрема з тією обставиною, що людина, котру Аристотель вважав від природи політичною істотою, амбівалентна по відношенню до інших людей» [7, с. 30].

Аналіз процесів державотворення потребує звернення до людини як суб'єкта цих процесів. Філософська антропологія спирається на припущення, що людина як істота суперечлива виступає творцем і, водночас, жертвою історії. Державотворення – *процес антропологічний* за своєю сутністю. У ньому проявляються позитивні та негативні якості людини, досягнення та помилки, героїзм та схильність до зради, сила та слабкість, добро та зло. І дійсно, на численних прикладах з історії України можна бачити підтвердження цього висновку. Так, в історії Київської держави були могутні постаті, людські особистості, які будували державність на наших землях (князь Олег, Володимир Святий, Ярослав Мудрий та інші), але й були особи, діяльність або бездіяльність яких руйнувала державу.

Висновки. Однією з ключових проблем історії та теорії держави і права, як і філософії права, є проблема державотворення. Дослідження складних і суперечливих процесів становлення і розвитку державності на українських землях потребує залучення філософських методик. Окремі з них ми розглянули в рамках нашого

дослідження. Це феноменологічний підхід, герменевтичний метод, метод рефлексії, філософсько-антропологічний підхід. Поєднання цих методів з методикою історико-правових досліджень дозволяє вийти на новий рівень розуміння процесів державотворення.

References

1. Kostytskyi M. V. Kliuchovi pidkhody do metodolohii piznannia ukrainskoi istoryko-pravovoi diisnosti. Naukovo-informatsiyni visnyk. Pravo. 2015. №12. S. 12-17.
2. Bleeker C. J. The Phenomenological Method. Numen. 1959. Vol. 6/2. R. 96-111.
3. Encyclopédie Française. Tome XIX: Philosophie – Religion / Ed. Berger G. Paris: Librairie Larousse, 1957. 424 p.
4. Kostsova I. P. Hermenevtychnyi metod tлумachennia norm prava: istorychna ta yurydychna dyverhentsiia. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seriya: Yurydychni nauky. 2015. № 827. S. 153-158. Rezhyim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_27 (Data zvernennia: 13.03.2025).
5. Hofe O. Spravedlyvist i subsydiarnist. K.: Altepres. 2004. 144 s.
6. Bihun V. S. Pravova antropolohiia (antropolohiia prava) U kn.: Yurydychna entsyklopediia: [u 6 t.] / [red. kol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in.]. K.: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, 2003. T. 5 : P — S. S. 34.
7. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / NAN Ukrainy, In-t filosofii imeni H. S. Skovorody; [redkol.: V. I. Shynkaruk (holova) ta in.]. Kyiv: Abrys, 2002. 742 s.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.03

Oleh Borodenko

THE APPLICATION OF PHILOSOPHICAL METHODS IN RESEARCH ON THE FORMATION OF NATIONAL STATESHIP IN UKRAINIAN LANDS

The theses present an analysis of the application of philosophical methods in research on the formation and evolution of statehood in Ukrainian lands. The author proves the feasibility of using philosophical methods in analyzing state-building processes. Separate methodologies are considered: phenomenological approach, hermeneutic method, reflection method; the combination of phenomenological and historical methods within the framework of one study is evaluated.

Keywords: state-building processes, philosophy of law, philosophical method, phenomenological approach, hermeneutic method, reflection method, philosophical and anthropological methods.

Відомості про автора / Information about the Author

Олег Бороденко, канд. філос. наук, старший викладач кафедри історії та теорії держави і права Чорноморського національного університету імені Петра Могили. E-mail: olb715@gmail.com orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8835-7471>

Oleh Borodenko, Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecturer of the Department of History and Theory of State and Law, Petro Mohyla Black Sea National University. E-mail: olb715@gmail.com orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8835-7471>

© О. Бороденко

Стаття отримана редакцією 22.05.2025.

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ЗМІН У СЛУЖБОВО-ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У статті на основі аналізу наукових праць вчених-юристів, науковців в сфері державного управління досліджено особливості проходження службово-трудової діяльності в умовах воєнного стану. Актуальність роботи обумовлена повномасштабним вторгненням країни-агресора та запровадженням воєнного стану на всій території України. Держава отримала виклики щодо збереження людського потенціалу та виконання стратегічних завдань, які визначені в пріоритетах державної політики. Державні службовці є суб'єктами службово-трудових відносин.

Метою статті є дослідження особливостей здійснення службово-трудової діяльності в умовах воєнного стану в сучасний період в Україні.

Ключові слова: службово-трудова діяльність, воєнний стан, державна служба.

15.03.2022 р. набрав чинності Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (зі змінами від 01.07.2022 р.), і саме цей Закон став визначати особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування; особливості трудових відносин державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

У разі виникнення обставин, які через відсутність організаційних та/або технічних умов, які необхідні для виконання державним службовцем своїх завдань та функцій, роблять неможливими їх виконання, а також у разі дії невідторотної сили або інших причин, оголошується простій для окремого підрозділу або органу в цілому. Простій оголошується, якщо неможливо перевести державного службовця за посадою на дистанційну роботу. Правове регулювання оголошення простою та оплата праці за цей час здійснюється на підставі ст.ст. 34, 113 Кодексу законів про працю [1].

Оголошення простою в державному органі здійснюється з урахуванням норм КЗпП України (ст. 34 «Тимчасове переведення на іншу роботу в разі простою» і ст. 113 «Порядок оплати часу простою») [1]. Такі обставини, які викликали простій, фіксують в акті простою, де зазначають причину припинення роботи всього державного органу або окремих структурних підрозділів (тимчасова окупація, руйнування будівлі тощо), дату і час початку простою і прогнозований час його закінчення. Простій оформлюється наказом і оголошується працівникам під розписку у будь-який можливий спосіб або за допомогою електронного зв'язку.

Важливим є питання оплати праці при простой. Відповідно до п.1 Постанови КМУ від 07.03.2022 р. № 221 «Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану» встановлено право керівників державних органів, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, до припинення чи скасування воєнного стану в Україні в межах фонду заробітної плати, передбаченого у кошторисі, самостійно визначати розмір оплати часу простою працівників, але не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові тарифного розряду (посадового окладу) [2].

У період воєнного стану може бути запроваджена дистанційна робота. Поняття «дистанційна робота» закріплено ст. 60-2 Кодексу законів про працю: це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [1]. У разі запровадження дистанційної роботи працівник самостійно визначає робоче місце та несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на ньому (ч. 2 ст. 60-2) [1]. Відповідно до Постанови КМУ від 12.04.2022 р. № 440 «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану» дистанційна робота може запроваджуватися у разі наявності організаційних і технічних можливостей для

виконання їх посадових обов'язків, а робота державних службовців та працівників державного органу за межами України допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку [3]. Якщо державний службовець перебуває у свій робочий час в Україні поза межами робочого місця без рішення керівника або закордоном, за виключенням службового відрядження, яке оформлене в установленому порядку, до таких працівників може бути застосовано дисциплінарне стягнення [3]. Оплата дистанційної роботи провадиться у повному обсязі відповідно до законодавства.

Важливим питанням регулювання службово-трудових відносин в період воєнного стану є правове регулювання заміщення тимчасово відсутнього державного службовця та проведення конкурсного відбору за таких обставин. Ч. 2 ст. 34 Закону України «Про державну службу» визначає можливість строкового призначення на посаду у разі заміщення посади державної служби на період відсутності державного службовця, за яким зберігається посада державної служби [4]. Згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12.05.2022 у період дії воєнного стану скасовано конкурси для призначення на посади державної служби; в органах місцевого самоврядування; керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, комунальних підприємств, установ, організацій [5]. Тому строкове призначення на посаду або зайняття посади державної служби на період заміщення тимчасово відсутнього державного службовця здійснюється без проведення відповідного конкурсу.

Ст. 41 Закону України «Про державну службу» встановлює можливість переведення державного службовця без конкурсу з урахуванням його професійної підготовки та професійних компетентностей: 1) на іншу рівнозначну або нижчу вакантну посаду в тому самому державному органі, у тому числі в іншій місцевості (в іншому населеному пункті), - за рішенням керівника державної служби або суб'єкта призначення; 2) на рівнозначну або нижчу вакантну посаду в іншому державному органі, у тому числі в іншій місцевості (в іншому населеному пункті), - за рішенням суб'єкта призначення або керівника державної служби в державному органі, з якого переводиться державний службовець, та суб'єкта призначення або керівника державної служби в державному органі, до якого переводиться державний службовець [4]. Таке переведення в мирний час допускається лише за згодою працівника. Проте ст. 3 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» встановлює, що роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою [15].

У період проходження служби можуть бути змінені істотні умови, до яких відносяться зміна: 1) належності посади державної служби до певної категорії посад; 2) основних посадових обов'язків; 3) умов (системи та розмірів) оплати праці або соціально-побутового забезпечення; 4) режиму служби, встановлення або скасування неповного робочого часу; 5) місця розташування державного органу (в разі його переміщення до іншого населеного пункту) (ст. 43 Закону України «Про державну службу») [4]. Про зміну істотних умов служби керівник державної служби письмово повідомляє державного службовця не пізніше як за 30 календарних днів до зміни істотних умов державної служби, крім випадків підвищення заробітної плати.

У разі незгоди державного службовця на продовження проходження державної служби у зв'язку із зміною істотних умов державної служби він подає керівнику державної служби заяву про звільнення на підставі п. 6 ч. 1 ст. 83 Закону України «Про державну службу» або заяву про переведення на іншу запропоновану йому посаду не пізніше як за 30 календарних днів з дня ознайомлення з повідомленням про зміну істотних умов державної служби [4].

Якщо протягом 30 календарних днів з дня ознайомлення державного службовця з повідомленням про зміну істотних умов служби від нього не надійшли заяви, він вважається таким, що погодився на продовження проходження державної служби [4].

Суттєві зміни відбулися в сфері обмежень роботи за сумісництвом. У зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» від 8 липня 2022 року ст.2-8 встановлено, що «в період воєнного стану зняті обмеження щодо роботи за сумісництвом державних службовців (крім державних службовців категорії «А»), посадових осіб місцевого самоврядування (крім посадових осіб, посади яких віднесені до першої - третьої категорій), якщо такі особи перебувають у відпустці без збереження заробітної плати або у разі простою, за умови що трудові договори (контракти), цивільно-правові договори про надання послуг або правочини у сфері підприємницької діяльності укладаються з юридичними особами приватного права або фізичними особами-підприємцями, стосовно яких такі державні службовці та посадові особи місцевого

самоврядування протягом останнього року не здійснювали повноваження з контролю, нагляду або підготовки чи прийняття відповідних рішень щодо діяльності цих юридичних осіб або фізичних осіб - підприємців. Такі особи зобов'язані припинити зайняття іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) чи підприємницькою діяльністю протягом 15 робочих днів з дня припинення простою або закінчення відпустки» [7].

Основні підстави припинення держслужби зазначені у ст. 83 Закону України «Про державну службу», вони залишилися без змін. Однак зараз існують особливості припинення державної служби за ініціативою суб'єкта призначення, які не діють у мирний час. Мова йде про звільнення державного службовця з ініціативи керівника у період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки (ч. 1 ст. 5) [6].

Важливим аспектом аналізу особливостей проходження державної служби є питання оцінки результатів діяльності державних службовців. Погоджуємося з думкою окремих науковців, які зазначали, що «ефективність виконання держслужбовцями своїх посадових обов'язків є основою ефективного функціонування всього механізму державного управління, а тому оцінка результатів їх діяльності повинна сприяти покращенню якості роботи органів держави» [8, с. 239; 9, с. 460].

Відповідно до роз'яснення Національного агентства України з питань державної служби щодо оцінювання результатів службової діяльності державних службовців, призначених на посади у період дії воєнного стану без проведення конкурсу на зайняття посад державної служби «оцінювання є обов'язковою процедурою для всіх осіб, які обіймають посади державної служби, включаючи державних службовців, призначених на посади у період дії воєнного стану, тобто без проходження конкурсу на зайняття посад державної служби. Процедура проведення оцінювання передбачає єдині підходи і умови для всіх учасників» [10].

Отже, саме Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» в останній редакції став частиною трудового законодавства та законодавства щодо вступу, проходження, припинення державної служби в період воєнного стану в нашій державі.

References

1. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.12.1971 r. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (data zvernennia: 16.04.2024).
2. Deiaiki pytannia opłaty pratsi pratsivnykiv derzhavnykh orhaniv, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia, pidpriemstv, ustanov ta orhanizatsii, shcho finansuiutsia abo dotuiutsia z biudzhetu, v umovakh voiennoho stanu: Postanova KМУ vid 07 bereznia 2022 roku № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2022-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 10.03.2025).
3. Deiaiki pytannia orhanizatsii roboty derzhavnykh sluzhbovtiv ta pratsivnykiv derzhavnykh orhaniv u period voiennoho stanu: Postanova KМУ vid 12 kvitnia 2022 r. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 10.03.2025). Sudove rishennia po spravi № 754/5909/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112455355> (data zvernennia: 16.04.2024).
4. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.15.2015 r. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/889-19> (data zvernennia 10.03.2025).
5. Pro vnesennia zmin do deiaikykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (data zvernennia: 10.03.2025).
6. Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 15 bereznia 2022 roku № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (data zvernennia: 10.03.2025).
7. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii»: Zakon Ukrainy vid 08.07.2022 r. № 2381-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2381-20> (data zvernennia: 10.03.2025).
8. Chursin O.V. Poniattia ta pryntsyipy otsiniuvannia rezultativ sluzhbovoi diialnosti derzhavnykh sluzhbovtiv za novym zakonodavstvom. Naukovyi visnyk publichnogo ta pryvatnoho prava, Vypusk 6. tom 3. 2017. S. 236–239.
9. Fenykh Ya.V. Dordai V.I. Osoblyvosti prokhodzhennia publichnoi sluzhby v umovakh voiennoho stanu. Elektronne naukovye vydannia Analitychno-porivnialne pravoznavstvo. S.456–461. URL: [77.pdf](#) (data zvernennia: 30.04.2025).
2. Roziasnennia Natsionalnoho ahentstva Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby shchodo otsiniuvannia rezultativ sluzhbovoi diialnosti derzhavnykh sluzhbovtiv, pryznachenykh na posady u period dii voiennoho stanu bez provedennia konkursu na zainiattia posad derzhavnoi sluzhby. URL: [633e7ea0cdf03517485560.pdf](#) (data zvernennia: 30.04.2025).

ANALYSIS OF CERTAIN CHANGES IN LABOUR ACTIVITY DURING THE PERIOD OF MARTIAL LAW

Based on the analysis of scientific works by legal researchers and scholars in the field of public administration, the article examines the features of service and labour activity during martial law. The relevance of the work is due to the full-scale invasion of the aggressor country and the introduction of martial law on the entire territory of Ukraine. The state has received challenges in preserving human potential and fulfilling the strategic tasks set out in the state policy priorities. Civil servants are the subjects of service and labour relations.

The purpose of the article is to study the peculiarities of service and labour activities under martial law in the present period in Ukraine.

Key words: *service and labour activity, martial law, civil service.*

Відомості про автора / Information about the Author

Валецька Оксана, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри історії та теорії держави і права Юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. ел. адреса Oksana.Valetska@chmnu.edu.ua., orcid: <https://orcid.org/0009-0007-1600-7791>

Oksana Valetska, Candidate of Juridical Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of History and Theory of State and Law, Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine, e-mail address Oksana.Valetska@chmnu.edu.ua, orcid: <https://orcid.org/0009-0007-1600-7791>

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.05

Олена Волкович
Карина Шкодич

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ РЕКОДИФІКАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА, МОТИВИ ТА НАСЛІДКИ

Тези доповіді присвячені дуже актуальній темі щодо процесу рекодифікації чинного господарського законодавства України, вивчення певних аспектів правової природи, мотивам та наслідкам. Ця дискусія виникла досить давно понад п'ятнадцять років, оскільки з прийняттям одночасно двох потужних нормативних актів Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України більшість норм мали дублюючий зміст, хоча юридична практика змогла адаптуватися до цього явища, проявити певні позитивні результати такої взаємодії.

Різні наукові кола, серед них відомі юристи, правники, цивілісти та господарники, присвятили потужні обговорення цієї проблеми на круглих столах, конференціях, форумах, в пошуках оптимальних механізмів оздоровлення такого роду відносин, але на жаль певного консенсусу так і не знайшли.

Ми дотримуємося тієї точки зору, про доцільність комплексної модернізації господарського законодавства на основі вже існуючого Господарського кодексу України, пропонується перегляд застарілих норм та заміна їх на сучасні взаємовідносини, перегляд чинних нормативних актів, що тісно поєднані і взаємодіють із господарським законодавством, їх оновлення та оздоровлення шляхів певної взаємодії.

Ключові слова: рекодифікація законодавства, господарські відносини, Господарський кодекс України, гармонізація, реформування, економічні відносини.

Скасування Господарського кодексу України та відповідна рекодифікація господарського законодавства є визначальним етапом у реформуванні правової системи держави. Протягом багатьох років паралельне існування Господарського та Цивільного кодексів створювало численні юридичні колізії, ускладнювало правозастосування та спричиняло правову невизначеність у сфері підприємництва. Ухвалення [Закону № 4196-IX](#) «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» ([проект № 6013](#)), покликане усунути ці суперечності, спростити правове регулювання господарських відносин і наблизити національне законодавство до європейських стандартів. Крім того, реформа передбачає трансформацію державних і комунальних підприємств у більш гнучкі організаційно-правові форми, що сприятиме підвищенню ефективності публічного сектору. У цьому контексті вивчення теоретичних та практичних аспектів рекодифікації набуває особливої значущості як для наукової спільноти, так і для правозастосувачів [1].

В той же час, як зауважує Сегал Є.А., скасування Господарського кодексу може призвести до певної правової невизначеності та викликати труднощі для юридичних осіб, яким доведеться адаптуватися до нових умов. Це передбачає необхідність перегляду внутрішніх нормативних актів, підвищення кваліфікації персоналу та укладення нових договорів. Альтернативним рішенням могло б стати оновлення чинного Господарського кодексу шляхом усунення суперечливих положень та його гармонізації з іншими законодавчими актами. Такий підхід дозволив би уникнути різких змін і забезпечити більш поступовий перехід. З одного боку, скасування кодексу має потенціал для покращення бізнес-клімату, залучення інвестицій та зміцнення економіки. З іншого — у короткостроковій перспективі це може створити додаткові витрати для державних і приватних підприємств. Отже, попри загальний позитивний напрям реформи, важливо ретельно планувати її реалізацію та враховувати всі ризики, щоб забезпечити стабільність і ефективність правового регулювання господарської діяльності [4, с. 390].

Для того, щоб мати змогу детально проаналізувати досліджувану тему, необхідно, перш за все, звернутися до її правової природи. Рекодифікація господарського законодавства України — це актуальний правовий процес, що набуває особливого значення в умовах трансформації економіки, правової системи та інтеграції України до

європейського правового простору. Його реалізація потребує не лише технічного оновлення норм, а й глибокого концептуального осмислення засад господарсько-правового регулювання. Господарське законодавство України займає проміжне положення між приватним і публічним правом. Тому його рекодифікація має враховувати декілька ключових аспектів:

- специфіку регулювання діяльності суб'єктів господарювання;
- потребу в захисті економічних інтересів держави;
- ринкову свободу підприємництва, закріплену Конституцією України [2, с. 291].

Отже, ми пропонуємо шляхом співставлення двох суміжних позицій науковців, виокремити позитивні та негативні наслідки рекодифікації ГК України. Отже, у своїй статті З.О. Качмар підкреслює, що дискусія між прихильниками декодифікації (скасування ГКУ) та рекодифікації (оновлення і збереження ГКУ) має як правові, так і ідеологічні виміри. Авторка аргументовано доводить, що декодифікація може спричинити хаос у регулюванні господарських відносин, адже ГКУ виконує не лише нормативну, а й інституційну функцію, формуючи окремий сегмент економіко-правової культури. Вона виступає за ретельну модернізацію ГКУ, а не його скасування [2, с. 294-296].

Натомість, У.Р. Шемет і Л.М. Тимченко у своїй роботі пропонують структурований аналіз аргументів «за» та «проти» рекодифікації. Так, вони наводять такі аргументи «за»:

- необхідність гармонізації із європейським законодавством;
- усунення дублювання з Цивільним кодексом України;
- адаптація до сучасних економічних реалій.

Натомість серед аргументів «проти» фігурують:

- ризик втрати спеціального правового інструменту для регулювання господарських правовідносин;
- небезпека підриву правової стабільності;
- недооцінка ролі господарського права в інституційному розвитку України [5, с. 291].

Обидва автори погоджуються, що реформа має відбуватися не шляхом знищення ГКУ, а через його осучаснення, усунення суперечностей з ЦКУ, а також оновлення підходів до регулювання суб'єктів господарювання. Тобто, такі позиції науковців наводять нас до думки про те, що рекодифікація господарського законодавства є необхідною, але має бути виваженою, поетапною та узгодженою з іншими гілками права. Господарський кодекс України відіграє важливу роль у формуванні системи господарського права, тому його скасування є невиправданим кроком у сучасних умовах. Існує необхідність у забезпеченні функціональної модернізації ГКУ з урахуванням європейських стандартів, з метою уникнення правового дуалізму з ЦКУ та збереження інституційно-правової спадкоємності.

Аналізуючи думку таких науковців, як Кот О. О. та Гриняк А. А., на нашу думку важко підтримати тезу про необхідність скасування Господарського кодексу України як нормативного акта, що є концептуально застарілим і суперечить фундаментальним засадам приватного права. У своїй статті *«Господарський кодекс України: скасувати, не можна залишити»* автори детально аналізують структурні блоки ГКУ, зокрема загальні положення, правовий статус суб'єктів господарювання, регулювання майнової основи діяльності підприємств, зобов'язальні відносини у сфері господарювання, та доходять висновку, що більшість цих положень або дублюють Цивільний кодекс України, або вступають з ним у колізію.

Особливу увагу вчені приділяють проблемі паралельного існування двох нормативних систем – цивільного та господарського права – що суперечить європейським підходам до приватного регулювання. У цьому контексті вони підтримують гармонізацію законодавства шляхом впровадження положень ЦКУ як єдиної основи для регулювання приватноправових відносин. Автори також звертають увагу на статистичні дані, які свідчать про вкрай обмежене використання положень ГКУ в судовій практиці, що додатково підтверджує його нормативну невиправданість.

Нажаль, О. О. Кот та А. А. Гриняк під своїм кутом зору вбачають аргументи про те, що ГКУ не лише не сприяє розвитку економіко-правових відносин, а й створює штучні бар'єри для правової визначеності, інвестиційної привабливості та євроінтеграції України. Саме тому скасування Господарського кодексу вони вважають логічним і необхідним кроком у рамках системної реформи приватного права [3, с. 14-18].

Спираючись на дослідження О. О. Подцерковного варто зазначити, що наше сучасне суспільство у сфері державотворення повинно адекватно оцінювати наслідки скасування Господарського кодексу, через те що цей кодифікований акт – один із найбільш вживаних законів. Господарський кодекс є так би мовити древком усього господарського законодавства та відображає чинну модуль ведення бізнесу та інвестування в Україні, регулює процеси режиму державного майна. Саме цей кодекс прийшов на заміну Законам Про підприємства та «Про підприємницьку діяльність» у 2004 році. Як відомо із офіційних джерел, що ГКУ осучаснювався 145 разів [6].

Враховуючи вищезазначене, робимо висновок, що рекодифікація господарського законодавства — це не лише процедура технічного оновлення, а і глибоке переосмислення засад приватного та публічного права. Успішність реалізації цього процесу потребує комплексного підходу, ефективної комунікації з бізнесом і поступового формування нової судової практики. Це відкриває нові можливості для уніфікації правової системи України згідно з європейськими стандартами. Даний процес є нагальною потребою, що зумовлена економічними трансформаціями, цифровізацією господарської діяльності та євроінтеграційним курсом держави. Проте скасування Господарського кодексу України без належної концептуальної альтернативи несе ризики дестабілізації регулювання у сфері підприємництва. Більшість науковців підтримують не ліквідацію господарського права, а його оновлення та гармонізацію з цивільним законодавством із збереженням інституційної самостійності. Тому рекодифікація має відбуватися поступово, на основі науково обгрунтованої стратегії, що поєднує європейські стандарти з українськими правовими традиціями.

References

1. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo skasuvannia Hospodarskoho kodeksu Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 09.01.2025 № 4196-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>. (data zvernennia 15.05.2025).
2. Kachmar Z. O. Dekodyfikatsiia chy rekodyfikatsiia: shcho chekaie hospodarske zakonodavstvo v Ukraini. Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava. 2019. № 70. S. 288–296. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2019_70_36.
3. Kot, O. V., Hryniak, A. A. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: skasuvaty, ne mozha zalyshty. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia: Pravo, 2023. Vyp. 1, S. 11-19. URL: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.1.1>
4. Sehal Ye. A. Prychyny ta naslidky skasuvannia Hospodarskoho kodeksu v Ukraini. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo. 2023. Vyp. 83, ch. 1. S. 385–390.
5. Shemet U. R., Tymchenko L. M. Pro vs Contra rekodyfikatsii hospodarskoho zakonodavstva Ukrainy. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo. 2023. № 75. S. 168–172. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/309485>.
6. Podtserkovnyi O. O. Chy zdatna vlada Ukrainy zdiisniuvaty poslidovnu ekonomichnoi polityku – tryvozhnyi pokaznyk sprobly skasuvannia Hospodarskoho kodeksu. Yurydychna praktyka. 2024. URL: <https://pravo.ua/chy-zdatna-vlada-ukrainy-zdiisniuvaty-poslidovnu-ekonomichnoi-polityku-tryvozhnyi-pokaznyk-sprobly-skasuvannia-hospodarskoho-kodeksu/>.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.05

Volkovych Olena
Karyna Shkodych

ON THE EXPEDIENCY OF RECODIFICATION OF ECONOMIC LEGISLATION OF UKRAINE: LEGAL NATURE, MOTIVATIONS AND CONSEQUENCES

The thesis is devoted to a very topical topic of the process of recodification of the current economic legislation of Ukraine, studying certain aspects of legal nature, motives and consequences. This debate has been going on for over fifteen years, since the adoption of two powerful legal acts - the Civil Code of Ukraine and the Commercial Code of Ukraine - simultaneously resulted in most of the provisions having overlapping content, although legal practice has been able to adapt to this phenomenon and show some positive results of such interaction.

Various academic circles, including well-known lawyers, jurists, civilists and businessmen, have devoted extensive discussions to this problem at roundtables, conferences and forums, in search of optimal mechanisms for improving such relations, but unfortunately, no consensus has been found.

We are of the opinion that it is advisable to comprehensively modernize economic legislation on the basis of the existing Economic Code of Ukraine, and we propose to revise outdated provisions and replace them with modern relations, to revise existing regulations which are closely related to and interact with economic legislation, to update them and to improve the ways of certain interaction.

Keywords: recodification of legislation, economic relation, Economic Code of Ukraine, harmonization, reform, economic relations.

Відомості про автора / Information about the Author

Волкович Олена, канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: elenavolkovich7@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4216-3089>

Volkovych Olena, PhD in Law, Associate Professor of the Department of Civil and Criminal Law and Procedure, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: elenavolkovich7@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4216-3089>

Шкодич Карина, здобувач освіти V курсу 552-Мз група юридичного факультету, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: karinashkodich75@gmail.com

Karyna Shkodych. Student of the 5th year of study 552 - Mz group of the Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: karinashkodich75@gmail.com

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.06

Яна Гаврилюк
Вікторія Кур'ян

АНАЛІЗ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ПРОГАЛИН ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ВІДІБРАННЯ ДИТИНИ БЕЗ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

Тези представляють теоретично-правовий аналіз процедури відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, як засобу захисту інтересів дитини та міри сімейно-правової відповідальності для батьків. Відібрання дитини є тимчасовим заходом та спрямоване в першу чергу для захисту дитини від загроз, що виникають для неї у сім'ї, на строк, що надано батькам для виправлення і створення безпечного, спокійного та стійкого середовища для дитини.

Наголошується, що законодавство щодо відібрання дитини містить ряд прогалин, які потребують врегулювання, зважаючи на важливість суспільних відносин у цій сфері. Зокрема, це стосується строку відібрання дитини, можливості повторного застосування відібрання дитини без позбавлення батьківських прав та чіткого визначення наслідків такої процедури для прав та обов'язків батьків.

Ключові слова: сім'я, дитина, батьки, відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, позбавлення батьківських прав, правовий статус батьків.

Сім'я є первинною соціальною одиницею суспільства. У родині формується особистість дитини, її соціальні орієнтири, система цінностей та модель поведінки у майбутньому. Саме тому сім'я становить вагомий суспільний інтерес.

Завдання держави забезпечити охорону сімейних відносин, шляхом законодавчого врегулювання, соціального захисту і підтримки сімей, зокрема тих, що опинилися у складних життєвих обставинах, ефективної демографічної політики, контролю за належністю виконання батьками своїх обов'язків щодо дітей тощо. Втім держава має дотримуватися балансу між інтересами дитини та принципом невтручання у приватне життя, що гарантовано статтею 32 Конституції України [1].

Стаття 51 Конституції України закріплює, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [1].

Відповідно до статті 11 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини [2].

Однак у разі, якщо батьки не виконують своїх обов'язків та інтереси дитини знаходяться під загрозою, то держава вживає заходи, спрямовані на її захист. Так, законодавством передбачено процедуру відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, що виступає як передумова або альтернатива остаточному розриву правових зв'язків між дитиною та батьками.

Серед науковців наявна дискусія щодо природи відібрання дитини. Більшість вважають, що це форма сімейно-правової відповідальності за винну поведінку батьків. Деякі ж притримуються думки, що відібрання дитини може відбуватися і за відсутності вини з боку батьків для захисту інтересів дитини [3, с. 76].

М. В. Логвінова вважає, що відібрання дитини може здійснюватися за відсутності винної поведінки батьків, та навіть у деяких випадках, і за відсутності протиправності у їх діях (недієздатність батьків, наявна небезпека передачі дитині важкого захворювання). Враховуючи це можна стверджувати, що відібрання дитини у батьків є наслідком як активної, так і пасивної протидії батьків, їх небажання самим звільнити свою дитину від оточуючої її небезпеки [4, с. 115].

Згідно з положеннями абзацу 3 пункту 17 Постанови Пленуму Верховного Суду від 30 березня 2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та

поновлення батьківських прав» передбачено, що не можна позбавити батьківських прав особу, яка не виконує своїх батьківських обов'язків унаслідок душевної хвороби, недоумства чи іншого тяжкого захворювання (крім хронічного алкоголізму чи наркоманії) або з інших не залежних від неї причин [5]. У такому випадку застосується процедура відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, якщо буде доведено, що подальше проживання дитини із батьками становить загрозу для її життя, здоров'я та нормального розвитку.

Однак, Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ) у справі «Савіни проти України», у якій заявники були сліпими із дитинства зазначає, що, сам той факт, що дитина може бути поміщена в середовище, більш сприятливе для її виховання, не виправдовує примусового відібрання її від батьків. Такий захід не можна також виправдовувати виключно посиланням на ненадійність ситуації, адже такі проблеми можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання сім'ї, наприклад, забезпеченням цільової фінансової підтримки та соціальним консультуванням [6].

Як бачимо, ЄСПЛ у цьому випадку зазначає, що перш ніж застосовувати відібрання дитини від батьків, необхідно розглянути можливість застосування менш радикальних заходів, наприклад, матеріальною підтримкою і соціальним супроводом сім'ї, у якій батьки є інвалідами з дитинства через фізичні вади і не можуть забезпечити дітям нормальний життєвий рівень. Тобто держава має не тільки контролювати середовище, у якому живе дитина, а і вживати заходи, спрямовані на підтримку сімей, які з незалежних від них причин не можуть належно виконувати свої батьківські обов'язки.

Підстави для відібрання дитини без позбавлення батьківських прав передбачено ст. 170 Сімейного кодексу України. Зокрема, якщо батьки ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти; жорстоко поводяться з дитиною; є хронічними алкоголіками або наркоманами; вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання [7].

Тобто, враховуючи зазначені вище положення, ми бачимо, що законодавство закріплює підстави, що розуміють під собою винну дію чи бездіяльність батьків. Однак зробивши цей перелік невичерпним законодавець дає зрозуміти, що кожна ситуація потребує глибокого аналізу і пріоритет завжди за інтересами дитини, незалежно від вини батьків.

ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «Савіни проти України» визначає, що при винесенні рішення про відібрання дитини від батьків потрібно з'ясувати, наприклад, чи зазнаватиме дитина якщо її залишать під опікою батьків, жорстокого поводження, чи страждатиме вона через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки, або визначити, чи виправдовується встановлення державної опіки над дитиною станом її фізичного або психічного здоров'я [6].

Ми вважаємо, що відібрання дитини – це в першу чергу засіб захисту прав та інтересів дитини і вже в другу – відповідальність для батьків. Дитину відбирають не для того, щоб покарати батьків, а для того, щоб захистити дитину на той час, поки батьки усуватимуть те, що стало підставою для застосування такої процедури, інакше в результаті їх буде позбавлено батьківських прав, окрім випадків наявності у них фізичних чи душевних вад.

Слід зазначити, що чотири із шести підстав для позбавлення батьківських прав збігаються із підставами для відібрання дитини. Тоді виникає питання: «Як розмежувати ці підстави і розуміти коли доцільно дитину тимчасово вилучити із сім'ї, або ж застосувати позбавлення батьківських прав?». Оскільки така невизначеність породжує ризики неоднакового трактування цих підстав, що потребує зваженої судової практики та уніфікації критеріїв оцінки загроз для дитини.

Позбавлення батьківських прав є крайньою мірою і має наставати за грубе та систематичне невиконання батьками своїх обов'язків та тяжку шкоду, завдану інтересам, правам та здоров'ю дитини. Якщо ситуація підлягає виправленню, то доцільно в обов'язковому порядку застосувати відібрання дитини, як тимчасовий захід, що дає можливість батькам протягом певного часу виправитися.

Чинне законодавство не встановлює обов'язковості процедури відібрання дитини перед позбавленням батьківських прав, що створює передумови для маніпулювання законодавством з боку посадових осіб, другого з батьків або інших осіб. Однак із цього правила має бути встановлено виключення, зокрема, якщо це становитиме небезпеку для життя і здоров'я дитини або ж у випадку, коли батьки не виявлятимуть бажання виправлятися та далі виховувати і утримувати власну дитину.

Відібрання дитини є тимчасовим заходом, але законодавством не встановлено строку, на який можуть вилучити дитину із сім'ї та коли має ініціюватися питання позбавлення батьківських прав.

Слід зазначити, що все ж таки частково, законодавець врегулював це питання. Відповідно до абзацу 9 пункту 8 Постанови Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» якщо протягом року після прийняття судом рішення про відібрання дитини

у батьків не усунені причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, служба у справах дітей за місцем походження дитини, позбавленої батьківського піклування, зобов'язана вжити заходів до позбавлення батьків їх батьківських прав [8].

Однак, ця норма поширюється на випадки, коли дитина визнана позбавленою батьківського піклування. Такий статус дитина може отримати лише у разі, якщо обоє із батьків втрачають свої права на неї або їх обмежено. Але, наприклад, якщо дитину відбирають у матері і передають батьку, то така дитина не вважається позбавленою батьківського піклування, оскільки у неї є другий із батьків, який не обмежений у своїх правах на виховання.

Представляється доцільним внести зміни у відповідну законодавчу норму і встановити строк в один рік для усунення причин, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками для усіх випадків відібрання дитини, незалежно від наявності у неї статусу позбавленої батьківського піклування.

Батьки, у яких відібрано дитину мають знати, що у разі не вжиття заходів до виправлення, їх буде позбавлено батьківських прав і мають чітко розуміти скільки їм буде відведено для цього часу. Тривале перебування дитини поза сім'єю, без наслідків для правового статусу батьків, є недопустимим і суперечить якнайкращим інтересам дитини, за винятком випадків наявності фізичних та психічних захворювань у батьків.

Окрім того, законодавством не врегульовано питання можливості повторного застосування процедури відібрання дитини без позбавлення батьківських прав. На нашу думку, у разі якщо батьки систематично не виконують своїх обов'язків та до них вже застосовувалася процедура відібрання, однак після повернення дитини у сім'ю ситуація повторюється, то у такому разі їх має бути позбавлено батьківських прав, без надання часу на виправлення. Оскільки це свідчить про нехтування своїми батьківськими обов'язками та байдужістю до інтересів дитини, при наявності вже усвідомлення, що вони можуть бути позбавлені батьківських прав і втратити родинний зв'язок із дитиною.

Не менш важливим питанням, яке не врегульовано законодавством є наслідки відібрання дитини для правового статусу батьків. Законодавство чітко закріплює наслідки позбавлення батьківських прав. Натомість наслідки відібрання дитини не встановлено. Така прогалина може створювати ряд проблем, як для батьків, так і для дитини. Батьки, у яких відбирають дитину мають знати чіткий обсяг своїх прав та обов'язків щодо неї.

Верховний Суд у Постанові від 27.06.2019 р. у справі № 708/72/17 зазначає перелік особистих немайнових прав, які припиняються у зв'язку із відібранням дитини, зокрема: право на виховання, право на захист дитини, право на спілкування з нею [9].

Окрім зазначених вище прав батьки фактично обмежуються також у праві на проживання із дитиною.

Однак, відібрання дитини не впливає на обов'язок батьків утримувати її. Так, відповідно до частини 4 статті 12 Закону України «Про охорону дитинства» позбавлення батьківських прав або відібрання дитини у батьків без позбавлення їх цих прав не звільняє батьків від обов'язку утримувати дітей [2].

Більше того, частина 4 статті 170 Сімейного кодексу України встановлює, що при задоволенні позову про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав, суд вирішує питання про стягнення з них аліментів на дитину [7].

Враховуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що законодавство містить лише обов'язок надалі утримувати дитину, як наслідок відібрання її із сім'ї. Однак про інші права та обов'язки батьків не сказано. На нашу думку не врегулювання цього питання на законодавчому рівні є суттєвою прогалиною і може створювати загрозу як інтересам дитини, так і батьків.

Отже, сім'я є ключовим елементом формування особистості дитини та першоосновою стабільності суспільства загалом, тому її охорона повинна бути пріоритетом державної політики. Відібрання дитини без позбавлення батьківських прав – це винятковий та тимчасовий захід, спрямований передусім на захист прав і інтересів дитини. Законодавство України передбачає підстави такого втручання, але не надає чітких орієнтирів для його застосування. Зокрема, потребують доопрацювання норми щодо строків відібрання, повторного його застосування, правового статусу батьків після цього заходу та механізму переходу до позбавлення батьківських прав. ЄСПЛ наголошує на необхідності використання соціальних заходів підтримки сімей перед тим, як вдаватися до роз'єднання дитини з батьками. Важливо забезпечити баланс між інтересами дитини, правами батьків і відповідальністю держави за належну підтримку вразливих сімей.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy : vid 28.06.1996 № 254к/96-VR : stanom na 1 sich. 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (data zvernennia: 17.05.2025).
2. Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 № 2402-III : stanom na 19 hrud. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (data zvernennia: 17.05.2025).

3. Hankevych O. M. Vidibrannia dytyny vid batkiv: problemy teorii ta praktyky // Aktualni problemy vdoshkonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy, 2017. Vyp. 43. S. 75-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2017_43_9 (data zvernennia: 18.05.2025)
4. Lohvinova M. V. Vidibrannia dytyny yak simeino-pravova sanktsiia // Problemy vdoshkonalennia pravovoho rehuliuвання shchodo zabezpechennia prav ta osnovnykh svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini : materialy Rehionalnoi mizhvuzivskoi naukovoï konferentsii molodykh uchenykh ta aspirantiv (m. Ivano-Frankivsk, 19 kvitnia 2003 r.). Ivano-Frankivsk, 2003. S. 111–117.
5. Pro praktyku zastosuvannia sudamy zakonodavstva pry rozghliadi sprav pro usynovlennia i pro pozbavlennia ta ponovlennia batkivskykh prav : Postanova Plenumu Verkhov. Sudu vid 30.03.2007 № 3 : stanom na 19 hrud. 2008 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07#Text> (data zvernennia: 18.05.2025).
6. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 18.12.2008 u spravi «Saviny proty Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text (data zvernennia: 18.05.2025).
7. Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10 sichnia 2002 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2002. № 21–22. st. 135.
8. Pytannia diialnosti orhaniv opiky ta pikluвання, poviazanoi iz zakhystom prav dytyny : Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 24.09.2008 № 866 : stanom na 9 trav. 2025 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п#Text> (data zvernennia: 19.05.2025).
9. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 27.06.2019 r. u spravi № 708/72/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82857696> (data zvernennia: 19.05.2025).

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.06

Yana Havryliuk
Victoria Kuryan

ANALYSIS OF THE LEGAL NATURE AND GAPS IN THE LEGISLATIVE REGULATION OF THE PROCEDURE FOR THE REMOVAL OF A CHILD WITHOUT DEPRIVATION OF PARENTAL RIGHTS

The thesis presents a theoretical and legal analysis of the procedure for the removal of a child without deprivation of parental rights, as a means of protecting the interests of the child and a measure of family and legal responsibility for parents. The removal of a child is a temporary measure and is aimed primarily at protecting the child from threats that arise for him in the family, for a period granted to the parents to correct and create a safe, calm and stable environment for the child.

It is emphasized that the legislation on the removal of a child contains a number of gaps that need to be regulated, given the importance of social relations in this area. In particular, this concerns the period of removal of a child, the possibility of repeated application of the removal of a child without deprivation of parental rights and a clear definition of the consequences of such a procedure for the rights and obligations of the parents.

Key words: family, child, parents, removal of a child without deprivation of parental rights, deprivation of parental rights.

Відомості про авторів / Information about the Authors

Яна Гаврилюк, помічник адвоката в Адвокатському Бюро «Вікторія Курян та партнери», м. Миколаїв, Україна. E-mail: havryliukyana20@gmail.com.

Yana Havryliuk, Assistant Attorney at Law Office «Victoria Kuryan and Partners», Mykolaiv, Ukraine. E-mail: havryliukyana20@gmail.com.

Вікторія Кур'ян, доктор філософії у галузі «Право», керуючий партнер Адвокатського Бюро «Вікторія Курян та партнери», старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: advokat-law-firm@ukr.net. <https://scholar.google.com/citations?user=KApQIZMAAAAJ&hl=uk>

Victoria Kuryan, Doctor of Philosophy in Law, Managing Partner of Law Office «Victoria Kuryan and Partners», Senior Lecturer at the Department of Constitutional and Administrative Law and Procedure, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: advokat-law-firm@ukr.net.

КОНЦЕПЦІЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В АСПЕКТІ ГРОМАДСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Тези розкривають стратегії реалізації концепції відновного правосуддя в аспекті громадської взаємодії. Досліджуючи, здебільшого, юридичну практику країн Заходу, автор послідовно аналізує громадський аспект відновного правосуддя як елемент стратегії медіації, конференції, відновлювальних програм громади, реінтеграції, інтерв'ювання, ритуалів правосуддя, соціального сорому та батьківської відповідальності.

Наголошується, що загальною ознакою різних стратегій відновного правосуддя є прагнення громади відшкодувати шкоду, завдану правопорушником, шляхом залучення правопорушника, жертви та самої громади до обговорення наслідків правопорушення для громади та досягнення угоди про відшкодування. Проведений аналіз демонструє, що академічна оцінка практик відновного правосуддя в громадах країн Заходу є позитивною, адже доводить ефективність відновлювального правосуддя в громадах.

Ключові слова: відновне правосуддя, громадський аспект відновного правосуддя, медіація, відновлювальні програми громади, соціальний сором, профілактика рецидивізму, ресоціалізація.

Концепція поділу правосуддя на каральне, дистрибутивне та відновне має тривалий дискурс у юридичній науці. На відміну від карального та дистрибутивного правосуддя, «відновне правосуддя розглядає злочин як різновид соціального конфлікту, що завдає шкоди конкретним людям, руйнує мир у громаді» [15, с. 38], тож має здебільшого громадський аспект. Саме тому метою даної роботи є аналіз громадського аспекту концепції відновного правосуддя.

По-перше, громада виступає учасником самого процесу відновного правосуддя. Maglione (2014) розвиває поняття «правопорушник», «жертва» та «громада» у сфері відновного правосуддя, пропонуючи дискурсивно-орієнтований підхід до розуміння цих понять як найбільш збалансований у процесі медіації між жертвою та правопорушником [7]. Отже, дискурсивно-орієнтований підхід та розуміння медіації між жертвою та правопорушником дозволяють удосконалити медіацію як стратегію відновного правосуддя. Hayden та інші (2014) аналізують вплив громади на проблему сімейного насильства на основі практики відновного правосуддя в Новій Зеландії [3]. Автори досліджують, хто є жертвами насильства, і як громада може організувати відновну медіацію. Мазур та Дмитренко визначають медіацію як «як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту і форму відновного правосуддя, що являє собою структурований процес в межах якого сторони, за участю нейтрального, неупередженого посередника, який об'єднує сторони конфлікту та полегшує комунікацію між ними, можуть дійти згоди» [8, с. 276]. Таким чином, медіація як стратегія відновного правосуддя в громадах досліджується у працях науковців досить детально. Pereira (2017) також досліджує готовність членів громади брати участь у медіації між жертвою та правопорушником [10]. Автор за допомогою експерименту показує, що такі рішення переважно зумовлені моральними основами та початковими орієнтаціями людей на відновне або каральне правосуддя. Ці орієнтації формуються на етапі становлення громади. Отже, розвиваючи громаду, важливо спочатку сформувати орієнтації на відновне правосуддя для майбутніх відносин у громаді. Taufik (2018) аналізує досвід малайзійських громад щодо підтримки правопорушників у громаді або їх ресоціалізації [17]. Ресурси громади для реабілітації правопорушників та психологічної реабілітації жертв різняться залежно від типу відносин.

Конференції як метод відновного правосуддя в громадах також широко аналізуються в дослідженнях багатьох авторів. Наприклад, Strang та інші (2013) підкреслюють труднощі отримання згоди правопорушників-жертв на участь у відновних конференціях [16]. Автори вважають взаємну згоду етичним та доречним способом організації таких відновних конференцій. Автори роблять висновок, що рівень сприйняття результатів правосуддя більш задовільний для жертв, які брали участь у конференціях, ніж для жертв, які брали участь у звичайному правосудді. Таким чином, автори доводять важливість відновних конференцій для громад, особливо

для жертв злочинів. Водночас Johnstone (2013) підкреслює роль сімей правопорушників у відновному правосудді в громадах [5]. Вони дозволяють зробити реституцію набагато ефективнішою. Наприклад, у розділі «Зцілення жертви» автор розглядає досвід та потреби жертв, а також неадекватність карального правосуддя для них. Відповідно, автор аналізує різні методи відновного правосуддя на рівні громади, поглиблено вивчаючи ефективність практики реституції. В альтернативному дослідженні Johnstone (2017) розвиває розуміння «внутрішніх» перешкод для досягнення цілей відновного правосуддя в громадах [4]. Основною перешкодою є недостатня участь жертв у процесі реституції. Автор зазначає, що правопорушники отримують більше користі від відновного правосуддя, ніж їхні жертви. Цю проблему слід вирішити, щоб підвищити ефективність практики відновного правосуддя в громадах. Автор розглядає ефективні конференції як важливий інструмент для подолання цих перешкод. Livingstone та інші (2013) також розглядають метод конференцій з відновного правосуддя, аналізуючи різні типи упереджень у цьому процесі [6]. Автори аналізують ефективність конференцій для неповнолітніх правопорушників, виявляючи додаткові переваги, які вони отримують від відновного правосуддя. Автор також пропонує деякі інструменти для підвищення ефективності конференцій з відновного правосуддя для жертв. Таким чином, громадські конференції як практика відновного правосуддя добре вивчені різними вченими, поряд з відновною медіацією.

З іншого боку, Cantacuzino (2015) представляє історії жертв, які отримали значну користь від відновного правосуддя [1]. «Проект прощення» містить багато реальних історій зі світогляду жертв з усього світу. Більшість із них підкреслюють ефективність прощення для якості їхнього життя в громадах. Отже, жертви можуть отримати користь від практик відновного правосуддя так само як і правопорушники. Однак вивчення відновних практик у громаді з точки зору жертви чи правопорушника може створити додаткову дослідницьку упередженість. Наприклад, Nelund (2017) пропонує методи покращення підходу до відновного правосуддя одночасно для правопорушників та жертв [9]. Розглядаючи ефективність канадських програм правосуддя в громаді, автор показує, що розуміння, що виходить за рамки ідентичностей правопорушника та жертви, дозволить уникнути дихотомії та запобігти віктимізації та маргіналізації правопорушника/жертви.

Крім того, багато досліджень у галузі відновного правосуддя вивчають проблеми неповнолітніх правопорушників. Зокрема, Wood (2015) детально аналізує вплив підтримки громади на неповнолітніх правопорушників, ґрунтуючись на багатьох кейсах [19]. Такі відновлювальні програми громади та загальна участь громади у відновному правосудді дозволили автору запропонувати деякі додаткові можливі переваги для громадських робіт від впровадження відновного правосуддя в громаді.

Фох (2014) аналізує реінтеграцію як метод відновного правосуддя на основі якісних даних про реінтеграцію новозеландських громад [2]. Реінтеграція як метод відновного правосуддя переважно вивчається в контексті правопорушників як зацікавлених сторін, тоді як медіація та конференції частіше застосовуються в дослідженнях ролі жертв у цьому процесі. Автор розкриває механізми реінтеграції правопорушників після ув'язнення в життя громади на основі розуміння соціально-психологічної природи правопорушників. Дослідження є цікавим та важливим, оскільки більшість досліджень цієї проблеми обирають неповнолітніх правопорушників своїм предметом, тоді як Фох зосереджується на дорослих. Автор розглядає різні моделі відновного правосуддя, розвиваючи розуміння «відновного повернення» правопорушників у громадах.

Водночас, метод інтерв'ювання також є предметом кількох досліджень ролі правопорушників у відновлювальних практиках громади. Rossner (2013) аналізує якісні інтерв'ю з фасилітаторами відновного правосуддя та групами правопорушників, щоб виявити компоненти успішного проведення конференцій [13]. Автор пропонує шляхи оптимізації таких конференцій за допомогою емоцій. Автор зазначає, що переваги практики відновного правосуддя для правопорушників значно зменшуються, коли участь громади стає лише формалізованим елементом [12]. Отже, правопорушники отримують користь від таких методів, як проведення конференцій, реінтеграція та ритуали правосуддя, лише за умови ефективної участі громади у відновлювальному правосудді. Отже, це дослідження висвітлює метод ритуалів правосуддя як відновлювальну практику в громаді. Натомість, Scheuerman та Keith (2015) аналізують соціальний сором (social shaming) як особливу практику відновлювального правосуддя [14]. Автори аналізують дані австралійських експериментів з реінтегративного сорому та виявляють вплив соціального сорому на сприйняття правопорушниками відновного правосуддя. Автори роблять висновок, що ефективність цього методу суттєво залежить від типу взаємин між громадою та правопорушниками. Richards (2017) розглядає таку практику відновного правосуддя для неповнолітніх правопорушників, як батьківська відповідальність, що також є цікавою та корисною практикою відновного правосуддя у громаді [11]. Автор доводить, що цей метод є досить ефективним у громаді, оскільки батьки неповнолітніх правопорушників часто більш схильні відновлювати шкоду, завдану їхніми дітьми, та свою соціальну роль у громаді, ніж самі неповнолітні правопорушники. Thorsborne (2013) також пропонує посібник, що пояснює особливості відновного підходу в шкільних громадах, де неповнолітні правопорушники,

неповнолітні жертви та шкільна громада залучені до відновлювальних дій [18]. Автор виділяє культурні та організаційні фактори, важливі для успішного вирішення відновлювальних проблем у громаді. Батьківська відповідальність також виділяється автором як корисна практика відновного правосуддя у громаді.

Таким чином, тема відновного правосуддя в громадах, очевидно, потребує подальшого дослідження, оскільки, хоча такі практики, як громадські конференції, медіація, реінтеграція, підтримка громади, глибоко вивчаються, ефективність їх впровадження потребує подальшого аналізу. Головний висновок, який можна зробити з цього огляду громадського аспекту концепції відновного правосуддя, полягає в тому, що різні практики відновного правосуддя прагнуть відшкодувати шкоду, завдану правопорушником, шляхом залучення правопорушника, жертви та самої громади до обговорення наслідків інциденту для громади та досягнення угоди про відшкодування. Аналіз доводить, що академічна оцінка практик відновного правосуддя в громадах країн Заходу є досить позитивною. Майже всі зарубіжні дослідження підкреслюють ефективність відновлювального правосуддя в громадах. Найбільш позитивний вплив на громаду спостерігається у сфері зниження рецидивізму. Усі зацікавлені сторони відновного правосуддя в межах громади отримують користь від практик відновного правосуддя. Отже, хоча сфера впливу відновного правосуддя на громаду досліджена достатньо, тема потребує подальшого вивчення.

References

1. Cantacuzino, M. (2015). *The forgiveness project: Stories for a vengeful age*. Jessica Kingsley.
2. Fox, K.J. (2014). Restoring the social: Offender reintegration in a risky world. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 38(3), 235-256.
3. Hayden, A., Gelsthorpe, L., Kingi, V., & Morris, A. (2016). *A restorative approach to family violence: Changing task*. Routledge.
4. Johnstone, G. (2017). Restorative justice for victims: Inherent limits? *Restorative Justice. An International Journal*, 5(3), 382-395.
5. Johnstone, G. (2013). *Restorative justice: Ideas, values, debates*. Routledge.
6. Livingstone, N., Macdonald, G., & Carr, N. (2013). Restorative justice conferencing for reducing recidivism in young offenders (aged 7 to 21). *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2, 1-89.
7. Maglione, G. (2014). Discursive fields and subject positions: Becoming 'victim', 'offender', and 'community' in restorative justice. *Restorative Justice. An International Journal*, 2(3), 327-348.
8. Mazur, M.R., & Dmytrenko, A.A. (2021). Osoblyvosti mediatsii u kryminalnomu provadzhenni Ukrayiny [The features of mediation in criminal proceedings of Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, 67, 273-277 [in Ukrainian].
9. Nelund, A. (2017). The marginalized woman: Thinking beyond victim/offender in restorative justice. *Restorative Justice. An International Journal*, 5(3), 408-419.
10. Pereira, A. (2017). The decision to participate in mediation and individual factors: The role of moral foundations and their relation to restorative and retributive orientations. *Restorative Justice. An International Journal*, 5(2), 221-280.
11. Richards, K. (2017). Responsibilising the parents of young offenders through restorative justice: a genealogical account. *Restorative Justice*, 5(1), 93-115.
12. Rossner, M., & Bruce, J. (2016). Community participation in restorative justice: Rituals, reintegration, and (quasi) professionalization. *Victims & Offenders*, 1-9. Retrieved from http://eprints.lse.ac.uk/65067/1/Rossner_Community_Participation_in_Restorative_justice.pdf
13. Rossner, M. (2013). *Just emotions: Rituals of restorative justice*. Oxford University Press.
14. Scheuerman, H.L., & Keith, S. (2015). Supporters and restorative justice: How does the intersection between offenders, victims and the community influence perceptions of procedural justice. *Restorative Justice. An International Journal*, 3(1), 75-106.
15. Semchyshyn O.R. Vidnovne pravosuddia: Perspektyvy instytutstyalizatsii v ukrayinskomu suspilstvi [Restorative justice: The prospects of institutionalization in Ukrainian society]. *Naukovi Zapysky. Sotsiologichni Nauky*, 109, 37-40 [in Ukrainian].
16. Strang, H., Sherman, L.W., Mayo-Wilson, E., Woods, D., & Ariel, B. (2013). Restorative justice conferencing (RJC) using face-to-face meetings of offenders and victims: Effects on offender recidivism and victim satisfaction. A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 12, 1-59.
17. Taufik, M. (2018). The readiness of various communities for the implementation of restorative justice in the community setting: A perspective of community organization. *International Social Work*. Retrieved from <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0020872818796152?journalCode=iswb>

-
18. Thorsborne, M., & Blood, P. (2013). *Implementing restorative practices in schools: A practice guide to transforming school communities*. Jessica Kingsley.
19. Wood, W.R. (2015). Soliciting community involvement and support for restorative justice through community service. *Criminal Justice Policy Review*, 26(2), 131-155.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.07

Sergii Glubochenko

THE CONCEPT OF RESTORATIVE JUSTICE: AN ASPECT OF COMMUNITY INTERACTION

The theses investigate the strategies of restorative justice within communities. Based on judicial practice of developed countries the author gradually analyzes a community aspect of restorative justice as an element of such strategies as mediation, conference, restorative community programs, reintegration, interview, justice rituals, social shaming and parental responsibility.

It is emphasized that the common feature of all the strategies of restorative justice is a community intention to restore harm caused by an offender through their involving, along with a victim and a community itself, in a discussion of implications of the incident for the community in order to reach a restitution agreement. This analysis reveals that academic evaluation of the restorative justice strategies is rather positive because it proves the efficiency of restorative justice within communities.

Key words: restorative justice, community aspect of restorative justice, mediation, restorative community programs, social shaming, recidivism prevention, resocialization.

Відомості про автора / Information about the Author

Сергій Глубоченко, канд. юрид. наук, ст. викладач кафедри цивільного та кримінального права та процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. Суддя Вітовського районного суду Миколаївської області, Голова суду, суддя-тренер Національної школи суддів України. E-mail: judex@ukr.net, orcid: 0009-0007-3895-1097.

Sergii Glubochenko, PhD in law, The Chief of Vitovskyi District Court of Mykolaiv region, Petro Mohyla Black Sea National University, senior teacher, judge-trainer NSJU, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: judex@ukr.net, orcid: 0009-0007-3895-1097.

© С. Глубоченко

Стаття отримана редакцією 22.05.2025.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ КРИПТОВАЛЮТ

У тезах досліджується проблема злочинів, пов'язаних з незаконним обігом криптовалют, в умовах глобальної цифровізації фінансового сектору. Розглядаються основні ризики, пов'язані з використанням криптовалют у злочинній діяльності, такі як відмивання коштів, фінансування тероризму, ухилення від оподаткування та інші. Аналізуються недоліки існуючих механізмів притягнення до відповідальності за такі злочини та пропонуються шляхи їх удосконалення, включаючи створення чіткої правової бази, посилення цифрової компетентності правоохоронних органів та впровадження спеціалізованих інструментів моніторингу.

Ключові слова: криптовалюта, цифровізація, незаконний обіг, відмивання коштів, фінансування тероризму, правове регулювання, кіберзлочинність, блокчейн, фінансовий моніторинг.

У сучасних умовах глобальної цифровізації фінансового сектору криптовалюти набувають дедалі більшого поширення як альтернативний платіжний засіб, інструмент інвестування та збереження активів. Як зауважує А. Слатюка «криптовалюта — різновид віртуальної валюти, створена за допомогою криптографічних методів та математичних обчислень переважно на базі блокчейну. Це і цифрова, і віртуальна валюта, тому що вона існує в інтернеті та створена за допомогою криптографічних алгоритмів» [1].

Криптовалюти, як новий економічний інструмент викликають підвищений інтерес завдяки своїм унікальним функціям — обміну, накопичення, інвестування та оплати — і характеризуються високим рівнем безпеки, швидкістю транзакцій та анонімністю. Попри це, вони мають низку ризиків, зокрема правову невизначеність, волатильність і використання у злочинній діяльності, що ускладнює їх правове регулювання та інтеграцію в офіційну фінансову систему. У контексті цифровізації криптовалют поступово набувають ваги як альтернатива фіатним валютам, однак залишаються поза ефективним контролем державних органів [2]. Водночас, поряд із легальним використанням віртуальних активів, зростає й кількість правопорушень, пов'язаних з їх незаконним обігом, що створює реальні загрози для економічної безпеки держави, фінансової стабільності та правопорядку. Відсутність чіткого правового статусу криптовалют, а також обмеженість інструментів їхнього регулювання ускладнюють кваліфікацію правопорушень та притягнення винних осіб до відповідальності.

Сучасний ландшафт криптозлочинності характеризується появою нових видів правопорушень, пов'язаних з розвитком децентралізованих фінансів (DeFi) та невзаємозамінних токенів (NFT). До них належать такі явища, як «rug pull» (раптове зникнення ліквідності), NFT-шахрайство (підробка, плагіат) та DeFi-експлойти (використання вразливостей протоколів). Крім того, необхідно поглибити аналіз зв'язку між криптовалютами та традиційною кіберзлочинністю, зокрема, їх використання у вимогах програм-вимагачів (ransomware), фішингових атаках та інших формах кібершантажу. Важливим аспектом є також оцінка впливу різноманітних підходів до регулювання криптовалют у різних юрисдикціях на їхню привабливість для злочинців, з урахуванням таких факторів, як вимоги KYC/AML, податкове регулювання та загальний правовий статус.

Основні ризики, пов'язані з нелегальним обігом криптовалют, полягають у тому, що віртуальні активи дедалі частіше використовуються як інструмент відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом, завдяки своїй високій анонімності, децентралізованій природі та транскордонному характеру транзакцій. Криптовалюти також є ефективним каналом фінансування терористичних організацій через труднощі у відстеженні джерел та напрямів грошових потоків. Крім того, вони створюють широкі можливості для ухилення від оподаткування, оскільки значна частина операцій залишається поза контролем державних податкових та фінансових органів. У сукупності ці загрози становлять серйозний виклик для економічної безпеки держави та вимагають розробки спеціалізованих механізмів правового реагування.

Зважаючи на транснаціональний характер криптовалют, ефективне протидіяння злочинам у цій сфері неможливе без міжнародної координації та правової співпраці. Станом на сьогодні в світі діє низка

інституційних, нормативних та оперативних механізмів, спрямованих на виявлення, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, причетних до злочинів з використанням криптовалют. Зокрема, міжнародний механізм протидії кримінальним правопорушенням пов'язаним із незаконним обігом криптовалют включає такі нормативно-інституційні складові, як: Financial Action Task Force, регламент Markets in Crypto-Assets Regulation, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, Egmont Group, Інтерпол, Європол, Міжнародна правова допомога у кримінальних справах, Egmont Group, UNODC, Міжнародна правова допомога у кримінальних справах (MLA) та європейські ордери на арешт або видачу, Спільні слідчі групи (JITs) та ін.

В Україні, як і в більшості інших країн, законодавство щодо криптовалют лише формується, зокрема, було 2021 р. було прийнято Закон України «Про віртуальні активи», який «регулює правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів» (не набрав чинності) [3]. Окремі положення КК України можуть бути застосовані до кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням криптовалют. До таких злочинів належать: легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 ККУ) – використання криптовалют для легалізації незаконно отриманих коштів; шахрайство (ст. 190 ККУ) – маніпуляції з криптовалютами активами для введення в оману інвесторів або споживачів; несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361 ККУ) – хакерські атаки, викрадення криптовалют з гаманців або бірж; фінансування тероризму (ст. 258-5 ККУ) – використання криптовалют для підтримки терористичних організацій; маніпулювання на організованих ринках (ст. 222-1 ККУ) – шахрайські схеми із залученням криптовалютних активів; незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 ККУ) – використання криптовалют для ухилення від фінансового моніторингу [4].

Серед основних недоліків механізму притягнення до відповідальності за кримінальні правопорушення в сфері обігу криптовалют:

- невизначеність законодавства, колізії юрисдикцій, відсутність чіткої термінології;
- невизначеність правового статусу криптовалют у багатьох юрисдикціях, що зумовлює складності у визначенні предмету кримінального правопорушення;
- технології блокчейн і криптовалютні платформи дозволяють здійснювати транзакції без розкриття особистих даних, ускладнюючи ідентифікацію злочину;
- складність відстеження транзакцій, анонімність, використання технологій захисту приватності;
- неможливість блокування чи арешту активів у реальному часі без спеціальних інструментів моніторингу та доступу до ключів;
- транзакції часто проходять через юрисдикції з різними або відсутніми регулюваннями, що створює правові «лакуни»;
- юрисдикційні колізії ускладнюють збирання доказів, екстрадицію та правову допомогу між країнами;
- складність збору та подання цифрових доказів, нестача експертизи у правоохоронних органах;
- відсутність у слідчих, прокурорів та суддів необхідних технічних знань про криптовалюту, блокчейн, обмінники, гаманці;
- нестача цифрових криміналістичних інструментів для аналізу криптооперацій та відстеження сліду активів;
- операції з криптовалютами залишають нефізичні цифрові сліди, що складно фіксувати, зберігати та подавати як доказ у суді;
- у багатьох випадках відсутній зв'язок між особою, що контролює гаманець, і конкретним злочинним діянням;
- застосування міксерів, анонімних криптовалют (наприклад, Monero, Zcash), децентралізованих бірж (DEX), які не вимагають KYC (verifying identity), що унеможливує відстеження транзакцій та встановлення сторін операції.

Зауваженні вище недоліки проявляються у конкретних проблемах, з якими стикаються правоохоронці при розслідуванні криптозлочинів, таких як ідентифікація злочинців, відстеження руху коштів через міксери або анонімні криптовалюту, конфіскація криптоактивів. Окремою проблемою є складність міжнародної співпраці у

розслідуванні транскордонних злочинів, включаючи питання екстрадиції, обміну інформацією та надання правової допомоги.

Для підвищення ефективності боротьби з криптозлочинністю необхідно розробити конкретні рекомендації щодо удосконалення правової бази, підвищення кваліфікації кадрів та впровадження технологічних інструментів, які включають:

- розробку змін до чинного законодавства з метою чіткого визначення правового статусу криптовалют, встановлення відповідальності за криптозлочини та надання правоохоронним органам необхідних повноважень;
- запровадження детальних програм підвищення кваліфікації для правоохоронців, прокурорів, суддів та інших учасників системи кримінальної юстиції, включаючи навчання основам криптографії, блокчейну, аналізу криптотранзакцій та цифрової криміналістики;
- впровадження спеціалізованих інструментів та технологій для моніторингу та аналізу криптотранзакцій, таких як програмне забезпечення для аналізу блокчейну, інструменти для деанонізації транзакцій та платформи для обміну інформацією між правоохоронними органами.

Отже, криптовалюти поступово інтегруються в глобальну фінансову систему як інструмент інвестування та розрахунків, однак супроводжуються зростанням злочинів, зумовлених їх анонімністю, децентралізацією та відсутністю належного регулювання, основні загрози включають відмивання коштів, фінансування тероризму, ухилення від оподаткування та кіберзлочинність. Правове реагування на такі злочини в Україні є фрагментарним, оскільки чинне законодавство не повною мірою враховує специфіку криптовалют. Водночас міжнародні механізми протидії — такі як FATF, Інтерпол, Європол — демонструють важливість глобального підходу та співпраці. Тому, необхідним є створення чіткої правової бази, посилення цифрової компетентності слідчих органів і впровадження технологічних інструментів моніторингу криптовалют для забезпечення ефективного притягнення до відповідальності за злочини у цій сфері.

References

1. Slatiuk A. Kryptovaliuta: vydy ta yikh osoblyvosti. FinAP. URL: <https://finap.com.ua/kriptovalyuta-vidi-ta-yih-osoblyvosti/> (data zvernennia: 14.03.2025)
2. Stoika M. Kryptovaliuta – vyznachennia, funktsii, perevahy ta ryzyky. Pidpriemnytstvo i torhivlia, 2021. № 30 S. 5-10. URL: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2021-30-01> (data zvernennia: 14.03.2025)
3. Pro virtualni aktyvy: Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 r. № 2074-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (data zvernennia: 14.03.2025)
4. Kryminalnyk kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 14.03.2025)

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.08

Anton Dolhov

LIABILITY FOR CRIMES RELATED TO THE ILLICIT TRAFFICKING OF CRYPTOCURRENCIES

The theses explore the problem of crimes related to the illicit trafficking of cryptocurrencies in the context of the global digitalization of the financial sector. The main risks associated with the use of cryptocurrencies in criminal activities, such as money laundering, terrorist financing, tax evasion, and others, are considered. The shortcomings of the existing mechanisms for bringing to justice for such crimes are analyzed, and ways to improve them are proposed, including the creation of a clear legal framework, strengthening the digital competence of law enforcement agencies, and the introduction of specialized monitoring tools.

Key words: cryptocurrency, digitalization, illicit trafficking, money laundering, terrorist financing, legal regulation, cybercrime, blockchain, financial monitoring

Відомості про автора / Information about the Author

Антон Долгов, доктор філософії з права, старший викладач кафедри цивільного та кримінального права та процесу, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: advokat_dolgov_anton@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0305-363X>.

Dolhov Anton Gennadiyovich, Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor at the Department of Civil and Criminal Law and Procedure of the Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: advokat_dolgov_anton@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0305-363X>.

© А. Долгов

Стаття отримана редакцією 22.05.2025.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.09

Аліна Доній
Андрій Левицький

ЗНАЧЕННЯ ВИЛУЧЕНОЇ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ СЛІДОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ДОКАЗУВАННІ ВИНИ ОСОБИ

У статті розглядається значення слідової інформації, вилученої під час огляду місця події, у процесі доказування вини особи у кримінальному провадженні. Аналізуються теоретичні та практичні аспекти проведення огляду, види слідів, їх ідентифікаційна, інформаційна та викривальна функції. Особлива увага приділяється ролі огляду у випадках насильницької смерті, зокрема в контексті отримання первинної доказової інформації та ідентифікації підозрюваного. Наголошується на необхідності своєчасного, методичного та професійного підходу до фіксації та дослідження слідів, що мають доказове значення.

Ключові слова: кримінальне провадження, огляд місця події, слідова інформація, докази, криміналістика, ідентифікація, тактика слідчих дій, доказування вини.

У кримінальному провадженні ключову роль відіграє забезпечення повного, об'єктивного та неупередженого дослідження обставин вчиненого кримінального правопорушення. Одним із найбільш важливих етапів досудового розслідування є огляд місця події, під час якого здійснюється виявлення, фіксація та вилучення слідової інформації. Сліди, залишені на місці події, є своєрідним «мовчазним свідком» злочину, що дозволяє відтворити механізм його вчинення, визначити коло причетних осіб, а також підтвердити або спростувати версії сторін.

Вилучена слідова інформація має особливу доказову цінність, адже вона зазвичай утворюється безпосередньо в момент або одразу після вчинення кримінального правопорушення. Її аналіз у поєднанні з іншими доказами має вирішальне значення для встановлення вини особи. Саме тому дослідження питання значення слідової інформації у процесі доказування набуває теоретичної і практичної актуальності.

Криміналістичним та процесуальним питанням проведення огляду місця події у різні роки присвячено велику кількість робіт вітчизняних та зарубіжних учених: В. Д. Арсеньєв, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, М. С. Бокаріус, А. Ф. Волобуєв, В. І. Громов, М. І. Єнікєєв, Г. Ю. Жирний, В. А. Журавель, Ю. І. Ільченко, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, І. А. Матусевич, Б. Я. К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, І. М. Якимов та ін.

Огляд — це слідча (розшукова) дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів навколишнього середовища, речей, документів, осіб або трупів з метою виявлення слідів кримінального правопорушення, а також встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Огляд місця події є невідкладною, першочерговою слідчою (розшуковою) дією, від своєчасного та ефективного проведення якої може істотно залежати увесь подальший хід розслідування кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України огляд проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Відтак, у кожному випадку проведення огляду місця події повинна оцінюватися його доцільність та своєчасність, з урахуванням усіх обставин кримінального правопорушення, кримінального провадження, умов на час проведення огляду. Принципами огляду місця події також є: 1) своєчасність (невідкладність); 2) об'єктивність і повнота; 3) активність; 4) методичність (планомірність, послідовність); 5) застосування науково-технічних засобів; 6) єдине керівництво [1, с. 277–278; 2, с. 160–161].

Крім цього, варто наголосити, що огляд місця події — це єдина слідча (розшукова) дія, яка може проводитися до моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Огляд місця події є одним з найперших і найважливіших етапів досудового розслідування, адже саме на цьому етапі формується первинна доказова база. Вилучена слідова інформація, зокрема сліди рук, ніг, біологічні зразки,

предмети, що містять ознаки злочину, а також цифрові або інші сліди, може мати вирішальне значення для встановлення фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Слідова інформація виконує низку важливих функцій у процесі доказування, а саме: ідентифікаційну — дозволяє встановити особу правопорушника шляхом порівняння слідів із зразками, отриманими в ході розслідування; інформаційну — допомагає слідчому відтворити механізм вчинення злочину, визначити послідовність дій особи, виявити інші джерела доказів; викривальну — підтверджує або спростовує причетність підозрюваного до вчинення злочину, особливо коли є розбіжності між показаннями та фактичними обставинами [2, с. 113].

Значення цієї інформації особливо зростає у випадках, коли свідчення очевидців відсутні або є суперечливими, а також коли підозрюваний заперечує свою вину. Саме тому належна фіксація, вилучення, збереження та дослідження слідів на місці події є критично важливими для ефективного доказування. Неправильне проведення огляду або порушення процесуальних вимог під час вилучення доказів може призвести до їх втрати або визнання недопустимими у суді. Тому якість та професійний рівень дій слідчого на місці події прямо впливають на кінцевий результат кримінального провадження [3, с. 173].

Під час огляду місця події, особливо у випадках умисного вбивства, отримується значна частина первинної доказової інформації, яка в подальшому відіграє ключову роль у кримінальному провадженні та безпосередньо впливає на встановлення вини особи.

Наприклад, якщо на місці події виявлено тіло людини, першим завданням слідчого є встановлення причин смерті та з'ясування, чи мало місце кримінальне правопорушення. У разі виявлення ознак насильницької смерті — зокрема вогнепального поранення — слідчі дії фокусуються на пошуку матеріальних слідів, таких як гільзи, кулі, сліди крові, зброя або інші предмети, що можуть бути пов'язані з подією. Виявлення гільз поблизу тіла дозволяє провести експертне дослідження, в ході якого встановлюється тип зброї, з якої був здійснений постріл. Надалі, використовуючи бази даних щодо зареєстрованої вогнепальної зброї, можна визначити осіб, на яких зареєстрована зброя відповідного калібру в конкретному регіоні. Це, у свою чергу, дає змогу сформувати коло можливих підозрюваних і, шляхом проведення подальших слідчих (розшукових) дій, вийти безпосередньо на особу, яка могла вчинити злочин.

Огляд трупа є невід'ємною складовою огляду місця події у випадках, коли мало місце насильницьке чи раптове ненасильницьке припинення життя особи. Метою цієї слідчої дії є встановлення причин смерті, часу її настання, а також обставин, які можуть свідчити про злочинне посягання. На початковому етапі здійснюється загальний огляд, під час якого фіксується поза, в якій знаходиться тіло, положення кінцівок, загальний зовнішній стан. Важливу інформацію можуть дати п'яті та взуття — за наявності слідів волочіння або механічних пошкоджень можна припустити, чи тіло було переміщене. Особливу увагу приділяють типу поранень, зокрема кульовим: за їх наявності огляд дозволяє зробити первинні висновки про відстань пострілу та напрям кулі. Якщо особа загинула від переохолодження, її тіло зазвичай набуває пози ембріона, через природне бажання зберегти тепло. У випадках агонії, як-от під час вбивства, фіксується так звана «поза боксера», яка виникає внаслідок скорочення м'язів під впливом високої температури [4, с. 231].

Особливу увагу приділяють ознакам штанцмарки — коли постріл було здійснено впритул, порохові гази пробивають шкіру, викликають її обвуглення, синюшність, а метал ствола залишає характерний слід на тілі.

Наступним етапом є детальний огляд, який охоплює аналіз ложа трупа — місця, на якому він лежить. Це дозволяє визначити, чи настала смерть у даному місці, чи тіло було переміщене. Наприклад, якщо труп був щойно покладений на сніг — той не встигне розтанути, або трава залишиться свіжою. Також досліджуються речі поруч із тілом — гільзи, які могли закотитися в траву або під предмети, сліди волочіння, натільний та зовнішній одяг.

Звертають увагу на виявлення тілесних ушкоджень, які в подальшому підлягають детальному судово-медичному дослідженню. Важливо описати вік, стать, тілобудову, одяг, вміст кишень, прикмети, що дозволяють встановити особу померлого. У разі забруднення обличчя допускається здійснення «туалету трупа» — очищення обличчя для можливості ідентифікації.

Таким чином, грамотно і професійно проведений огляд трупа забезпечує надзвичайно важливу слідову інформацію, яка в подальшому дозволяє не лише ідентифікувати потерпілого, а й відновити механізм злочину та встановити винну особу [5, с. 33].

Підсумовуючи вищевикладене, огляд місця події є ключовою слідчою дією, що закладає основу для всього подальшого кримінального провадження. Саме під час цього етапу здобувається велика кількість доказової інформації, яка має вирішальне значення для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення. Вилучена під час огляду слідова інформація (сліди рук, ніг, крові, гільзи, знаряддя злочину, цифрові сліди тощо) є об'єктивною, наочною та матеріальною формою відображення злочинної діяльності, що дозволяє не лише реконструювати подію, але й ідентифікувати винну особу. Ефективність використання слідової інформації у

процесі доказування залежить від правильності її виявлення, фіксації, вилучення та зберігання, що вимагає високої професійної підготовки слідчого, дотримання процесуальних норм і застосування криміналістичних методик. Недбале або неповне проведення огляду місця події може призвести до втрати цінних доказів, що унеможливить повне та об'єктивне розслідування, а також поставить під сумнів обґрунтованість обвинувачення.

Отже, слідова інформація, здобута під час огляду місця події, відіграє ключову роль у доказуванні вини особи та повинна розглядатися як одна з основних складових об'єктивного і справедливого кримінального процесу.

References

1. Kryminalistyka : pidruch. / V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel [ta in.]: za red. V. Yu. Shepitka. 5-te vyd., pererobl. ta dopovn. K. : In Yure, 2016. 640 s.
2. Kryminalistyka: pidruchnyk: u 2 t. T. 1 / [A.F. Volobuiev, M.V. Danshyn, A.V. Ishchenko ta in.]; za zah. red. A.F. Volobuieva, R.L. Stepaniuka, V.O. Maliarovoi; MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2018. 384 s.
3. Korniienko V., Savchuk, T. Taktychni osoblyvosti provedennia ohliadu mistisia podii v umovakh vedennia boiovykh dii. Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy, 29(2), 2023. S. 167–179.
4. Lazebnyi, A. M., Bychok, T. P. Ohliad mistisia podii (pravovi, orhanizatsiini ta tekhniko-kryminalistychni problemy). Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teorii ta praktyka). 2018. S. - 228-236.
5. Chaplinskyi K. O. Taktyka provedennia okremykh slidchykh dii. Monohrafiia. Dnipropetrovsk. 2016. 416 s.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.09

Alina Doniy
Andrii Levytskyi

THE IMPORTANCE OF TRACE EVIDENCE COLLECTED DURING CRIME SCENE EXAMINATION IN PROVING A PERSON'S GUILT

The article explores the significance of trace evidence collected during crime scene examination in the process of proving a person's guilt in criminal proceedings. It highlights procedural and forensic aspects of conducting the examination, the role of collected traces in forming the evidentiary base, and their functions — identification, informational, and accusatory. The paper emphasizes the importance of professional execution of the examination for effective truth-finding in criminal cases.

Keywords: trace evidence, crime scene examination, evidence, criminal proceedings, proving guilt, forensics, proving guilt.

Відомості про автора / Information about the Author

Доній Аліна Андріївна, студентка 4 курсу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна, email: alinadoniy@gmail.com

Doniy Alina Andriivna, 4th-year student of the Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine, email: alinadoniy@gmail.com

Андрій Левицький, канд. юрид. наук, старший викладач кафедри цивільного та кримінального права і процесу, ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв; начальник управління криміналістичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, полковник поліції, м. Миколаїв, Україна. E-mail: levichkiy@ukr.net

Andrii Levytskyi, Candidate of Law, Senior Lecturer at the Department of Civil and Criminal Law and Procedure, Petro Mohyla National University of Mykolaiv; Head of the Criminalistics Department of the Main Investigation Department of the National Police of Ukraine, Police Colonel, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: levichkiy@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ УМИСНИХ ВБИВСТВ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Розглянуто значення використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема шляхом призначення судових експертиз. Особливу увагу приділено інформаційно-комп'ютерній експертизі у справах про умисні вбивства, вчинені з мотивів нетерпимості. Визначено роль інформаційно-комп'ютерної експертизи у виявленні цифрових слідів, які свідчать про мотив злочину, його підготовку та організацію. Окреслено потенціал зазначеної експертизи у викритті організованих угруповань та встановленні ідеологічного підґрунтя злочину.

Ключові слова: *судова експертиза, інформаційно-комп'ютерна експертиза, цифрові сліди, мотив нетерпимості, кримінальне провадження.*

У процесі кримінального провадження важливу роль відіграє використання спеціальних знань, зокрема шляхом призначення судових експертиз. Вони забезпечують неупереджене дослідження об'єктів, явищ чи процесів з метою отримання обґрунтованих висновків, які мають доказове значення. Судова експертиза як процесуальна форма застосування спеціальних знань є необхідним елементом ефективного розслідування, особливо у складних та резонансних справах.

У науковій літературі судову експертизу трактують як процесуальну дію, що передбачає дослідження речових доказів, матеріалів, об'єктів чи осіб з метою встановлення фактичних обставин, які мають значення для кримінального провадження. Проведення експертизи здійснюється за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження [1, с. 422]. Її особливість полягає в тому, що експертні дослідження дозволяють встановити факти, які неможливо з'ясувати за допомогою інших слідчих (розшукових) дій, але які відіграють важливу роль у кримінальному провадженні.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», вона визначається як дослідження об'єктів, явищ чи процесів із застосуванням спеціальних знань у галузях науки, техніки, мистецтва, ремесел тощо з метою надання висновку з питань, що мають значення для судового розгляду. Водночас стаття 7¹ цього ж Закону встановлює, що підставою для проведення експертизи є відповідна постанова органу досудового розслідування, судові рішення або договір з експертною установою чи експертом – у разі її проведення на замовлення інших осіб [2].

Кримінальний процесуальний кодекс України також регулює порядок призначення та проведення експертизи. Зокрема, ч. 1 ст. 242 цього Кодексу визначає, що експертизу здійснюють експертна установа або експерти, які залучаються сторонами кримінального провадження або слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках, коли для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, потрібні спеціальні знання. А згідно з ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України, висновок експерта належить до процесуальних джерел доказів [3].

У контексті розвитку інформаційного суспільства дослідження цифрових слідів набуває особливого значення під час розслідування умисних вбивств, скоєних із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, оскільки такі сліди можуть вказувати на наявність спеціального мотиву – нетерпимості. З урахуванням сучасних наукових підходів до визначення доцільності проведення судових експертиз у справах зазначеної категорії, варто наголосити на необхідності проведення інформаційно-комп'ютерної експертизи (далі – ІКЕ), яка є підвидом комп'ютерно-технічної експертизи, що належить до інженерно-технічних судових експерти. Цей вид експертизи забезпечує виявлення, фіксацію, аналіз та збереження цифрових доказів, які в інших умовах можуть залишатися недоступними. Завдяки використанню сучасних технологій стає можливим аналіз інформації з комп'ютерних пристроїв, мобільних телефонів, хмарних сервісів та соціальних мереж. Це особливо важливо в умовах, коли злочинці дедалі активніше застосовують цифрові технології для планування, координації та поширення

протиправних дій, що суттєво ускладнює застосування традиційних методів розслідування. У таких випадках ІКЕ часто виступає єдиним ефективним способом отримання достовірної інформації.

ІКЕ спрямована на встановлення обставин, пов'язаних із процесами створення, обробки та зберігання інформації на комп'ютерних та магнітних носіях. Основне завдання цієї експертизи полягає у пошуці, виявленні, відтворенні та технічному аналізі даних, які були створені користувачем або програмним забезпеченням у комп'ютерній системі [4, с. 141]. Так, для проведення ІКЕ експерту надаються різноманітні об'єкти дослідження, зокрема персональні комп'ютери, мобільні телефони, планшети, носії даних (жорсткі диски, флеш-накопичувачі) та інші електронні пристрої, які можуть містити сліди злочинної діяльності. Експерт може визначити, чи містить наданий об'єкт інформацію у будь-якому вигляді (файли, аудіо, відео, листування, пости у соціальних мережах тощо), яка стосується наявності ознак, що можуть свідчити про наявність мотиву нетерпимості. Крім того, експерт може встановити чи містить об'єкт дослідження видалені файли (графічні, текстові, відео, аудіо) і чи можливо їх відновити [5, с. 268-269].

ІКЕ проводиться для виявлення, фіксації та аналізу даних з цифрових носіїв, що можуть підтверджувати підготовку або вчинення злочину. Вона відіграє ключову роль у розкритті злочинів з мотиву нетерпимості, оскільки дозволяє ідентифікувати відповідний мотив шляхом дослідження інформаційного контенту, електронного листування та комунікацій у соціальних мережах. У межах ІКЕ фахівці здійснюють аналіз комп'ютерної техніки, мобільних пристроїв та цифрових носіїв з метою пошуку файлів, що містять ознаки екстремістського змісту, а також вивчають листування, історію браузера, месенджери (наприклад, WhatsApp, Telegram) та інші джерела цифрових доказів. Особливості цієї експертизи обумовлені необхідністю не лише встановлення факту вчинення протиправних дій, але й виявлення спеціального мотиву, викриття організованих злочинних угруповань, аналізу пропагандистських матеріалів, а також подоланням технічних бар'єрів, пов'язаних із використанням сучасних методів шифрування даних.

У випадках, коли комп'ютерні дані, що зберігаються у пам'яті електронно-обчислювальної техніки, були створені або змінені внаслідок дій правопорушника чи інших осіб під час або у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, такі дані набувають доказового значення. Вони можуть бути вилучені й проаналізовані як електронні (цифрові) сліди правопорушення. У цьому контексті доцільно розглядати електронні (цифрові) сліди як комп'ютерну інформацію, що виникла або зазнала модифікацій у результаті взаємодії користувача з комп'ютерною технікою, пов'язаною зі злочинною діяльністю [6, с. 230]. Комп'ютерну інформацію умовно поділяють на два основні типи: перший – це дані, які створює та використовує сам користувач, а другий – це інформація, сформована комп'ютерними програмами з метою забезпечення функціонування інформаційних процесів у системі.

Одним із основних завдань ІКЕ є виявлення мотиву нетерпимості. У багатьох випадках злочинці залишають цифрові сліди, які свідчать про їхні умисні дії, здійснені у цифровому (віртуальному) середовищі, які спрямовані на формування, розвиток і реалізацію ідеологічного, інформаційного та організаційного підґрунтя для вчинення насильницького злочину, зумовленого ідеєю ворожнечі до певної групи за ознаками раси, етнічного походження, релігії або світогляду. Це можуть бути відеозаписи, текстові документи, листування в соціальних мережах або месенджерах, що містять ворожі висловлювання або прямі погрози на адресу певних соціальних, етнічних чи релігійних груп. Аналіз подібних матеріалів дозволяє встановити зв'язок між особою підозрюваного та ідеологічною платформою, що надихала його на вчинення злочину.

Особливу увагу під час ІКЕ приділяють цифровим доказам, пов'язаним із споживанням, поширенням і взаємодією користувача з екстремістським контентом. Такий контент розміщується у відкритому або напівзакритому доступі – зокрема в соціальних мережах, спеціалізованих Telegram-каналах, Discord-серверах, на форумах або платформах типу Reddit. Йдеться про перегляди відео з насильницьким або пропагандистським змістом, читання і збереження текстів, мемів, маніфестів тощо. До типових цифрових слідів цього процесу належать історія пошукових запитів, кеш-пам'ять браузера, список підписок, вподобань, відвідані ресурси, завантажені файли. Їх виявлення дозволяє відтворити етапи ідеологічної трансформації особи – від ознайомлення з радикальним контентом до внутрішнього прийняття і реалізації ворожих установок у формі насильницьких дій.

Електронні сліди мають особливу цінність у розслідуванні тяжких злочинів, зокрема умисних убивств, навіть якщо самі обставини цих слідів не пов'язані безпосередньо з моментом скоєння злочину. Такі цифрові дані можуть сприяти розкриттю суб'єктивної сторони злочину, зокрема виявленню мотивів, цілей та психологічних характеристик правопорушника, а також встановленню його місцеперебування. Особливо важливим є аналіз інформації, що дозволяє з'ясувати, чи був злочин скоєний на ґрунті нетерпимості. Подібна інформація може міститися у висловлюваннях особи в соціальних мережах, листуванні, коментарях або публікаціях, зроблених до або після злочину.

Цифрові сліди, що зберігаються на віддалених інформаційних носіях і знаходяться у відкритому доступі в Інтернеті – наприклад, на платформах соціальних мереж або форумах з екстремістським контентом, – можуть бути виявлені й зафіксовані за допомогою стандартних засобів комп'ютерної техніки, зокрема персонального комп'ютера та веббраузера. Методи фіксації таких слідів включають збереження вебсторінок у форматі *.html, друк їхнього вмісту, а також відеозапис екрана під час огляду вебресурсу. Таке документування має важливе значення для подальшого криміналістичного аналізу цифрових доказів і правової оцінки дій підозрюваного [7, с. 169].

Наступним важливим аспектом є розкриття злочинних угруповань, оскільки злочини з мотивів нетерпимості часто вчиняються не індивідуально, а у складі організованих груп. Аналіз цифрових даних може допомогти правоохоронним органам ідентифікувати структуру угруповань, їхню внутрішню комунікацію, роль кожного учасника та ступінь координації їхніх дій. Дослідження електронних листувань, файлів, спільних чатів у месенджерах або зашифрованих каналів зв'язку дозволяє отримати докази змови або спільного планування злочину: вибір цілі (жертви або місця), дати, методу, маршруту тощо. Поширеною є практика обміну схемами, зображеннями зброї, інструкціями з виготовлення вибухових речовин, а також обговорення питань маскування, відступу, запису відео нападу. Також використовуються засоби захисту комунікацій (VPN, Tor, зашифровані месенджери), що ускладнює фіксацію таких даних.

Ще одним із ключових напрямів ІКЕ є можливість відновлення раніше видаленої інформації, яка може мати доказове значення у кримінальному провадженні. За допомогою спеціалізованого програмного забезпечення, такого як EpCase, можна відновити видалені повідомлення, файли або історію переглядів у браузері. Крім того, експерти здійснюють аналіз соціальних мереж, щоб виявити участь підозрюваних у групах, що пропагують насильство чи нетерпимість, досліджують електронну комунікацію та встановлюють осіб, які створювали чи поширювали ворожі матеріали.

Однак проведення ІКЕ пов'язане з низкою проблем. Однією з основних є складність доступу до зашифрованих даних, особливо якщо злочинці використовують VPN, Tor чи спеціальні програми для автоматичного видалення інформації. Разом із цим, розслідування злочинів із використанням цифрових технологій супроводжується значними технічними перешкодами. Однією з основних є шифрування даних у сучасних засобах комунікації. Популярні месенджери (наприклад, Signal, Telegram) та електронні поштові сервіси (Proton Mail) використовують технології наскрізного шифрування, що унеможлиблює отримання змісту повідомлень без доступу до пристрою підозрюваного. Крім того, злочинці можуть використовувати спеціалізовані програми для автоматичного знищення даних, зокрема Burner App або Secure Erase, що ускладнює відновлення доказової інформації.

У ході розслідування умисних вбивств із мотивів нетерпимості доцільно формулювати такі запитання:

- Чи виявлено надані комп'ютерні дані (файли, листування, медіаконтент), що містять ознаки закликів до насильства щодо певної расової, національної або релігійної групи?
- Чи є на пристрої підозрюваного збережені або відновлені повідомлення, які свідчать про плани щодо вчинення злочину?
- Чи використовувались спеціальні засоби для приховування інформації (VPN, анонімайзери, зашифровані канали)?

Таким чином, ІКЕ забезпечує комплексне дослідження цифрових носіїв інформації з метою виявлення доказів, які безпосередньо стосуються мотивів нетерпимості, характеру комунікацій, використаних технічних засобів, а також учасників злочинної діяльності. Її застосування є невід'ємною умовою ефективного розслідування в умовах цифровізованого суспільства.

References

1. Shepityko, V. Yu., Zhuravel, V. A., Konovalova, V. O., et al. (2019). *Kryminalistyka [Forensics]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu» [Law of Ukraine «On Forensic Examination»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
4. Karpinska, N., & Krykunov, O. (2017). Okremi pytannia provedennia sudovoi komp'uterno-tekhnichnoi ekspertyzy u kryminalnomu sudochynstvi [Certain Issues of Conducting Computer and Technical Forensic Examinations in Criminal Proceedings]. *Istoryko-pravovyi chasopys - Historical and Legal Journal*, 1 (9), 140–144 [in Ukrainian].
5. Kazarian, E. (2023). The Use of Special Knowledge in the Investigation of Murders Motivated by Racial, National or Religious Intolerance. *Věda a Perspektivy*, 12 (31), 260–271. DOI: 10.52058/2695-1592-2023-12(31)-260-271.

6. Kovalenko, A.V. (2022). Poniattia ta sutnist elektronnykh (tsyfrovyykh) slidiv kryminalnoho pravoporushennia [The Concept and Essence of Electronic (Digital) Traces of a Criminal Offense]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka – Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, 4, 226–236 [in Ukrainian].
7. Kazarian, E. (2023). Elektronni (virtualni) slidy v rozsliduvanni umysnykh ubyvstv iz motyviv rasovoi, natsionalnoi chy relihiinoi neterpymosti [Electronic (Virtual) Traces in the Investigation of Murders Motivated by Racial, National or Religious Intolerance]. Proceedings from *mizhnar. nauk.-prakt. konf. z nahody 100-richchia Natsionalnoho naukovooho tsentru «Instytut sudovykh ekspertyz im. Zasl. prof. M. S. Bokarius» «Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzu i kryminalistyky» – International Scientific and Practical Conference Dedicated to the 100th Anniversary of the National Scientific Center «Institute of Forensic Examinations named after Honored Professor M. S. Bokarius» «Current Issues of Forensic Science and Criminalistics»* (pp. 168–170). Kharkiv: NSC «Institute of Forensic Examinations named after M. S. Bokarius» [in Ukrainian].

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.10

Eluchka Kazarian

PECULIARITIES OF INFORMATION AND COMPUTER FORENSICS IN THE INVESTIGATION OF INTENTIONAL HOMICIDES MOTIVATED BY RACIAL, NATIONAL, OR RELIGIOUS INTOLERANCE

The peculiarities of electronic traces in the investigation of intentional murders The significance of using specialized knowledge in criminal proceedings is examined, particularly through the appointment of forensic examinations. Special attention is given to information and computer forensics (ICF) in cases of intentional homicides committed with motives of intolerance. The role of ICF in identifying digital traces that indicate the motive, preparation, and organization of the crime is outlined. The potential of ICF in uncovering organized groups and establishing the ideological background of the offense is highlighted.

Keywords: forensic examination, information and computer forensics, digital traces, motive of intolerance, criminal proceedings.

Відомості про автора / Information about the Author

Елучка Казарян, доктор філософії у галузі права, старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: kazarian.e@chmnu.edu.ua, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7353-2599>.

Eluchka Kazarian, PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Constitutional and Administrative Law and Procedure of the Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: kazarian.e@chmnu.edu.ua, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7353-2599>.

© Е. Казарян

Стаття отримана редакцією 22.05.2025.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.11

Олена Каплій

РОЛЬ РАД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У МІСЦЕВІЙ ДЕМОКРАТІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У тезах досліджуються механізми забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) органами місцевого самоврядування в Україні. Внаслідок збройного конфлікту на ході країни та анексії Криму, кількість ВПО значно зросла, що створює серйозні виклики для держави та суспільства. Автор аналізує правову базу, яка регулює права ВПО, включаючи Конституцію України, Закони «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та «Про місцеве самоврядування в Україні», а також міжнародні нормативні акти. Розглядається практичний механізм забезпечення прав ВПО через Ради внутрішньо переміщених осіб. Акцентовується увага на необхідності посилення правового захисту ВПО та розробки довгострокових стратегій для забезпечення їхніх прав та свобод.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, захист прав, механізм забезпечення прав, органи місцевого самоврядування, Україна, правова база, Ради внутрішньо переміщених осіб.

У 2014 році майже 300 тисяч українців мусили покинути свої домівки після вторгнення Росії до Криму й частини Донецької та Луганської областей. Після початку повномасштабної російсько-української війни кількість вимушених переселенок і переселенців стрімко зросла. За даними Міністерства соціальної політики, станом на початок 2025 року в Україні zareestrovano понад 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) [1].

У нових громадах ВПО можуть стикатися з низкою викликів. Серед основних переселенських потреб – доступ до житла та медичних послуг, можливості працевлаштування й соціальна інтеграція. Стабілізувати життя ВПО на новому місці та сприяти створенню належних умов для реалізації їхнього потенціалу в громаді покликані Ради ВПО.

Ради ВПО – це консультативно-дорадчий, репрезентативний і посередницький орган. Вони залучаються до розробки та реалізації регіональних і місцевих політик у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів ВПО, беруть активну участь у місцевому самоврядуванні. Ради ВПО діють на принципах законності, гласності, колегіальності, виборності, народовладдя, підзвітності та відповідальності перед громадами. Ради ВПО не є юридичними особами. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2023 року № 812 затверджено Примірне положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб, у якому передбачено порядок створення, склад та основні завдання ради ВПО. У Постанові наведено таке визначення: рада з питань внутрішньо переміщених осіб (далі – рада ВПО) є консультативно-дорадчим органом при органі місцевої влади на обласному, районному рівнях чи на рівні громади, який утворюється на підставі розпорядження голови місцевої державної адміністрації для участі у реалізації регіональної політики у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів ВПО, сприяння діяльності територіальних громад у розвитку ефективних механізмів їх адаптації та інтеграції [2].

До Ради може входити до 30 людей, половина з яких – ВПО, третина – представники органу, при якому створено Раду. Це люди, які беруть активну участь у громадській роботі, мають конкретні пропозиції щодо роботи Ради й готові працювати на волонтерських засадах.

Головні завдання Ради ВПО:

- брати участь у реалізації регіональної політики у сфері забезпечення та захисту переселенських прав та інтересів
- сприяти роботі територіальних громад і розвитку ефективних механізмів адаптації та інтеграції ВПО.

Щодо повноважень органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів ВПО, відповідно до статті 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» житель – громадянин України, який задекларував або зареєстрував місце проживання на території територіальної громади або фактичне місце проживання/перебування якого підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (далі – житель, який проживає), крім військовослужбовця строкової служби, фізичної особи, яка за вироком суду перебуває у місці позбавлення волі.

Відповідно до частини 2 статті 3 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні забороняються.

Відповідно до статті 5. Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи засвідчує місце проживання внутрішньо переміщеної особи на період наявності підстав, зазначених у статті 1 цього Закону.

Згідно з статтею 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами.

Так, 09.05.2024 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» [3]. 8 січня 2025 р. Закон набув чинності та визначив, що ВПО є повноцінними мешканцями територіальної громади, а також передбачає, що порядок ініціювання, проведення та застосування механізмів місцевої демократії регулюється органами місцевого самоврядування у статутах громад або окремих рішеннях місцевих рад.

Далі проаналізуємо основні нововведення Закону:

- обов'язкове затвердження статутів територіальних громад (з 1 січня 2027 року). Статут територіальної громади регламентує загальні характеристики громади, засади місцевого самоврядування, форми участі жителів у вирішенні місцевих питань, відкритість і прозорість роботи органів влади, а також порядок звітування посадових осіб. Він визначає механізми громадського контролю, взаємодії з громадськими організаціями та інші аспекти, що впливають на розвиток і життєдіяльність громади;

- надається визначення терміну «житель» – громадянин України, який задекларував або зареєстрував місце проживання на території територіальної громади або фактичне місце проживання/перебування якого підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, крім військовослужбовця строкової служби, фізичної особи, яка за вироком суду перебуває у місці позбавлення волі;

- інтеграція ВПО до життя громад, де вони проживають;
- визначаються процедури проведення загальних зборів, громадських слухань, внесення місцевих ініціатив та громадського оцінювання діяльності органів місцевого самоврядування;

- створюються умови для залучення молоді. Жителі, яким виповнилося 14 років, мають право ініціювати та брати участь у таких формах участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення, як місцева ініціатива, громадські слухання, публічні консультації, консультативно-дорадчий орган при органі та/або посадовій особі місцевого самоврядування та в інших формах участі, що не суперечать закону;

- жителі мають право брати участь у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету шляхом внесення відповідних пропозицій;

- жителі мають право брати участь у публічних консультаціях, організованих органами місцевого самоврядування, шляхом внесення пропозицій щодо вирішення питань місцевого значення;

- деталізується процедура звітування сільських, селищних, міських голів та депутатів місцевих рад перед громадою.

Щодо впливу закону на адвокаційну роботу у територіальних громадах.

Прийняття закону відкриває нові перспективи для адвокаційної діяльності, зокрема, сприяючи зміцненню громадянського суспільства та активізації громадян у розв'язанні місцевих питань. Це можливість для Рад ВПО стати надійним партнером громад у впровадженні змін і адаптації до нових умов.

Задля цього Ради ВПО на наш погляд можуть долучатись до наступних видів робіт та ініціатив:

1. Щодо адаптації місцевих нормативно-правових актів відповідно до закону:

- розробити шаблони статутів громад та нормативно-правових актів, що відповідають вимогам закону;
- проаналізувати локальні нормативно-правові акти, які впливають на життєдіяльність жителів, зокрема ВПО (доступ до послуг, пільг, компенсацій, матеріальних допомог тощо). За потреби, підготувати пропозиції змін до локальних нормативно-правових актів, в частині приведення їх у відповідність визначенню «житель», яке запроваджується змінами до Закону.

- провести тренінги для представників місцевого самоврядування, сільських, селищних, міських голів, депутатів місцевих рад щодо нових обов'язків і механізмів громадського контролю;

- надати юридичну підтримку у впровадженні змін.

2. Щодо обов'язку голів громад, депутатів і старост публічно звітувати перед мешканцями:

- розробити методичні рекомендації щодо механізмів звітування місцевих посадових осіб перед громадою;

• організувати вебінари та тренінги для місцевих органів влади, спрямовані на поліпшення комунікації та підвищення прозорості діяльності органів влади.

3. Щодо інтеграції ВПО:

• надати доступ до інформації для ВПО щодо можливості брати участь у місцевих ініціативах, громадських слуханнях та інших формах місцевого самоврядування;
• розробити інформаційні матеріали, що пояснюють процеси участі ВПО в розв'язанні місцевих питань, а також їх права в рамках нових механізмів народовладдя.

4. Щодо комунікаційних кампаній:

• запуск комунікаційних кампаній, які інформують мешканців про нові форми участі, можливості для місцевих ініціатив та порядок проведення громадських слухань;
• організація інформаційних заходів у громаді, щоб забезпечити прямий контакт між місцевими органами влади та мешканцями, сприяючи кращому розумінню механізмів нових змін.

5. Щодо моніторингу та оцінки впровадження:

• відстежування прогресу у впровадженні нових механізмів та адаптації місцевих нормативно-правових актів;

• оцінка потреб громад і надання рекомендацій, де необхідно внесення змін або уточнень у нормативні акти.

Прийняття закону про народовладдя на рівні місцевого самоврядування відкриває нові можливості для адвокаційної діяльності, зокрема в зміцненні громадянського суспільства та активізації мешканців у вирішенні місцевих питань.

Тобто Рада ВПО – консультативно-дорадчий орган при місцевих органах влади, який посилює голос переселенців і переселенців у громаді: досліджує їхні потреби та адвокатує ухвалення рішень, які мають задовольняти ці потреби.

References

3. IOTs. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>
4. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrish-no peremishchenykh osob : Zakon Ukrainy vid 20.10.2014 r. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
5. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 280/97-VR: stanom na 18 trav. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr#Text>.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.11

Olena Kaplii

THE ROLE OF COUNCILS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN LOCAL DEMOCRACY AND THE REALIZATION OF THE RIGHTS AND INTERESTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The theses examine the mechanism for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons (hereinafter referred to as IDPs) by local governments in Ukraine. As a result of the armed conflict in the country and the annexation of Crimea, the number of IDPs has increased significantly, which creates serious challenges for the state and society. The author analyzes the legal framework that regulates the rights of IDPs, including the Constitution of Ukraine, the Laws “On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons” and “On Local Self-Government in Ukraine”, as well as international regulatory acts. The practical mechanism for ensuring the rights of IDPs through the Councils of Internally Displaced Persons is considered. The emphasis is on the need to strengthen the legal protection of IDPs and develop long-term strategies to ensure their rights and freedoms.

Keywords: internally displaced persons, protection of rights, mechanism for ensuring rights, local governments, Ukraine, legal framework, Councils of Internally Displaced Persons.

Відомості про авторів / Information about the Authors

Олена Каплій, канд. юрид. наук, доцентка кафедри конституційного та адміністративного права і процесу, ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв. E-mail: kaplii.olena@gmail.com

Olena Kaplii, Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law and Procedure, Petro Mohyla National University of Mykolaiv. E-mail: kaplii.olena@gmail.com

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.12

Марьяна Кидюк
Андрій Левицький

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА КРИМІНАЛІСТА

Тези представляють результати розгляду ключових процесуальних аспектів взаємодії слідчого та криміналіста в рамках досудового розслідування кримінальних правопорушень. Особлива увага приділена правовому статусу криміналіста як спеціаліста згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України, а також порядку його залучення до участі у слідчих (розшукових) діях, а також правовому регулюванню спільних дій сторін та практичних підходах до організації ефективної криміналістичної підтримки слідчих дій.

Залучення криміналіста до досудового розслідування є важливим чинником, що суттєво впливає на повноту, об'єктивність та законність збирання доказової інформації. Як спеціаліст, він володіє комплексом знань, методик і технічних засобів, які дозволяють виявляти, фіксувати, вилучати та зберігати сліди злочину належним чином, аналізувати обстановку події з точки зору криміналістичної логіки, надавати рекомендації слідчому щодо тактики проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та гарантувати допустимість зібраних доказів у судовому процесі.

Ключові слова: слідчий, криміналіст, процесуальна взаємодія, кримінальне провадження, досудове розслідування.

У ході розслідування будь-якого роду кримінальних правопорушень процесуальна взаємодія слідчого та криміналіста є невід'ємним і ключовим елементом ефективного досудового розслідування. Сучасний кримінальний процес фактично в усьому потребує комплексного підходу до збирання, дослідження, аналізу та оцінки доказів, що буде неможливим без процесуальної взаємодії на різних стадіях розслідування між слідчим та криміналістом, адже в певних випадках знань і навичок слідчого може бути недостатньо для виконання ним своїх обов'язків, до прикладу, для всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин, що підлягають з'ясуванню, тому в таких випадках буде залучатися спеціаліст-криміналіст.

Безпосередня взаємодія слідчого та криміналіста передбачає їхню спільну діяльність як суб'єктів кримінального провадження, при цьому, з керівною та організуючою роллю слідчого, що спрямована на реалізацію завдань кримінального судочинства. До того ж, така взаємодія залежить від характеру та виду правопорушення і характеризується узгодженістю дій за змістом, метою, місцем, часом та засобами, враховуючи обставини конкретного кримінального правопорушення та обставини, які необхідно встановити під час розслідування, виходячи із слідчої ситуації, яка склалася. Також, насамперед, важливо, що ініціатива залучення криміналіста до участі в слідчих (розшукових) діях, зазвичай, належить саме слідчому і ним координується [1, с. 126].

При розслідуванні кримінальних правопорушень відповідно до абзацу 2 пункту 5 розділу II Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами і підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні формують слідчо-оперативну групу (далі — СОГ), а до її складу включаються, зокрема, слідчого та спеціаліста-криміналіста, що безперечно передбачає їхню взаємодію під час розслідування [2].

Крім того, відповідно до статті 71 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) спеціаліст-криміналіст зобов'язаний прибути за викликом слідчого і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади, виконувати вказівки слідчого, якщо криміналіст був залучений з його ініціативи та давати пояснення з поставлених питань. Криміналіст має право звертати увагу слідчого на характерні обставини чи особливості речей або документів, з дозволу слідчого ставити запитання учасникам процесуальної дії, що є безпосередньою взаємодією криміналіста і слідчого під час розслідування кримінального правопорушення. А також, згідно із тією ж статтею 71 КПК України спеціаліст-криміналіст має право надавати довідки, висновки з питань, що належать до сфери його знань, викладати у висновку відомості, які мають

значення для розслідування, але стосовно яких, йому не були поставлені запитання та ознайомлюватися із протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь та подавати зауваження до них [3]. Такі права, які надаються криміналісту цією статтею КПК України, не регламентують безпосередню взаємодію між слідчим і криміналістом, але з цього можна зробити висновок, що у будь-якому разі результати роботи криміналіста, які він викладає у формі висновків, довідок тощо вивчаються слідчим, відповідно, на основі цих висновків слідчий планує подальші дії, тактику розслідування, майбутні слідчі (розшукові) дії та можливо негласні слідчі (розшукові) дії, тому, така навіть опосередкована взаємодія має значний вплив на розслідування.

Дуже важливою є взаємодія слідчого і криміналіста під час огляду місця події, на що вказує правова регламентація цього в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами і підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. Тож, відповідно до пункту 10 цієї Інструкції на місці події спеціаліст-криміналіст надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань чи навичок, проводить експрес-аналіз за зовнішніми ознаками вилучених об'єктів, при цьому без надання письмового висновку та звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення [2, 4, с. 233-234].

Також, за дорученням слідчого, криміналіст під час огляду місця події проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, виготовляє відбитки, зліпки виявлених слідів, складає схеми, плани, графічні зображення оглянутого місця або певних речей, за потреби. Під час фіксації слідчим виявленої слідової інформації в протоколі огляду місця події криміналіст надає йому допомогу в здійсненні опису специфічних ознак — вид та кількість виявлених слідів, локалізація, способи виявлення та фіксування. За дорученням слідчого, криміналіст виготовляє таблицю огляду місця події, стенограму, аудіо-, відеозапис процесуальної дії, зліпки, схеми, упаковує носії комп'ютерної інформації та інші об'єкти і матеріали, які будуть долучатися як додатки до протоколу огляду місця події [2, 5, с. 129].

В контексті огляду місця події можна розглянути приклад взаємодії слідчого і криміналіста при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод (далі — ДТП). На місце ДТП, внаслідок якої спричинено тяжкі або ж середньої тяжкості тілесні ушкодження чи загибель людей для проведення огляду, зокрема, направляється спеціаліст-криміналіст. В даному випадку слідчий доручає криміналісту проведення орієнтувального і оглядового фотографування та відеозапису на місці пригоди, а у разі потреби вилучення слідів кримінального правопорушення. За участі криміналіста слідчий проводить огляд транспортних засобів на місці пригоди, зокрема, для визначення їх технічного стану [2].

Окремо можна виділити у розслідуванні роль слідчого-криміналіста і його взаємодію з іншими слідчими. Слідчий-криміналіст особисто або у складі постійно діючої СОГ виїжджає на місце події за кожним фактом умисного вбивства або тяжкого тілесного ушкодження із смертельними наслідками, скоєних в умовах неочевидності чи з обтяжуючими обставинами або ж кримінальних правопорушень, які викликають значний суспільний резонанс. Він керує діями інших слідчих під час огляду місця події, в чому і проявляється взаємодія з слідчими, надає практичну, методологічну допомогу та рекомендації членам СОГ, зокрема, слідчим та контролює складання протоколу огляду місця події. Також, за результатами проведення першочергових слідчих (розшукових) дій і отриманих даних, надає допомогу у складенні плану подальших слідчих дій, де висуває версії вчинення злочину, заходи щодо відпрацювання цих версій, із зазначенням термінів виконання кожної дії [2].

Окремо варто звернути увагу на Інструкцію про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі а проведенні огляду місця події. Передбачається, що на початку огляду слідчий разом із криміналістом визначає межі та порядок його проведення, а потім вже спеціаліст-криміналіст починає здійснювати фотографування та відеозйомку, після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії огляду та завдання на виявлення слідової інформації криміналіст буде визначати алгоритм пошуку доказів, методи їх виявлення, потім знову узгоджують свої дії зі слідчим і тільки після погодження з ним приступають до огляду в динаміці. Перед використанням руйнівних методів пошуку слідів, знову потрібно отримати на це згоду слідчого і визначити пріоритет слідової інформації, яку потрібно виявити, для подальших експертних досліджень в лабораторних умовах. Про всі вжиті заходи та факти виявлення слідів криміналіст повідомляє слідчого [6].

А після завершення огляду місця події, криміналіст консультує слідчого з питань, де необхідні певні спеціальні знання та навички стосовно особливостей та порядку упакування слідів та слідодослідів, можливості їхнього дослідження, доцільності вирішення певних питань та необхідності залучення до цього інших спеціалістів, надає пояснення слідчому та іншим учасникам слідчих (розшукових) дій щодо застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та певних інших обставин, які потребують роз'яснення. До того

ж, криміналіст несе відповідальність за якісну фіксацію всієї слідчої інформації, повноту відображених даних, у протоколі огляду, схемах, планах тощо [6, 7, с. 110].

Отже, з огляду на всі розглянуті повноваження, обов'язки та права криміналіста в аспекті його взаємодії із слідчим, можна зробити висновок, що така взаємодія має на меті забезпечення всебічності, об'єктивності та ефективності досудового розслідування, завдяки використанню певних спеціальних знань і навичок, якими володіє криміналіст і цим може доповнити роботу слідчого. Ретельно організована співпраця між слідчим і криміналістом дозволяє також забезпечити високу якість зібраної доказової інформації та ретельне опрацювання слідчої картини, що відіграє чималу роль у розслідуванні. Слідчий, у свою чергу, координуючи дії криміналіста забезпечує контроль та правову основу процесуальних дій, тоді як криміналіст, вносить у процес потрібні, у кожному окремому випадку, спеціальні знання, навички, технічні засоби та методи, що забезпечує належну фіксацію, збереження і використання в подальшому зібраних доказів, з метою розкриття кримінального правопорушення та покарання винних.

References

1. Shpytko O.V. Formy ta vydy vzaiemodii slidchoho z inshymy uchasykamy kryminalnoho provadzhennia. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo. 2020. № 61. Tom 2. S. 125-128. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/30-1.pdf> (data zvernennia 29.03.2025).
2. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politysii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, yikh vyavleni ta rozsliduvanni» vid 07.07.2017 № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17?find=1&text=%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82#w1_6 (data zvernennia 29.03.2025).
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia 29.03.2025).
4. Kovalevska Ye.V. Vzaiemodiia mizh uchasykamy kryminalnoho provadzhennia v protsesi zastosuvannia spetsialnykh medychnykh znan: poniattia i pryntsypy. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Kryminalistyka. 2017. № 10. S. 233-236. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/49.pdf> (data zvernennia 29.03.2025).
5. Maliuha V.M. Formy, vydy i taktychni zasoby vzaiemodii slidchoho u kryminalnomu provadzhenni. Visnyk kryminalnoho sudochynstva. 2016. № 1. S. 125-131. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2016_Maluga.pdf (data zvernennia 29.03.2025).
6. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok zaluchennia pratsivnykiv orhaniv dosudovoho rozsliduvannia politysii ta Ekspertnoi sluzhby Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy yak spetsialistiv dlia uchasti v provedenni ohliadu mistsia podii» vid 03.11.2015 № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#n14> (data zvernennia 29.03.2025).
7. Pchielina O.V. Vzaiemodiia slidchoho ta inspektoriv-kryminalistiv pid chas dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen. Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia». 2020. № 1. S. 107-111. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac8a6a07-c4e1-4c29-9683-a5889119b8b1/content> (data zvernennia 29.03.2025).

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.12

Maryna Kydiuk
Andrii Levytskyi

PROCEDURAL ASPECTS OF THE INTERACTION BETWEEN THE INVESTIGATOR AND THE CRIMINALIST

The abstracts represent the results of consideration of key procedural aspects of the interaction of the investigator and the forensic in the framework of pre-trial investigation of criminal offenses. Particular attention is paid to the legal status of the forensic as a specialist in accordance with the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as the procedure for its involvement in the investigative (search) actions, as well as the legal regulation of joint actions of the parties and practical approaches to the organization of effective forensic support for investigative actions.

Involvement of a forensic in pre-trial investigation is an important factor that significantly influences the completeness, objectivity and legality of gathering evidence. As a specialist, he has a complex of knowledge, techniques and technical means that allow you to identify, record, seize and store traces of the crime properly, analyze the situation of the event in terms of forensic logic, make recommendations to the investigator on the tactics of conducting specific investigative (search) actions and guaranteeing.

Key words: *investigator, criminalist, procedural interaction, criminal proceedings, pre-trial investigation.*

Відомості про авторів / Information about the Authors

Марьяна Кидюк, студентка 4 курсу юридичного факультету, ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.
Mariana Kydiuk, 4th year student of the Faculty of Law, Petro Mohyla National University of Mykolaiv, Ukraine.

Андрій Левицький, канд. юрид. наук, старший викладач кафедри цивільного та кримінального права і процесу, ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв; начальник управління криміналістичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, полковник поліції, м. Миколаїв, Україна. E-mail: levichkiy@ukr.net

Andrii Levytskyi, Candidate of Law, Senior Lecturer at the Department of Civil and Criminal Law and Procedure, Petro Mohyla National University of Mykolaiv; Head of the Criminalistics Department of the Main Investigation Department of the National Police of Ukraine, Police Colonel, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: levichkiy@ukr.net

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.13

Марина Кобак

СУДОВИЙ ЗБІР – СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА

У запропонованих тезах досліджено сучасну співпрацю Конституційного Суду України та законодавця щодо удосконалення правових механізмів, що регулюють питання судового збору. Окреслено проблемні випадки щодо оплати судового збору при поданні касаційної скарги в цивільних справах. Охарактеризовано майбутні законодавчі зміни в цьому аспекті. Розглянуто проблему оплати судового збору за подання апеляційної та касаційної скарг, що стосуються оскарження ухвали, яка постановлена за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, або приватного виконавця під час виконання судового рішення.

Крім того, наголошено на питаннях, що залишаються невирішеними, запропоновано власні розробки з цього приводу.

Ключові слова: закон, судовий збір, ставка судового збору, Конституційний Суд України, апеляційна скарга, касаційна скарга.

Право на судовий захист гарантовано ст. 55 Конституції України. Всі складники цього права, зокрема ті, що забезпечують доступ до суду та визначають обсяг і зміст процесуальних прав учасників процесуальних відносин, мають бути практичними та ефективними, а не теоретичними й ілюзорними [1].

Для того щоб звернутись за захистом порушених прав, свобод або інтересів необхідно сплатити судовий збір.

Судовий збір - збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених Законом України «Про судовий збір». Судовий збір включається до складу судових витрат. Судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, - у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі. [2].

Питання судового збору ніколи не втрачає своєї актуальності. Ставки, порядок оплати, об'єкти справляння судового збору, пільгові категорії, механізм звільнення від сплати – усі ці аспекти висвітлює Закон України «Про судовий збір» (далі - ЗУ). Закон досить лаконічний та упорядкований. Однак, все ж викликає труднощі при застосуванні та розумінні.

Нами вже висвітлювались проблеми тематики судового збору.

У 2021 році розкрито ряд питань, що і досі залишились поза увагою законодавця. Було детально проаналізовано питання щодо ставки судового збору за подання заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем, на виконання рішення суду (ст. 383 КАСУ). Визначено, що КАСУ передбачає як обов'язковий документ до такої заяви – докази сплати судового збору, в той час як ЗУ не містить ні ставки, ні об'єкту сплати судового збору - заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем, на виконання рішення суду. Проаналізовано судову практику з цього приводу. Запропоновано виключити документ про сплату судового збору з переліку обов'язкових вимог до такої заяви. По-друге, це необхідність оплати судового збору при поданні заяви про зміну чи встановлення способу, порядку і строку виконання судового рішення (ст. 378 КАСУ) лише в адміністративному судочинстві. Було запропоновано єдиний підхід до заяв, що подаються на стадії виконання судового рішення – без додаткової сплати судового збору. [3].

Цього року (січень 2025) Конституційний Суд України визнав неконституційними положення ЗУ щодо встановлення ставки судового збору за подання касаційної скарги в цивільній справі в розмірі 200% від первинного судового збору. Конституційний Суд України констатував, що згідно з матеріалами справи до фізичної особи у цивільній справі були заявлені майнові вимоги про стягнення боргу в розмірі 60000 грн. Судовий збір за подання позовної заяви у цій цивільній справі за приписами ЗУ становив 6430,98 грн., за подання

апеляційної скарги - 9646,47 грн. (150% від первинного судового збору), касаційної скарги - 12861,96 грн. (200% від первинного судового збору), що загалом становило 28939,41 гривень. Отже, за подання касаційної скарги фізична особа (заявник конституційної скарги) мала сплатити 12861,96 гривень, що становило 14,2 відсотка його річного доходу за попередній рік або 45 відсотків сукупного розміру прожиткового мінімуму за весь 2022 рік.

Конституційний Суд України детально розібрався із правом доступу до суду та однією з його складових – судовим збором. Конституційний Суд України зазначив, що визначення розміру ставки судового збору за подання касаційної скарги в цивільній справі 200% не є гнучким та пов'язує можливість доступу до Верховного Суду як суду касаційної інстанції не з питанням суті цивільного спору, іншими питаннями права, зокрема потребою усунення порушень норм матеріального та (або) процесуального права, виправлення судових помилок і недоліків у рішеннях судів першої та (або) другої інстанцій, а лише з фінансовим питанням. Заявник мав сплатити судовий збір, що становив велику частину його річного доходу та значну частку розміру прожиткового мінімуму, визначеного законом, що унеможливило для нього реалізацію в його цивільній справі права, гарантованого ч. 1 ст. 55 (права і свободи людини і громадянина захищаються судом), п. 8 ч. 2 ст. 129 (забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення) Конституції України.

Конституційний Суд України розглянув також положення ЗУ щодо можливості відстрочення, розстрочення, зменшення або звільнення від сплати від нього за обставинами, що визначенні ст. 8 ЗУ за наявності однієї з таких умов – 1) розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача - фізичної особи за попередній календарний рік; або 2) позивачами є: а) військовослужбовці; б) батьки, які мають дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; в) одинокі матері (батьки), які мають дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю; г) члени малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї; г) особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена; або 3) предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю. Ці положення визнано конституційними, оскільки суд має власне та незалежне від законодавця дискреційне повноваження щодо відстрочення, розстрочення, зменшення або звільнення від сплати судового збору на певний строк стороною з огляду на її майновий стан. Це повноваження може бути реалізоване лише з урахуванням конкретних обставин цивільної справи, передусім майнового становища сторони. [4].

Отже, 20 січня 2025 року Конституційний Суд України визнав неконституційною ставку в розмірі 200% від первинного судового збору за подання касаційної скарги в цивільній справі та вказав, що це положення втрачає чинності через 6 місяців з дня ухвалення цього рішення Конституційним Судом України.

На виконання охарактеризованого рішення Верховна Рада України 14 травня 2025 року прийняла за основу законопроект 13192 щодо вдосконалення порядку розподілу судових витрат та судового збору. Законопроектом пропонуються зміни до Кодексу адміністративного судочинства, Господарського і Цивільного процесуальних кодексів, а також ЗУ. Зокрема, встановлення ставки судового збору за подання апеляційної і касаційної скарги в цивільній справі – 150% та 200% відповідно від первинного судового збору, однак із наступними зауваженнями. Юридичні особи так і будуть сплачувати 150% та 200% відповідно без встановлення максимального розміру. А фізичні особи також сплачуватимуть 150% та 200% відповідно, але за апеляцію не більше 7 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб за позовними заявами майнового характеру, а у справах, де предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав (окрім права власності на майно), відшкодування шкоди здоров'ю (окрім моральної шкоди) не більше 3 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Такі ж застереження і щодо касаційної скарги, але з розмірами 10 та 5 відповідно.

Тобто, коли ці положення наберуть чинності, в цивільній справі за апеляцію фізична особа повинна буде сплачувати максимального 21 196 грн. або 9084 грн., а за касаційну скаргу – 30 280 грн. або 15 140 грн. Розрахунок судового збору проведено у травні 2025 року із застосуванням прожиткового мінімуму для працездатних осіб у розмірі 3028 грн.

Якщо після прийняття Конституційним Судом України рішення від 20.01.2025 р. ми лише чекаємо набрання чинності законом та відповідних змін, далі піде мова про вже повністю виконане рішення Конституційного Суду України від 13.05.2024 р. № 6-р(П)/2024.

Фізична особа поставила про Конституційним Судом України питання щодо конституційності положень ЗУ, які стосуються подання апеляційної та касаційної скарги на ухвали суду в цивільній справі.

Конституційний Суд України встановив, що із приписів ЗУ випливає, що за подання апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду за наслідками розгляду скарги, поданої відповідно до ст. 447 ЦПК України, судовий збір справляють, тоді як за подання самої скарги на рішення, дію або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця судовий збір не сплачують.

Ураховуючи, що за подання до суду першої інстанції скарги на рішення, дію або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця не встановлено справляння судового збору, Конституційний Суд України зазначає, що обов'язок сплати судового збору за подання апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду першої інстанції, визначений приписом ст. 4 ЗУ, не можна вважати зрозумілим і справедливим елементом механізму контролю за виконанням судового рішення як невіддільного складника права на доступ до суду.

Законодавець, визначаючи справляння судового збору, має чинити за принципом справедливості, не допускаючи, щоб остаточне, обов'язкове до виконання судове рішення залишалося невиконаним.

У даному випадку фізична особа сплатила судовий збір у розмірі 3219,88 грн; загалом на його користь згідно із судовим рішенням має бути стягнуто 332836,28 грн; судове рішення набрало законної сили 22 травня 2013 року, проте його не виконували понад 10 років. Тобто має місце тривалий безперервний стан, за якого особа не може поновити свої права, що свідчить про порушення її правомірних сподівань щодо виконання остаточного судового рішення, ухваленого на його користь.

Ураховуючи, що згідно з приписами ЗУ розгляд апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду за наслідками розгляду скарги, поданої відповідно до ст. 447 ЦПК України, пов'язаний із потребою сплати особою судового збору, Конституційний Суд України констатує, що має місце необґрунтоване втручання в право стягувача на доступ до суду, оскільки особі, яка сплатила судовий збір за подання до суду позовної заяви й отримала доступ до суду та домоглася ухвалення на її користь обов'язкового судового рішення, доводиться додатково (повторно) сплатити судовий збір за здійснення судового контролю за виконанням судового рішення. Наведене свідчить про те, що держава не створила належних юридичних механізмів реалізації права на доступ до суду, а також про брак реального судового контролю на стадії виконання судового рішення, оскільки має місце ускладнення практичної реалізації особою (стягувачем у виконавчому провадженні) її права на доступ до суду, що є порушенням конституційних засад судочинства та принципів цивільного процесуального права.

З огляду на наведене, ураховуючи те, що особа, оскаржуючи ухвалу суду першої інстанції, намагається насамперед усунути наслідки порушення її прав, спричинені невиконанням судового рішення, Конституційний Суд України зазначив, що законодавець не діяв відповідно до принципів справедливості, розумності, пропорційності, забезпечення балансу між інтересами держави в стягненні судового збору та інтересами особи щодо доступу до суду та виконання судового рішення, а також не забезпечив доконечної мети чинення правосуддя - захисту прав і свобод [5].

31 жовтня 2024 р. прийнято Закон України № 4056-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судовий збір» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 13 травня 2024 року [№ 6-п\(II\)/2024](#) щодо забезпечення принципу обов'язковості судового рішення». Нині в ЗУ чітко визначено, що судовий збір не справляється за подання апеляційної та касаційної скарг на ухвалу суду, постановлену за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, або приватного виконавця під час виконання судового рішення (п. 19 ч. 2 ст. 3) [2].

Також в січні 2025 року змінено порядок повернення судового збору громадянам, що значно полегшило його, спростило цей механізм до мінімальних дій.

Менше ніж за рік Конституційний Суд України двічі визнав неконституційними деякі положення ЗУ. Це свідчить про свідомий підхід громадян, які не зважаючи на складну ситуацію в країні, все ж таки подають конституційні скарги та відновлюють конституційність положень ЗУ для правозастосування іншими особами.

Це також свідчить про те, що питання судового збору залишається актуальним весь час поки його потрібно сплачувати, поки воно є необхідною умовою для звернення до суду.

У постійній динаміці питання щодо ставок судового збору, пошук справедливого балансу між публічним інтересом - отримання судового збору для фінансування здійснення правосуддя - та приватним - сплата домірного розміру судового збору.

Не згасає інтерес і до об'єктів справляння судового збору – за що його сплачувати? за які заяви, скарги, клопотання, подання потрібно законодавче звільнення від сплати?

Правники, свідомі громадяни, законодавець разом удосконалюють законодавство, що регулює питання платників, об'єктів справляння, розміри ставок, пільги щодо сплати, порядок оплати, повернення, відстрочення, розстрочення, зменшення або звільнення від оплати.

References

1. Rishennia Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinomy skarhamy Doroshko Olhy Yevhenivny, Yevstifeieva Mykyty Ihorovycha, Kushaby Ivana Petrovycha, Yakimenka Volodymyra Petrovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktiv 1, 5 chastyny shostoi statti 19, punktu 2

- chastyny tretoi statti 389 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (shchodo harantuvannya prava na sudovyi zakhyst u maloznachnykh sporakh): Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 22.11.2023r. № 10-r(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#n121> (data zvernennia: 19.05.2025).
2. Pro sudovyi zbir : Zakon Ukrainy vid 08.07.2011 r. № 3674-VI: stanom na 20.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#n7> (data zvernennia: 19.05.2025).
3. Kobak M., Kazarian E. Praktychni aspekty shchodo sudovoho zboru pry vyrishenni administratyvnymy sudamy zaiav, poviazanykh iz vykonanniam sudovykh rishen. Law. State. Technology. 2021. № 4. S. 50-55. URL: <http://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/53>
DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-4-9>.
6. Rishennia Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Kontorskoho Petra Fedorovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) pidpunktu 7 punktu 1 chastyny druhoi statti 4, chastyny pershoi statti 8 Zakonu Ukrainy „Pro sudovyi zbir“ (shchodo dostupu do sudu kasatsiinoi instantsii u tsyvilnomu sudochynstvi): Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 20.01.2025r. № 2-r(II)/2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-25#n128> (data zvernennia: 19.05.2025).
7. Rishennia Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Lopushanskoho Volodymyra Mykhailovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyny druhoi statti 3, pidpunktu 9 punktu 1 chastyny druhoi statti 4 Zakonu Ukrainy „Pro sudovyi zbir“ (sprava pro oboviazkovist sudovoho rishennia): Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 13.05.2024r. № 6-r(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-24#Text> (data zvernennia: 19.05.2025).

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.13

Maryna Kobak

COURT FEE – CURRENT ISSUES

The presented theses explore the current cooperation between the Constitutional Court of Ukraine and the legislator in improving the legal mechanisms regulating court fee matters. Problematic cases related to the payment of court fees when filing cassation appeals in civil cases are outlined. Upcoming legislative changes in this area are described. The issue of court fee payment for filing appeals and cassation complaints regarding the challenge of rulings issued as a result of complaints against decisions, actions, or inaction of state bailiffs or other officials of the State Enforcement Service, or private bailiffs during the enforcement of court decisions, is examined.

In addition, unresolved issues are highlighted, and the author's own proposals on the matter are presented.

Key words: law, court fee, court fee rate, Constitutional Court of Ukraine, appeal, cassation appeal.

Відомості про автора / Information about the Author

Марина Кобак, канд. юрид. наук, старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, начальник відділу забезпечення судового процесу та аналітично-статистичної роботи Миколаївського окружного адміністративного суду, м. Миколаїв, Україна. E-mail: kbakmarina@gmail.com, orcid:0000-0003-0958-1334.

Marina Kobak, PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Constitutional and Administrative Law and Procedure of the Petro Mohyla Black Sea National University, Head of the Department for Court Proceedings Support and Analytical-Statistical Work of the Mykolaiv District Administrative Court, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: kbakmarina@gmail.com, orcid:0000-0003-0958-1334.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.14

Вікторія Кур'ян

РОЛЬ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ ПІД ЧАС ЗМІНИ У НАУЦІ ТА СУСПІЛЬСТВІ ПАРАДИГМИ «СИЛА ВЛАДИ» НА «СИЛА ЗАКОНУ»

Тези представляють міждисциплінарний підхід до дослідження усталеної парадигми та нової парадигми в правовій системі, що гіпотетично виражаються, як «сила влади» та «сила закону». За допомогою ґносеологічного підходу, застосовуючи характерні для нього принципи, зокрема діалектики, історизму та практики з'ясовано, що відповідно до сучасного стану філософії права, функції права дають розуміння широкого кола професійної діяльності представників інституту адвокатури в парадигмі «сила закону», де роль інституту адвокатури набуває інших якісних характеристик. На переконання авторки, в системі координат «парадокс», саме інститут адвокатури є ключовою ланкою правової системи, що покликаний допомогти суспільству здійснити перехід від однієї парадигми («сила влади») до нової парадигми («сила закону») еволюційним шляхом, а не революційним.

Ключові слова: інститут адвокатури, парадигма, парадокс, сила влади, сила закону, функції інституту адвокатури

Загальновідомо, що парадигма – це певні загальноприйняті положення науки, тобто система цінностей, уявлень і форм про той чи інший об'єкт, об'єктивний стан суб'єкта, системи організації суспільних взаємовідносин чи наукової традиції.

Також, відомо, що отримання нової парадигми відбувається за умовною схемою: усталена парадигма, парадокс, нова парадигма.

Парадигма, як система знань має свою ідентифікацію, інтерпретацію, правила, методи, стереотипи мислення.

Якщо розвиток суспільства, гіпотетично вмістити в умовні: парадигму «сила влади», що фактично є усталеною і, парадигму «сила закону», що є новою парадигмою, то відповідно, між ними (згідно схеми розвитку) буде парадокс, як певна система координат на шляху розвитку суспільства.

Тож, ми маємо з'ясувати, як ми ідентифікуємо та інтерпретуємо одну та другу парадигми та яку роль має відігравати інститут адвокатури саме в системі координат «парадоксу».

Наука теорія держави і права розглядає державу у двох розуміннях:

- як, сукупність людей, території, на якій вони проживають, і суверенної влади (незалежної від будь-якої іншої);

- як організацію політичної влади, головний інститут політичної системи суспільства. Цей інститут, саме за допомогою норм права, спрямовує й організовує спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян [1, с.7].

Відповідно, поняття «право» в науці теорія держави і права визначається, як система соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечується державою [1, с.8].

В контексті даного дослідження слід, також, взяти до уваги думку вчених і науковців сучасності, що юриспруденція має ширше значення, ніж юридична наука, адже вона визнає ще й використання напрацьованих юридичною наукою знань про державу і право у практичній юридичній діяльності [1, с.7].

Короткий аналіз етимології слів «влада» і «закон», а також, синтез думок та поглядів деяких філософів, мислителів, класиків у філософії права та енциклопедії права від патріархальної теорії походження держави до теорії про суспільний договір, серед яких і, вчення Жан Жака Руссо (франко-швейцарський філософ, мислитель), дасть підґрунтя для уявлення про генезис парадигми «сила влади» і «сила закону»

Так, якщо взяти для прикладу переклад з латинської мови однокорінних слів: «imperium» - наказ, влада, держава, імперія, «impero» - наказувати, панувати, керувати, управляти та «impetro» - випросити, вимолити,

досягнути, домагатися [2, с. 92], то ми спостерігаємо певну кореспонденцію між поняттями «наказувати» і «випросити».

Актуальною і в сьогоденні залишається теза Ж.Ж. Руссо, який писав у своєму трактаті «Про суспільну угоду або принципи політичного права»: «Я хочу дослідити, чи можна запровадити в умовах громадянського ладу який-небудь легітимний і надійний порядок управління, припускаючи при цьому, що люди є такими, якими є, а закони такими, якими можуть бути. Я намагатимусь завжди пов'язувати в цьому дослідженні те, що дозволяється правом, з тим, що приписує інтерес, аби справедливість і користь ніколи не поставали відокремленими одна від одної» [3].

Аналізуючи трактат франко-швейцарського філософа-просвітника Ж.Ж. Руссо, ми можемо спостерігати генезис розвитку суспільства в умовній парадигмі «сила влади», де він згадуючи про найперші суспільства зазначає, що обов'язок підкорятися батькові припиняється, як тільки припиняється природний зв'язок.

А саме, як тільки зникає потреба дітей у підтримці для виживання, коли вони стають незалежними то, сім'я може зберігатися лише завдяки домовленості.

Тобто Ж.Ж. Руссо визначає сім'ю, що виступає найпершим зразком політичного суспільства, де з'являється перший суспільний договір та надалі провідник політичного суспільства уподібнюється батькові, а народ – дітям.

Жан Жак Руссо у своєму трактаті згадує наукові погляди таких мислителів, як Арістотель, Гроцій, Гоббс, ідеї стосовно побудови суспільства яких, об'єднанні тим, що провідник політичного суспільства є пастором людей так як, його природа є вищою над «рабами» за природою, яких створило їх боягузтво і вони люблять своє «рабство».

Тож, можна припустити, що у науці зміна парадигми з «сила влади» на «сила закону» почалася дуже давно, адже, Ж.Ж. Руссо вже у XVII–XVIII ст. займався дослідженнями і пошуками у сфері права і управління з метою запровадження легітимного і надійного порядку управління суспільством [3].

Початок трансформації парадигми «сила влади» можливо прослідкувати наприклад ще з тези Ж.Ж. Руссо: «Коли право створює сила, то наслідок змінюється разом зі зміною причини, оскільки кожна сила, яка переважає попередню, успадковує також і її право. Тільки не з'являється можливість безкарно вийти з покори, як це можна зробити цілком законно, а оскільки найсильніший завжди правий, то йдеться лише про те, аби діяти так, щоб бути найсильнішим. Але що ж це за право, яке зникає із втратою сили? Якщо потрібно підкорятися силі — немає потреби коритися обов'язкові, отже, якщо не змушують підкорятися, то цього й не слід робити. Звідси видно, що слово «право» нічого не додає до сили. Воно в цьому випадку нічого не означає... Отже, слід погодитися з тим, що сила не створює права, і підкорятися ми повинні лише законній владі» [3].

На перший погляд, парадигма «сила закону» має кардинально протилежне значення по відношенню до парадигми «сила влади», що і створює певні суспільні суперечності та формально-логічні протиріччя, що в схемі розвитку нової парадигми визначається, як парадокс. Тож, задля усунення формально-логічних протиріч, звернемось до етимології слова «закон».

Так, «Lex, Legis» в перекладі з латинської мови означає - закон, правило, принцип [2, с. 298]. Тобто, в контексті тлумачення поняття «закон» з'ясовується, що в парадигмі «сила закону», влада належить саме закону, правилу, принципу, а не «найсильнішому».

Відповідно до короткої порівняльної характеристики значень термінів «влада» і «закон» можемо констатувати, що в парадигмі «сила влади», де головними критеріями виступають «наказувати» і «випросити», комунікація між елементами системи та підсистемами, що їх утворюють будується за принципом ієрархічної підлеглості.

В парадигмі «сила закону», виходячи з етимології слова «закон», ієрархічна підлеглість не зникає, а видозмінюється.

Так, в цій парадигмі, «наказують» принципи, закони, правила, а коло суб'єктів, яких стосуються ці правила у сфері тих чи інших правовідносин, мають досягати їх розуміння через істинне тлумачення, згідно принципів науки герменевтики.

Загальновідомо, що позитивне право не є статичним, воно не лише динамічне (доповнюється новими нормами, змінюється та вдосконалюється) але і відображає політику державної влади. Функції позитивного права, відповідно, теж є динамічними.

Тож, доречним є погодитись з поглядами Сливки С.С., що класифікація функцій позитивного права у філософії права (науково-пізнавальна функція, пріоритетно-формуєча, енциклопедично-рекомендуюча, владно-профілактуюча (попереджувальна, заборонна, імперативна, каральна) охоплює традиційну класифікацію у теорії права (регулятивна і охоронна) [4, с. 82].

Загальновідомо, що адвокатура – це незалежний, самоврядний інститут, функціями якого є захист, представництво та консультування, що в чинному законодавстві України визначаються через види адвокатської діяльності.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [5].

Отже, відповідно до сучасного стану філософії права, функції права дають нам розуміння і, широкого кола професійної діяльності представників інституту адвокатури в парадигмі «сила закону», де роль інституту адвокатури набуває інших якісних характеристик.

Так, захисна функція інституту адвокатури в парадигмі «сила закону» має зміщувати акценти на реалізацію її головної функції через інші, не менш важливі функції, зокрема, через консультативну та право-просвітницьку, що в свою чергу підвищує і значущість ролі інституту адвокатури у формуванні та функціонуванні громадянського суспільства.

Але, як нами зазначалося вище, між усталеною парадигмою і новою парадигмою існує «парадокс», як певна система координат, що існує в обох розуміннях інституту держави: як сукупності людей, що проживають на певній території так і, політичної системи суспільства.

Тож, підсумовуючи, приходимо висновку, що припущення Ж.Ж. Руссо, які висловлені ним, як: «люди є такими, якими є, а закони такими, якими можуть бути» кореспондуються із етимологією слова «закон» (з латинської мови - Lex), значення якого вміщує в себе принципи, закони і правила та дають логічний висновок, що динамічний розвиток суспільства в еру впровадження цифрових технологій до системи управління суспільними процесами пришвидшують завершення нової парадигми «сила закону».

Відповідно, в системі координат «парадокс», саме інститут адвокатури є ключовою ланкою правової системи, що покликаний допомогти суспільству здійснити перехід від однієї парадигми («сила влади») до нової парадигми («сила закону») еволюційним шляхом, а не революційним.

References

1. Teoriia derzhavy ta prava : pidruchnyk/ za ah. red. O.M. Bandurky. Kharkiv: 2018. 418 s.
2. Olenych P. M. Latynska mova: pidruchnyk. Lviv: Svit, 1993. 333 s. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk574199.pdf> (data zvernennia: 15.05.2025).
3. Zhan-Zhak Russo. Pro suspilnu uhodu, abo pryntsyphu politychnoho prava. Kyiv, 2001. S. 5-30. URL: <http://litopys.org.ua/rousseau/rous01.htm> (data zvernennia: 15.05.2025).
4. Slyvka S.S. Filosofiia prava: navch. posib. Kyiv: Atika, 2012. 255s.
5. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy № 5076-VI v redaktsii vid 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (data zvernennia: 15.05.2025).

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.14

Victoria Kurian

THE ROLE OF THE PROFESSION OF ATTORNEY-AT-LAW IN THE PROCESS OF CHANGING THE PARADIGM OF «POWER OF AUTHORITY» TO «POWER OF LAW» IN SCIENCE AND SOCIETY

The thesis presents an interdisciplinary approach to the study of the established paradigm and the new paradigm in the legal system, hypothetically expressed as “the power of authority” and “the power of law”. With the help of the epistemological approach, applying it is characteristic principles, in particular, dialectic, historicism and practice, the author finds out that, according to the current state of the philosophy of law, the functions of law provide an understanding of a wide range of professional activities of the representatives of the Bar in the “force of law” paradigm, where the role of the Bar acquires other qualitative characteristics. According to the author, in the “paradox” coordinate system, it is the institution of the profession of law which is a key element of the legal system and which is designed to help society make the transition from one paradigm (“the power of authority”) to a new paradigm (“the power of law”) in an evolutionary way, rather than a revolutionary one.

Keywords: institution of the profession of lawyer, paradigm, paradox, power of authority, power of law, functions of the institution of the profession of lawyer

Відомості про автора / Information about the Author

Вікторія Кур'ян, доктор філософії у галузі «Право», старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, e-mail: advokat-law-firm@ukr.net, <https://scholar.google.com/citations?user=KApQI3MAAAAJ&hl=uk>

Victoriia Kurian, Doctor of Philosophy in Law, Senior Lecturer at the Department of Constitutional and Administrative Law and Procedure, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, e-mail: advokat-law-firm@ukr.net, <https://scholar.google.com/citations?user=KApQI3MAAAAJ&hl=uk>

© В. Кур'ян

Стаття отримана редакцією 22.05.2025.

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ Й ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ

Анотація: Стаття присвячена аналізу гуманітарної та інформаційної безпеки в повоєнній Україні, політико-правовим викликам.

Ключові слова: Україна, безпека, інформаційна війна, гуманітарна сфера, відбудова, правова система.

Поствоєнна відбудова є ключовим етапом у відновленні України, яка зіткнулася з серйозними викликами через війну. Основні напрями цього процесу — гуманітарна та інформаційна безпека, що охоплюють захист прав людини, відновлення соціальних структур, подолання наслідків переміщення населення, психологічних травм, а також зміцнення систем охорони здоров'я та освіти. Інформаційна безпека набуває стратегічного значення, оскільки маніпуляції та кібератаки можуть впливати на суспільну свідомість і державну стабільність. Політико-правові виклики включають реформування правової системи, посилення механізмів захисту прав людини та створення ефективних політик протидії дезінформації й зовнішнім загрозам.

Російське вторгнення в Україну є грубим порушенням міжнародного права, що спричинило міжнародну ізоляцію агресора та юридичну боротьбу на рівні ООН, ЄСПЛ і Міжнародного кримінального суду. Україна докладає зусиль для визнання війни міжнародним збройним конфліктом, а тимчасово окуповані території — такими, що знаходяться під контролем Росії. Національна безпека, зокрема гуманітарна, безпосередньо залежить від рівня розвитку освіти, науки, медицини, культури, громадянського суспільства та інформаційної сфери, адже саме вони формують людський капітал — основний ресурс держави у відбудові та розвитку.

В Україні гуманітарна сфера досі сприймається як другорядний аспект безпеки, що зводиться лише до гуманітарної допомоги та міжнародного права. Однак її роль значно ширша, охоплюючи науку, культуру, освіту, медицину, екологію, інформаційну політику та молодіжний розвиток. Ці напрями є ключовими для зміцнення суспільства, утвердження національної ідентичності та соціально-економічного розвитку. У контексті повоєнної відбудови України вони не можуть залишатися другорядними, а мають стати пріоритетами державної політики. Важливо адаптувати освітні стандарти до сучасних викликів, розвивати цифрові навички та критичне мислення, а також створювати умови для вільного володіння українською мовою, підтримуючи мовні права меншин.

Культурна політика має сприяти розвитку творчої індустрії та забезпечувати ефективне управління культурною спадщиною, а національна пам'ять — формувати суспільне осмислення історичних подій і запобігати маніпуляціям. У сфері релігійних відносин необхідно гарантувати світськість держави, свободу віросповідання та нейтралітет, а також захист інформаційного простору від ворожих ідеологічних впливів. Політика етнонаціональних відносин має сприяти активній участі національних меншин у суспільному житті, їхній інтеграції в соціально-політичні процеси. Загалом гуманітарна сфера повинна стати основою національної безпеки, забезпечуючи стійкість суспільства перед внутрішніми та зовнішніми викликами.

Державна політика у сфері молоді має сприяти формуванню патріотичної свідомості, зміцненню громадянської ідентичності, підвищенню правової та політичної культури молодого покоління. Важливими завданнями є розробка економічних стимулів для молоді, популяризація здорового способу життя, підтримка науково-технічної творчості та міжнародного співробітництва. Однак реалізація цих ініціатив можлива лише за умови успішного проведення соціально-економічних реформ і сталого розвитку України в процесі післявоєнного відновлення. Гуманітарна безпека має стати невід'ємною складовою національної безпеки та відображатися в ключових нормативних актах державної політики.

Розвиток інформаційного середовища є закономірним етапом сучасного суспільства, що супроводжується впровадженням цифрових технологій у всі сфери життя. Зростання інформаційних ресурсів і нові форми електронної взаємодії створюють не лише нові можливості, а й ризики для інформаційної безпеки держави, суспільства та особистості. Виникає суперечність між позитивними аспектами цифрових технологій і

потенційними загрозами їхнього використання в деструктивних цілях. У цьому контексті надзвичайно важливо розробити ефективні механізми захисту інформаційного простору, забезпечуючи його безпечне та збалансоване використання.

Сучасна епоха відзначається потужними інформаційними та гібридними війнами, які створюють нові загрози для суспільства та ставлять під сумнів існування держави. У відповідь на ці виклики виникла потреба забезпечення інформаційної безпеки шляхом активної взаємодії державних і суспільних інституцій.

Незважаючи на великий інтерес науковців і практиків до питань інформаційної безпеки, динаміка глобальних подій породжує нові проблеми, які потребують негайної уваги до їхнього розгляду та розв'язання. У рамках стратегій інформаційної безпеки забезпечення безпеки наслідків використання інформаційних технологій та усунення інформаційних небезпек і ризиків стає стратегічним завданням світової спільноти. Актуальність вивчення нових форм безпеки загалом та інформаційної безпеки зокрема зумовлена передусім трансформацією геополітичного та гео економічного простору за умов глобальних і локальних потрясінь, що зачіпають міжнародну, національну, громадську та особисту безпеку, сучасними фундаментальними суспільно-політичними та соціально-економічними змінами, складністю та суперечливістю процесів, що відбуваються [1].

Концепція безпеки опирається на три ключові складові: властивості держави, серед яких відсутність загроз, стабільність і забезпечення безпеки (статика); здатність держави адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх викликів (динаміка); а також ресурси, необхідні для створення сприятливого середовища для суб'єктів безпеки.

З часом ця концепція значно розширилася та перестала обмежуватись лише відсутністю небезпек чи загроз. Наразі вона охоплює функціонування інститутів, які забезпечують потреби особистості, суспільства і держави у сфері безпеки, а також підтримують стабільність її суб'єктів. Це передбачає формування сприятливих економічних, соціальних, політичних та гуманітарних умов. Таким чином, безпека сприймається як комплексне поняття, що інтегрує соціальні, політичні та філософські аспекти.

Інформаційна безпека - це стан, що задовольняє інформаційні потреби особистості та захищає її свідомість і буття від інформаційних загроз, які визначаються рівнем реальної або потенційної шкоди, що завдається деструктивними інформаційними впливами і порушеннями інформаційної безпеки. Гуманітарна сутність інформаційної безпеки може бути інтерпретована як безпечне існування людини стосовно інформації загалом і, зокрема, безпека людини в суспільстві, де виробництво, споживання і використання інформації стає основною формою соціального життя. З погляду гуманітарного підходу слід зазначити, що справжня і повна інформаційна безпека суспільств і держав не може бути досягнута, якщо не забезпечена інформаційна безпека людини як особистості та громадянина. Безпека існування конкретної особистості є основою безпеки держави та умовою безпеки суспільства [2].

В умовах сучасних конфліктів дедалі частіше застосовуються нелегальні або приховані методи боротьби, що загострює кризові ситуації. Це явище отримало назву «гібридна війна» — форма агресії, яка порушує міжнародне право та поєднує військові, політичні, економічні та інформаційні засоби тиску. Центральним елементом гібридної війни є інформаційна війна, яка набула нової форми — мережевої війни. Її головна загроза полягає у масованому впливі на громадську думку та морально-психологічний стан населення, що може змінювати політичні й соціальні процеси. Україна нині стикається з активною фазою цього конфлікту, що потребує всебічних заходів для протидії інформаційним загрозам.

Для ефективної протидії гібридним загрозам необхідне зміцнення довіри як між громадянами, так і до державних інституцій, особливо у воєнний час. Інформаційна війна, яка є ключовим компонентом гібридної війни, використовує пропаганду, дезінформацію та інформаційний тероризм для впливу на політичну, економічну та соціальну сфери. Проксі-війни, що ведуться без відкритого застосування сили, дозволяють державам приховувати свою участь у конфліктах та уникати міжнародних санкцій. Водночас стрімка цифровізація суспільства, яка є символом прогресу, створює нові виклики для інформаційної безпеки, потребуючи ефективного державного контролю та управління ризиками. Особливої уваги потребує економічна кібербезпека, яка стала критичним елементом національної безпеки в умовах цифрової економіки та зростаючих кіберзагроз.

Кібератаки слід прирівняти до воєнних злочинів, оскільки кібератаки, що здійснюються державними або недержавними суб'єктами, здатні посіяти хаос у країнах-мішенях.

Інтенсивний розвиток інформаційного суспільства та технологій висунув на перший план поняття "інформаційний комфорт" і роль психотехнологій, які через вплив на підсвідомість допомагають діагностувати й коригувати психічний та фізичний стан людини. В умовах кризи цінностей і соціальних проблем адаптація до мирного життя стає викликом, що потребує комплексного підходу та ефективної психологічної підтримки.

Профілактичні заходи проти загроз інформаційної та психологічної безпеки ніколи не бувають на 100% ефективними. Тому проблема реабілітації шкоди, завданої психічному здоров'ю людини, залишається важливим завданням [3].

Реабілітація має на меті не лише відновлення фізичних і функціональних можливостей, але й повернення особистої гідності, соціальної незалежності та прагнення до самореалізації. У сучасних умовах інформація стала ключовим національним ресурсом, що формує потенціал країни та визначає ефективність усіх сфер життя завдяки технологіям.

На рівні особистості інформаційна безпека має забезпечувати захист психіки і свідомості людей від впливу небезпечної інформації, такої як маніпуляція, пропаганда і дезінформація. На рівні суспільства і держави інформаційна безпека покликана захистити ключові сфери життя (економіку, науку, державне і військове управління, суспільну свідомість) від впливу небезпечної, нестабільної і деструктивної інформації і тим самим забезпечити стабільність [4].

Адміністративна система має забезпечувати конструктивну взаємодію органів управління з різними секторами, рівнями і зв'язками в рамках єдиної методології спільної діяльності, визначеної законом, і єдиного національного інформаційно-економічного простору, що відображає сучасну соціально-економічну обстановку і суспільну динаміку. В умовах інформаційної економіки інституційні механізми забезпечення економічної стабільності та стійкості включають розроблення нового законодавства, що враховує інтереси всіх категорій суб'єктів інформаційної діяльності, забезпечення балансу між творчим і обмежувальним законодавством в інформаційній сфері, інтеграцію країни у світовий правовий простір, поточний стан вітчизняних інформаційних технологій [5].

Унаслідок активних та кровопролитних бойових дій Україна нині стикається з серйозними труднощами у різних сферах. Запровадження у 2022 році воєнного стану як особливого правового режиму призвело до значних змін у соціально-економічному житті країни.

Це питання потребує детального аналізу Конституції України. Попри те, що Основний закон дозволяє тимчасове обмеження окремих прав і свобод громадян, ключові права повинні залишатися гарантованими навіть за умов воєнного чи надзвичайного стану.

З огляду на це варто звернути увагу на положення статті 64 Конституції України, яка визначає порядок запровадження таких обмежень та їх строк дії. При цьому обмеження не можуть стосуватися прав і свобод, закріплених у статтях 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62 і 63 Конституції. Ці права залишаються недоторканими, незалежно від обставин.

Ще одним важливим аспектом з політико-правової точки зору є повноваження українського парламенту як єдиного законодавчого органу. Так, частина III статті 83 Конституції України говорить, що якщо строк повноважень Верховної Ради України спливає під час воєнного чи надзвичайного стану, то її повноваження продовжуються до першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану [6].

З вищесказаного можна зробити висновок, що до скасування воєнного стану мандат Верховної Ради України нинішнього скликання залишається чинним. Це зумовлює, з одного боку, стабільність ухвалення управлінських рішень та відповідних законів в умовах воєнного стану, а з іншого - необхідність готовності українських парламентаріїв до незрозумілостей та викликів, що можуть виникнути в період активних бойових дій.

Таким чином, доцільно резюмувати, що чинне законодавство України має чимало особливостей щодо державної політики та законотворчості в умовах особливого правового режиму воєнного та надзвичайного стану. Ситуація, що склалася, вимагає від українського парламенту як єдиного законодавчого органу, Президента України як глави держави та Ради міністрів України як центрального виконавчого органу узгодження та координації ключових політичних рішень, а також повного дотримання ключових принципів ефективного управління. До них належать верховенство закону, прозорість, інновації та відкритість до змін, що є особливо важливим та актуальним в умовах активних бойових дій, які змінюються за місцем і частотою [7].

Ще одним важливим результатом цього дослідження є необхідність розроблення спільного поступового плану повоєнної відбудови України в різних секторах, оскільки різні сфери суспільного життя було пошкоджено і, на жаль, вони й надалі зазнають часткової або повної руйнації та знищення. У зв'язку з вищезазначеним видається за необхідне встановити відповідні правила, що регулюють відновлення основних об'єктів України та будівництво нових, відповідно до наявних коштів, часу та ресурсів.

Отже, до скасування воєнного стану Верховна Рада України нинішнього скликання зберігає свої повноваження, що забезпечує стабільність ухвалення рішень, але вимагає готовності до викликів воєнного часу. Ефективне управління державою потребує координації між парламентом, Президентом та урядом на засадах верховенства права, прозорості та інновацій. Повоєнна відбудова України має включати не лише фізичне

відновлення інфраструктури, а й розвиток гуманітарної сфери та забезпечення інформаційної безпеки, що є ключовими для стійкості держави та суспільства.

References

1. Politolohiia: pidruchnyk / O.V. Babkina, V.P. Horbatenko (red.). 3-tie vyd., pererob., dop. Kyiv : Akademiia, 2008. S. 567
2. Zavhorodnia V. M. Sanktsii u mizhnarodnomu sporti yak instrument reahuvannia na mizhnarodno-protypravni diiannia: dosvid zastosuvannia ta teoretychni problemy vyznachennia yurydychnoi pryrody/ V. M. Zavhorodnia, A. L. Cherniavskiy /Analitychne-porivnialne pravoznavstvo/ redkol.: Yu. M. Bysaha (holov. red.), V. V. Zaborovskiy, D. M. Bielov, S. B. Buletsa ta in.; DVNZ «UzhNU» . Uzhhorod, 2022. №5. S. 413-419.
3. Dubyna A. M. Informatsiino-psykholohichni viiny i yikh vplyv na masovu svidomist. Kyiv: NTUU «KPI». 2011. S. 57
4. Panchenko O. A. Informatsiina bezpeka v epokhu turbulentnosti: derzhavno-upravlinskyi aspekt: monohrafiia. Kyiv:KVITs. 2020. S. 332
5. Hnatenko V. S. Derzhavne upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu v systemi tsyfrovizatsii natsionalnoi bezpeky: monohrafiia. K.: KVITs. 2021. 332 s.
6. Panfilov O. Yu., Onyptsenko P. M. Suchasnyi dvopoliarnyi svit: dialektyka stanovlennia. Ukraina v umovakh formuvannia novoho svitovoho poriadku : zb. materialiv KhKhXV Kharkiv. politol. chy- tan (m. Kharkiv, 28 kvit. 2023 r.) / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho ; Kharkiv. asots. politolohiv. Kharkiv : Pravo, 2023. 152 s., s. 34-35.
7. Veselova L. Yu. Kiberbezpeka v umovakh hibrydnoi viiny: administratyvno-pravovi zasady : monohrafiia / L. Yu. Veselova ; Odes. derzh. un-t vnutr. sprav. Odesa: Helvetyka, 2020. S. 413–486.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.15

Ivanna Lisna

RECOVERY OF UKRAINE AFTER THE WAR: ENSURING HUMANITARIAN AND INFORMATION SECURITY AND POLITICAL AND LEGAL CHALLENGES

Abstract: The article is devoted to the analysis of humanitarian and information security in post-war Ukraine, political and legal challenges.

Keywords: Ukraine, security, information warfare, humanitarian sphere, reconstruction, legal system.

Відомості про автора / Information about the Author

Іванна Лісна, канд. юрид. наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права юридичного факультету, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: Ivanna.Lisna@chmnu.edu.ua, orcid: <https://orcid.org/0009-0003-6571-1516>

Ivanna Lisna, Candidate of Laws, Associate Professor, Department of History and Theory of State and Law, Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: Ivanna.Lisna@chmnu.edu.ua, orcid: <https://orcid.org/0009-0003-6571-1516>

© I. Лісна

Стаття отримана редакцією 22.05.2025.

«САМОСТВЕРДЖЕННЯ» ЯК ПСИХОЛОГІЧНЕ ТЛО РОЗВИТКУ НЕГАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА МОТИВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Тези присвячені проблемі психологічного дослідження такого унікального мотиву вчинення злочину як самоствердження особистості, що пронизане його психологічними складниками. Автором розкрито внутрішній зміст мотиву самоствердження правопорушника через розуміння психологічного конструкту «розвиток негативної особистості» в межах його кримінально-правової природи.

У представленому дослідженні констатується, що з позицій психологічного опосередкування смисловий конструкт «самоствердження» може бути лише мотивом вчинення кримінального правопорушення, а не його метою. Такий висновок узгоджується з психологічним наповненням мотивації, що включає в означеному розумінні такі елементи як висока самооцінка, підвищення рівня самоповаги, рівень власної гідності, статусності, психологічний комфорт, зневага до загальноприйнятих норм і правил поведінки.

Ключові слова: самоствердження, особистість, мотив, мета, психологія, злочин, приниження, неповага, правопорушник.

Зустрічаються в судовій практиці випадки, коли мотив та мета іноді ототожнюються національними судам під час аналізу кваліфікації кримінального правопорушення. Тут частіше всього, мова йдеться про такий унікальний мотив вчинення злочину як «самоствердження особистості» чи як йменують його деякі психологи «розвиток негативної особистості» через нанесення шкоди іншій людині. Під самоствердженням особистості можна розуміти бажання досягти високої самооцінки, збільшити самоповагу та рівень власної гідності. І таке трапляється не за рахунок оцінок з боку групи або суспільства, а зі зміною ставлення до себе за рахунок скоєння деяких вчинків, спрямованих на вирішення своїх внутрішніх психологічних проблем, підвищення самооцінки» [1, с. 110]. Прикладом такого роду мотивів є так звані геростратівські мотиви, джерелом яких виступає потреба індивіда заявити про себе, залишити про себе пам'ять, виділитись із маси. Це, власне, нормальна потреба людини. Однак, коли для задоволення цієї потреби обирається поведінка, яка заборонена кримінальним законом, то має місце негативістська мотивація злочинної поведінки. У таких мотивах головне місце займає бажання людини самоствердитись [2, с. 111].

Слід зауважити, що мотиви самоутвердження виникають унаслідок прагнення мати визначений статус на соціальному, соціально-психологічному (особистісно значущого оточення, референтної групи) й індивідуально-психологічному рівнях (самооцінка, самоповага) (Khakkhauzen, 1986). «Його задоволення відбувається завдяки вчинкам, що демонструють (реально або уявно) сильні сторони особи. Мотив самоствердження простежується при вчиненні злочинів різної спрямованості, тобто він не є специфічним для злочинів корисливих, корисливо-насилюницьких, насилюницьких, хоча й проявляється на різних рівнях особистості. Зокрема, вчинення розбою дозволяє самоутверджуватися на соціально-психологічному та індивідуально-психологічному рівнях. Самоутверджуючись, людина схильна відчувати у собі впевненість та незалежність, що й забезпечує їй необхідний психологічний комфорт і гармонію. За таких умов відчуття власної неповноцінності мінімізується» [3, с. 71].

Тож, самоствердження проявляється у відстоюванні будь-що своєї позиції, у небажанні піти на компроміс. Між іншим, даний мотив має однакову поширеність як серед чоловіків, так і серед жінок. Так, у дружиновбивць спонукання утвердитися у певній ролі дуже часто є реакцією на надмірну з точки зору чоловіка авторитарність дружини, на прагнення дружини повністю керувати чоловіком, його заробітком. У цьому випадку, самоствердження є протест проти відповідних тенденцій свого партнера. Натомість, для чоловіковбивць мотив самоствердження почасти пов'язаний зі слабхарактерністю чоловіка. Так, авторитарного складу дружина прагне закріпити за чоловіком принизливу роль підлеглого, якого можна ображати словесно або демонстративно, доводячи усім таким чином свою фізичну та моральну перевагу. Приводом для такої поведінки жінок може стати

незадоволеність у матеріальному забезпеченні з боку чоловіка, нездатність його вирішити житлову проблему тощо. Відтак констатується, що виникнення мотиву самоствердження як у жінок, так і у чоловіків, у більшій мірі поєднується з пияцтвом чи хворобою чоловіка [4, с. 103].

Поняття «мотив» походить від лат. *movere* чи *motus* – приводити у рух, штовхати [5]. Мотивом у психології пропонують вважати те, що спонукає діяльність людини, чому здійснюється така діяльність [6, с. 121]. Якраз професор А. Савченко підходить до визначення поняття «мотив злочину» через його психологічну сторону, розкриваючи його сутність як інтегральне психічне утворення, що спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [7, с. 15]. Схожою виявилася й позиція професора Б. Головкина, який вважає, що кримінальна мотивація виступає психологічною категорією, яка є ланкою зв'язку між інтелектуальною, вольовою та емоційною сферами особи. Вона виконує спонукальну, цілеспрямовуючу та смислову функції свідомості і волі, відбиває домінуючу тенденцію моральних нормативних установлень, ціннісних переваг, провідних психологічних рис особи, є внутрішньою рушійною силою поведінки [2, с. 202].

У цілому, дослідження мотивації дозволяють дати відповіді на такі питання [8]:

- яка кількість складових мотивації детермінує поведінку людини;
- як їх можна діагностувати;
- вони є універсальними чи залежать від історичного розвитку, чи культурних відмінностей;
- якою мірою вони обумовлені генетично і наскільки визначаються надбаним досвідом;
- коли і як вони виникають і розвиваються в ході онтогенезу;
- як виникають індивідуальні відмінності та чи можливо їх згодом змінити тощо.

Наприклад, для юридичної оцінки діяння як хуліганства (ст. 296 КК України) обов'язковим є поєднання ознак об'єктивної сторони цього злочину у виді грубого порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, і суб'єктивної сторони, зокрема мотиву явної неповаги до суспільства. Такого висновку дійшов Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду, у постанові від 05.03.2024 р. (*справа № 202/716/22, провадження № 51-5296км23*), розглянувши касаційну скаргу захисника особи, засудженої за хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України).

Верховний Суд, у своїх правових позиціях констатував, що головною їх рушійною силою хуліганських дій, є бажання не завдати шкоди конкретно визначеному потерпілому, а протиставити себе оточуючим узагалі, показати свою зверхність, виразивши явну зневагу до загальноприйнятих норм і правил поведінки. Так, ККС ВС у постанові від 5.03.2024 р. (*справа № 202/716/22, провадження № 51-5296км23*) урахував агресивну поведінку засудженого та безпідставність вчинюваних ним дій і зазначив, що це свідчить про прагнення засудженого показати зневагу до правил і норм поведінки в суспільстві, *самоствердитися* за рахунок приниження інших осіб. У цій позиції суду, простежується розуміння «самоствердження» як мети вчинення злочину.

Подібна позиція відображена у вироку Шевченківського районного суду, м. Києва, від 28.10.2019 р. (*справа № 761/18397/19, провадження № 1-кп/761/2002/2019*) стосовно засудження особи за вчинення злочину передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України, де ОСОБА_2 не пояснюючи жодних причин, з метою самоствердження перед своїми знайомими, розуміючи свою фізичну перевагу, усвідомлюючи протиправність своїх дій, наніс умисно ОСОБА_3 декілька ударів в область голови, чим спричинив падіння останнього на землю. Таку ж позицію відображено і у вироку Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 23.11.2022 р. (*справа 154/3083/20, провадження 1-кп/154/55/22*) стосовно засудження особи за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 186, ч. 1 ст. 187, ч. 4 ст. 296 КК України, де ОСОБА_4, діючи з метою самоутвердження за рахунок приниження інших осіб, демонструючи свою вдачу і хвацькість, висловлювався нецензурними словами до присутніх, погрожував фізичним насильством невизначеній кількості осіб.

Натомість вироком Солом'янського районного суду, м. Києва від 18.05.2015 р. (*провадження № 1-кп/760/655/15, справа № 760/8755/15-к*) стосовно засудження особи за вчинення злочину передбаченого ч. 1 ст. 422 КК України, де ОСОБА_3, будучи обізнаним щодо вимог збереження державної таємниці, хибно розуміючи інтереси військової служби, маючи намір показати свою обізнаність перед знайомими про хід проведення антитерористичної операції та мотиву щодо самоствердження перед останніми, всупереч вимог ст. ст. 11, 16 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України (1999 р.), присяги, зобов'язання щодо збереження державної таємниці, порушив ст. ст. 22, 28 Закону України «Про державну таємницю» (1999 р.), діючи умисно, припускаючи настання суспільно небезпечних наслідків розголосив відомості військового характеру, розголошення яких створило загрозу національним інтересам і безпеці.

У цьому разі варто термінологічно розвести понятійно-категорійний зміст понять мета та мотив вчинення злочину. На ці питання найкраще відповів ККС ВС в постанові від 23.11.2021 р. (*справа № 650/1083/19, провадження № 51-2203км20*), де у п. 20 постанови, мета злочину визначена як ідеальна модель майбутнього бажаного результату, до заподіяння якого прагне правопорушник за допомогою вчинення злочину, а мотив як

вольове усвідомлене психічне утворення, яке спонукає особу до вчинення злочину, в основі якого лежать потреби людини. До того ж, в п. 21 означеної постанови, виписано, що мотив вчинення злочину не може існувати сам по собі, він разом з метою визначає протиправну поведінку людини. Мотив і мета тісно пов'язані між собою. Водночас, з позиції суду, ці поняття не потрібно ототожнювати. Адже мотив відповідає на питання, чому людина виконує ті чи інші дії, а мета визначає напрямок її діяльності. Мета не може виникнути без мотиву, оскільки мотив є рушійною силою, він скеровує суб'єкта до досягнення мети як йдеться у рішенні ККС ВС в постанові від 23.11.2021 р. (справа № 650/1083/19, провадження № 51-2203км20). Тож, зважаючи на позиції Верховного Суду та їх психологічного опосередкування, «самоствердження» може бути лише мотивом вчинення злочину, а не його метою.

References

1. Khramcov O. M. (2023) Kryminologhija verbaljnoji aghresiji: dys.... kand. juryd. nauk : spec. 12.00.08. Kharkiv. NUVS, (202 p.) [in Ukrainian].
2. Gholovkin B. M. (2010) Koryslyva nasylnycjka zlochynnistj: fenomen, determinacija, zapobighannja : [monoghrafija]. Kharkiv, (432 p.) [in Ukrainian].
3. Skubak E. O. (2019) Psykhologhichna pryroda j motyvny zlochniv, pov'jazanykh iz zlovzhyvannjam posadovym stanovysshem, i sposoby jikh podolannja. Jurydychna psykhologhija. № 1 (24). (pp. 69-73) [in Ukrainian].
4. Potylchak A. O. (2011) Motyvacija podruznykh vbystv. Jurydychnyj visnyk. № 4(21). pp. 101-104 [in Ukrainian].
5. Kysljuk O. (2004) Spivvidnoshennja ponjatj «motyv», «stymul», «potreba» ta interes do navchannja. Socialjna psykhologhija. 2004. № 5. (pp. 109-118) [in Ukrainian].
6. Osnovy psykhologhiji: pidruchnyk / za zagh. red. O. V. Kyrychuka, V. A. Romancja (1995). Kyjiv: Lybidj. (632 p.) [in Ukrainian].
7. Savchenko A. V. (2002) Motyv i motyvacija zlochnu: monoghrafija. Kyjiv: Atika. (144 p.) [in Ukrainian].
8. Konspekt lekcij z kursu "Teorija motyvacii" / Ukladach O.V. Prokopenko. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2006. (171 p.) [in Ukrainian].

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.16

Igor Ozerskyi

«SELF AFFIRMATION» AS A PSYCHOLOGICAL BACKGROUND FOR THE DEVELOPMENT OF A NEGATIVE PERSONALITY AND A MOTIVE FOR COMMITTING A CRIME

The theses are devoted to the problem of psychological research of such a unique motive for committing a crime as self-affirmation of the personality, which is permeated with its psychological components. The author reveals the inner content of the motive of self-affirmation of the offender through the understanding of the psychological construct «development of a negative personality» within the framework of its criminal-legal nature.

The presented study states that from the standpoint of psychological mediation, the semantic construct of «self-affirmation» can only be a motive for committing a criminal offense, and not its goal. This conclusion is consistent with the psychological content of motivation, which includes in the specified sense such elements as high self-esteem, increased self-esteem, level of self-dignity, status, psychological comfort, disregard for generally accepted norms and rules of behavior.

Key words: self affirmation, personality, motive, purpose, psychology, crime, humiliation, disrespect, offender.

Відомості про автора / Information about the Author

Ігор Озерський, д-р юрид. наук, професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: ozerskuy-i-v@ukr.net, orcid: <https://doi.org/0000-0001-8356-0473>

Igor Ozerskyi, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Criminal Law and Procedure of the Black Sea National University named after Peter Mohyla, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: ozerskuy-i-v@ukr.net, orcid: <https://doi.org/0000-0001-8356-0473>

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.17

Сніжана Панченко

ОСНОВНІ СВОБОДИ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

Тези є спробою авторки здійснити узагальнений аналіз правових засад функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу та чотирьох його основних свобод, що є стовпами внутрішнього ринку та економічної співпраці в межах ЄС у контексті розвитку економічної та галузевих політик Європейського Союзу.

Важливим є формування глибокого та цілісного розуміння механізму правового регулювання основних свобод внутрішнього ринку ЄС, що дозволить Україні, як країні-кандидатці на вступ до ЄС, здійснити повноцінну інтеграцію до внутрішнього ринку ЄС, адже приєднання до всіх чотирьох свобод де-факто передбачає повну інтеграцію країни-кандидата до ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, євроінтеграція, внутрішній ринок, вільний рух товарів, вільний рух, свобода руху послуг, свобода заснування, вільних рух осіб, свобода руху капіталу.

Надання Україні 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу юридично закріпило на загальноєвропейському рівні українські прагнення щодо незворотності цивілізаційного вибору.

Процес вступу країни до Європейського Союзу за існуючою методологією є тривалим та потребує серйозних зусиль. Лише кількість асquis ЄС, які необхідно впровадити в законодавство, налічує тисячі документів. Крім цього, покращення спроможності багатьох державних інституцій є необхідним для гармонізованої роботи в межах ЄС, що додатково ускладнює процес.

Одним із важливих аспектів та вимог ЄС до країн-кандидатів є потенційна спроможність економіки цієї країни стати частиною внутрішнього ринку ЄС.

Стаття 3(3) Договору про Європейський Союз закріплює, що "Союз створює внутрішній ринок....".

Створення «спільного» або «внутрішнього» ринку, який визначається у статті 26(2) Договору про функціонування Європейського Союзу: «територія без внутрішніх кордонів, на якій гарантується вільний рух осіб, капіталів, товарів і послуг» з самого початку було центральним економічним завданням Європейського Союзу.

Про важливість інституту внутрішнього ринку ЄС говорить і той факт, що внутрішній ринок відноситься до спільної компетенції ЄС та держав-членів.

Основні свободи внутрішнього ринку ЄС - це чотири базові свободи: свобода руху товарів, послуг, осіб та капіталів та платежів.

Вільний рух товарів забезпечується наступними принципами:

- 1) заборона кількісних обмежень та дій їм еквівалентних на імпорт та експорт товарів;
- 2) взаємне визнання контролю якості та стандартів;
- 3) усунення митних бар'єрів;
- 4) усунення протекціонізму та дискримінаційного внутрішнього оподаткування. Також на території ЄС діє принцип асиміляції товарів з третіх країн, що пройшли всі необхідні митні формальності та випущені у вільний обіг на території однієї держави-члена ЄС.

Ці принципи є базисними для формування та реалізації торгівельної політики Європейського Союзу.

Базою для регулювання ринку послуг є ст.ст. 56-62 (49-55) ДФЄС та Директива від 12 грудня 2006 р. Остання стала першим нормативним актом «вторинного законодавства» ЄС, що встановив загальні правові засади функціонування ринку послуг.

Свобода руху послуг і свобода заснування дозволяє особам, які займаються самостійною економічною діяльністю, вільно переміщатися між країнами ЄС і займатися цією діяльністю на постійній чи на тимчасовій основі.

Стаття 56 ДФЄС забороняє національні обмеження щодо надання та отримання послуг громадянами ЄС. Згідно з ЄСП держави-члени зобов'язані усунути будь-які обмеження не тільки «відносно дискримінації щодо

національності особи, яка надає послуги, та будь-яких обмежень, які застосовуються однаково щодо громадян власної та інших держав-членів ЄС, але можуть зашкодити свободі надання послуг громадянином іншої держави-члена, в якій він легально надає ці послуги». Держави-члени ЄС можуть обмежити свободу надання послуг виключно з метою захисту публічного інтересу на підставах, ідентичних до обмежень свободи ділового заснування.

Свобода руху осіб означає, що громадянин ЄС може безперешкодно переміщатися між країнами союзу з метою проживання (у тому числі і щодо виходу на пенсію), роботи та навчання. Забезпечення цих можливостей включає спрощення формальностей при переїзді і взаємне визнання професійних кваліфікацій.

У статті 21 ДФЄС закріплено, що кожен громадянин Союзу має право на вільне пересування та постійне проживання на території держав-членів, з урахуванням обмежень та умов, визначених цим Договором, та відповідно до положень, прийнятих для його застосування. Статті 45-48 ДФЄС визначають засади для вільного пересування працівників у межах Союзу.

Розповсюдження свободи:

1) положення про свободу пересування осіб в межах Євросоюзу поширюється насамперед на громадян держав-членів об'єднання;

2) вони, як правило, не стосуються громадян третіх країн, які на законних підставах можуть перебувати або працювати в державах членах Євросоюзу;

3) певними свободами в межах Євросоюзу користуються лише громадяни третіх країн як члени родини працівників.

У ЄС забороняються обмеження на пересування капіталів між державами-членами і між державами-членами і третіми країнами, а також обмеження на платежі між державами-членами і між державами-членами і третіми країнами.

Свобода руху капіталу передбачає не тільки можливість безперешкодних платежів та переказів через кордони, але і покупку нерухомості, акцій компаній та інвестування між країнами. До прийняття рішення про формування економічного і валютного союзу розвиток положень про свободу капіталу йшов повільно. Після прийняття Маастрихтського договору Європейський суд почав прискорено формувати рішення відносно раніше знехтуваної свободи. Свобода пересування капіталу діє також і на відносини між країнами-учасниками ЄС та третіми країнами.

Відповідно до ст. 45 ДФЄС (пряма дія) гарантується свобода пересування працівників у межах ЄС. Така свобода пересування передбачає скасування будь-якої дискримінації на національній основі між представниками держав-членів, що ґрунтується на різних підходах до вирішення питань зайнятості, оплати й інших умов праці та працевлаштування.

Згідно з основними засадами соціальної політики свобода пересування передбачає право громадян на безпеку та охорону здоров'я, що включає вирішення наступних питань:

- а) розгляд поданих пропозицій щодо працевлаштування;
- б) вільне пересування з метою працевлаштування на території держав-членів;
- в) перебування з цією ж метою в іншій державі-члені відповідно до законодавчих положень, адміністративних актів і постанов даної держави про працевлаштування громадян;
- г) проживання на території держави-члена після завершення трудової діяльності в ній на умовах, визначених в імплементаційних регламентах, прийнятих Комісією.

Основні засади свободи руху капіталів і платежів закріплені у статтях 63-66 ДФЄС. Ці положення доповнюють регламенти, директиви та тлумачення Суду ЄС.

У статті 63 ДФЄС зазначено:

1. У межах положень, викладених у цій главі, всі обмеження на переміщення капіталу між державами-членами, а також між державами-членами і третіми країнами повинні бути заборонені.

2. У межах положень, викладених у цій главі, всі обмеження на платежі між державами-членами, а також між державами-членами і третіми країнами повинні бути заборонені.

Для створення внутрішнього ринку Договори ЄС проводять подвійну стратегію: негативну інтеграцію, яка передбачає впровадження чотирьох фундаментальних заборон, які заперечують незаконні перепони в національному законодавстві для торгівлі в межах Союзу та позитивну інтеграцію, що зобов'язує запровадити позитивне європейське законодавство для гармонізації різноманітних національних законів (ст. 114 ДФЄС).

Негативна інтеграція передбачає «чотири фундаментальні заборони, які «заперечують» нелегітимні перешкоди торгівлі в межах ЄС. При цьому всі основні свободи, гарантовані згідно з статтею 26(2) ДФЄС є чіткими і безумовними, мають пряму дію, а забезпечення негативної інтеграції дозволяє національним судам держав-членів ЄС «звільнити» національні ринки від незаконних бар'єрів у торгівлі.

Такими бар'єрами є: фіскальні бар'єри (ст. 30 ДФЄС), митні збори (ст. 110 ДФЄС), регулятивні бар'єри (ст. 34 ДФЄС), кількісні обмеження на імпорт, включаючи, заходи, які мають дію еквівалентну кількісним обмеженням (ЗЕКО).

Приєднання до всіх чотирьох свобод де-факто передбачає повну інтеграцію країни-кандидата до ЄС (за виключенням політичного блоку зобов'язань). А, отже, навряд чи може розглядатися як швидкий процес як з огляду на досвід останніх хвиль розширення ЄС, так і на все більш зростаючу складність відповідного європейського законодавства. Саме тому Україні необхідно більш інтенсивно працювати у напрямку наближення нашого законодавства до законодавства ЄС, адже тільки цифрові послуги (частина розділу 10 *acquis* ЄС) – одна з галузей економіки, в якій, попри війну, Україна продовжує демонструвати прогрес у реформах.

Повноцінна інтеграція України до внутрішнього ринку ЄС не буде швидким завданням. Однак уже зараз можна здійснити певні заходи, які полегшать ситуацію для української економіки в умовах війни і пришвидшать її рух до ЄС.

References

1. Konsolidovani versii Dohovoru pro Yevropeyskiy Soiuz ta Dohovoru pro funktsionuvannya Yevropeiskoho Soiuzu z protokolamy ta deklaratsiiamy // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
2. Smyrnova K.V., Sviatun O.V. Osnovni svobody vnutrishnoho rynku YeS. Konspekt lektsii. - Kyiv: NN Instytut mizhnarodnykh vidnosyn. 2022. 129 s.
3. Hromovenko K. V. Vnutrishnii rynek YeS yak fundament ekonomichnoi intehtatsii: istoryko-pravovyi aspekt / K. V. Hromovenko // Pivdennoukrainskyi pravnychy chasopys. - 2015. - № 3. – S. 190-193.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.17

Snizhana Panchenko

FUNDAMENTAL FREEDOMS OF THE EU INTERNAL MARKET

The thesis is an attempt by the author to provide a generalised analysis of the legal framework for the functioning of the EU internal market and its four fundamental freedoms, which are the pillars of the internal market and economic cooperation within the EU in the context of the development of the EU economic and sectoral policies.

It is important to develop a deep and holistic understanding of the mechanism of legal regulation of the fundamental freedoms of the EU internal market, which will allow Ukraine, as a candidate country for EU accession, to fully integrate into the EU internal market, since accession to all four freedoms de facto implies full integration of the candidate country into the EU.

Keywords: *European Union, European integration, internal market, free movement of goods, free movement, free movement of services, freedom of establishment, free movement of persons, freedom of capital.*

Відомості про автора / Information about the Author

Сніжана Панченко, кандидатка юридичних наук, доцентка (б.в.з.) кафедри історії та теорії держави і права Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна, ORCID: 0000-0002-5561-7716.

Snizhana Panchenko Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of History and Theory of the State and Law, Black Sea National University named after Petro Mohyla, Mykolaiv, Ukraine; ORCID: 0000-0002-5561-7716.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.18

Михайло Семерей
Дар'я Толстих

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

У статті досліджується історія становлення та розвитку криміналістики в Україні, починаючи з часів Київської Русі до сучасного етапу її інтеграції з інноваційними технологіями. Розкрито внесок вітчизняних вчених і практиків у формування теоретичних та практичних основ криміналістики. Проаналізовано етапи інституціоналізації криміналістичних знань, створення спеціалізованих експертних установ, впровадження наукових методів у практику розслідування злочинів. Особливу увагу приділено сучасному стану криміналістичної науки в Україні та її перспективам в умовах цифровізації та розвитку інформаційних технологій. Наголошується на важливості збереження наукових традицій і підвищення професійної підготовки кадрів у сфері криміналістики як запоруки ефективної боротьби зі злочинністю та забезпечення правосуддя.

Ключові слова: криміналістика, історія криміналістики, судова експертиза, кримінальне розслідування, криміналістична техніка, науково-судові установи, дактилоскопія, доказування, цифрові технології, правосуддя.

Криміналістика як наука відіграє ключову роль у розкритті та розслідуванні злочинів, забезпечуючи об'єктивність та ефективність правосуддя. Вивчення історії її становлення та розвитку в Україні є важливим не лише з науково-теоретичної точки зору, а й для розуміння сучасного стану криміналістичних знань, підходів і практик.

На тлі реформування правової системи України, євроінтеграційних процесів та зростання кількості складних і технологічно оснащених злочинів, зокрема у сфері кібербезпеки, виникає необхідність переосмислення та вдосконалення вітчизняної криміналістичної практики. Для цього вкрай важливо знати, як формувались основи цієї науки, хто стояв біля її витоків, як змінювались методи і засоби криміналістичних досліджень упродовж різних історичних періодів.

Окрім того, аналіз історичних етапів розвитку криміналістики в Україні дає змогу побачити як позитивні напрацювання, що заслуговують на подальше використання, так і системні проблеми, які потребують вирішення. Тому дослідження історії української криміналістики є не лише даниною минулому, а й важливим кроком у напрямі її модернізації та вдосконалення відповідно до вимог сучасності.

Вагомий внесок у розвиток криміналістики та дослідження її історії зробили такі вчені як Стаханов О.М., Белкін Р.С., Кони О.Є., Строгович М.С., Шепітько В.Ю., Шиманської М.В.

Криміналістика – це багатогранна наука, яка межує з багатьма іншими науками, її розвиток і подальше впровадження криміналістичних знань пов'язано зі розвитком окремих галузей спеціальних знань. Криміналістика становить собою цілісну наукову систему, що забезпечує ефективне з'ясування фактів у межах судового процесу. Вона є ключовим інструментом наукового супроводу боротьби зі злочинністю у всьому світі. Її розвиток значною мірою визначається рівнем професійної підготовки науковців і стійкістю наукових традицій у правовій спільноті.

Сучасні умови сприяють активному впровадженню технологій у криміналістичну практику. Цей процес охоплює всі основні напрямки — від технічних засобів до тактичних прийомів і методик розслідування. Зокрема, все більшого значення набувають цифрові технології, що розглядаються як новий вимір у структурі криміналістики [1, с. 11].

З огляду на її специфіку, криміналістика тісно пов'язана з правовим середовищем і відчутно реагує на зміни в ньому. Реформування кримінального права й процесу супроводжується оновленням інструментів, методів і підходів у криміналістичних дослідженнях, що сприяє адаптації науки до сучасних викликів.

Зростання рівня злочинності в другій половині XIX століття, що охопило майже всі країни Європи, зумовило потребу в удосконаленні підходів до кримінального розслідування. Існуючі на той час методи та прийоми, які

застосовувалися без належного наукового обґрунтування чи єдиної системи, виявилися малоефективними в умовах нових форм злочинності, що ускладнювались як у кількісному, так і в якісному аспектах.

У той же період накопичені практичні знання у сфері розкриття злочинів вимагали теоретичного осмислення, впорядкування та інтеграції з досягненнями природничих наук. Саме необхідність такого наукового переосмислення спричинила формування криміналістики як окремої галузі знання [2, с. 263].

Першим, хто взявся за реалізацію цього завдання, став австрійський дослідник Ганс Гросс. Спираючись на власний досвід слідчого, він поєднав юридичну практику з ґрунтовними знаннями в галузі природничих наук, активно використовуючи новітні на той час засоби — зокрема, фотографію та мікроскопію — для створення основ наукової криміналістики. Проте криміналістику як самостійну науку тоді ще не визначали остаточно.

Внесок українських вчених і практичних працівників у створення криміналістики вагомий і простежується на всьому шляху її розвитку, починаючи від зародження й до сьогодні.

Ще за часів Київської Русі в практиці боротьби зі злочинністю застосовувалися специфічні прийоми і методи, спрямовані на виявлення та викриття правопорушників. Це підтверджується численними історичними джерелами, які описують успішне розкриття вбивств, зрад, розбійних нападів та інших тяжких злочинів, що були характерними для того періоду [3, с. 381].

Починаючи з 1880-х років, поширенню криміналістичних знань значною мірою сприяли публікації у фахових виданнях, таких як «Право», «Вісник поліції», «Журнал міністерства юстиції», «Юридичний літопис», «Журнал цивільного і кримінального права», а також у «Юридичній газеті» та «Судовій газеті». У цих виданнях регулярно з'являлися статті як вітчизняних, так і зарубіжних криміналістів, що сприяло підвищенню рівня професійної обізнаності серед юристів-практиків.

У 1894 р. в Одесі вийшла у світ робота М.В. Шимановського «Фотографія в праві і правосудді». У 1908 р. С.М. Трегубов підготував «Настільну книгу криміналіста-практика», а наступного року В.І. Лебедев опублікував «Мистецтво розкриття злочинів». Ця книга була перевидана в 1912 р. із підзаголовком «Дактилоскопія». Поява криміналістики безпосередньо в Україні пов'язана з 1910 р., коли в Харківському університеті професор кримінального права і судочинства А.Д. Кисельов, спираючись на досвід роботи паризького Бюро судової ідентифікації, яким керував А. Бертильон, став навчати студентів основам нового для того часу криміналістичного знання. Значний внесок зробили роботи професора М.С. Бокаріуса. Ще в 1915 р. у книзі «Судова медицина у викладі для юристів» він докладно розкрив зв'язок криміналістики та судової медицини, обґрунтувавши таким чином криміналістичний напрям у судовій медицині. Його перу належать також книги «Судово-медичні мікроскопічні та мікрохімічні дослідження речових доказів» (Харків, 1910), «Довідковий підручний альбом для працівників карного розшуку і міліції при складанні словесного портрета» (Харків, 1924), «Початковий зовнішній огляд трупа при міліційному і розшуковому дізнанні» (Харків, 1925) тощо [4, с. 336-337].

Варто наголосити, що паралельно з розвитком теоретичних основ криміналістики в Україні активно формувалися й інші її напрями. Цей процес супроводжувався створенням спеціалізованих криміналістичних установ: кафедр, лабораторій, музеїв при вищих навчальних закладах, а також профільних підрозділів у структурах правоохоронних органів.

Зокрема, у 1912 році було засновано Кабінет науково-судової експертизи, який підпорядковувався прокурору Петербурзької судової палати. Він складався з трьох основних відділів — фотографічного, кримінально-технічного та хімічного. Упродовж 1912–1914 років подібні експертні кабінети почали діяти в кількох великих містах України — Харкові, Києві та Одесі. Саме в цей період на території України почали функціонувати перші державні криміналістичні експертні установи, що стало важливим етапом у розвитку практичної криміналістики.

4 січня 1918 року Народний Секретаріат України ліквідував стару судову систему, поліцію та слідчі органи, поклавши функції слідства на суддів. Кримінальні справи розглядалися колегіально в народних судах. Після революції в Україні та Росії були створені центророзшуки, однак українська міліція діяла самостійно, зокрема впровадила реєстрацію злочинців за допомогою дактилоскопії та антропометрії за методом Бертильона з 1921 р.

Злочинців розшукували за словесними портретами, діяв спеціальний інструктаж і використовувалась сигналітична фотографія. До 1922 року в Україні вже існували алфавітна, фотографічна та дактилоскопічна системи обліку, картотеки та альбоми злочинців. Того ж року відділи розшуку були оснащені засобами для дактилоскопії та фотофіксації, а також почала формуватися загальна дактилоскопічна база за системою Гальтона-Генрі.

У жовтні 1925 р. кабінети науково-судової експертизи були перетворені в інститути науково-судової експертизи. Відтоді і починається плідна науково-дослідна й експертна діяльність українських експертних установ [5, с. 241].

М.С. Бокаріус був першим, хто поставив питання про обов'язкове викладання судової медицини на юридичних факультетах університетів. За його безпосередньої участі на юридичному факультеті Харківського університету був запроваджений курс криміналістики.

Одеський інститут науково-судової експертизи очолив професор С.М. Матвеев, фахівець у галузі дослідження вогнепальної зброї з метою її ідентифікації за стріляними кулями. Він розробив оригінальну методику визначення напрямку руху кулі, яка долає скляну перешкоду, що дало змогу встановлювати, з якого боку розбите скло кулею (шротом).

Формування, розвиток та застосування криміналістичних знань вже в незалежній Україні тісно пов'язані з науково-дослідною та практичною діяльністю інститутів Міністерства Юстиції України (далі – МЮ України), а також кафедр криміналістики Київського та Одеського університетів і Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. На сьогодні у системі МЮ України функціонує п'ять інститутів судових експертиз: Харківський, Київський та Одеський, які були засновані ще у 1925 році, а також Донецький і Львівський, відкриті у 1995 році. При деяких інститутах діють філії: Харківський інститут має філію у Дніпрі, Київський – у Тернополі, а Одеський – у Миколаєві.

Розвиток криміналістики також нерозривно пов'язаний з прогресом природничих та інших наук, що забезпечує основні її досягнення. В останні роки у криміналістичній практиці все частіше використовуються різноманітні наукові прилади загального призначення, такі як мікроспектрофотометри, рентгенівські установки, електронні мікроскопи, полірографи тощо. Проводяться заходи з впровадження нових перспективних наукових відкриттів у криміналістику, зокрема явища ядерно-магнітного резонансу та голографії. Крім того, значні можливості у розкритті злочинів відкривають методи ідентифікації особи за запахом або голосом, що застосовуються у судово-одорологічній та фонографічній експертизах [6, с. 21].

Перспективи розвитку української криміналістики пов'язані з інтеграцією сучасних інформаційних технологій, таких як штучний інтелект, біометрія та цифрові методи аналізу доказів, що відкриває нові можливості для підвищення ефективності розслідувань. Наукова новизна полягає у впровадженні комплексного підходу до автоматизації криміналістичних процедур, що дозволяє не лише оптимізувати процес збору та обробки доказів, а й покращити точність і об'єктивність експертних висновків. Це сприятиме формуванню нових методик та інструментів, здатних адекватно реагувати на виклики сучасної злочинності та забезпечувати високий рівень правосуддя в Україні.

Отже, Історія розвитку української криміналістики відображає поступовий процес формування наукової дисципліни, яка стала невід'ємною складовою системи правосуддя України. Від перших спроб упорядкування методів розслідування злочинів у дореволюційний період до сучасних досягнень криміналістики, що базуються на новітніх технологіях і наукових підходах, розвиток цієї галузі свідчить про постійне прагнення підвищити ефективність боротьби зі злочинністю. Важливу роль у цьому процесі відіграли визначні українські вчені та практики, які заклали теоретичні основи та розробили практичні методики. Сьогодні українська криміналістика є динамічною наукою, здатною адаптуватися до сучасних викликів і забезпечувати якісне розслідування злочинів, що сприяє зміцненню законності та правопорядку в державі.

References

1. Bilenchuk P. Kryminalistyka ta sudove ekspertoznavstvo na suchasnomu etapi rozvytku. Yurydychnyi visnyk Ukrainy. 2019. № 8. S. 10–11.
2. Bilenchuk P.D., Obikhod T.V. Pravove rehuliuвання ta natsionalna prohrama Ukrainy v haluzi yadernoi kryminalistyky. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2016. № 1. S. 260–264.
3. Danshyn M.V. Kryminalistyka XXI stolittia: mistse u systemi naukovoho znannia : monohrafiia. Kharkiv : KhNU imeni V.N. Karazina, 2013. 480 s.
4. Stepaniuk R.L. Shchodo pryrody nauky kryminalistyky. Teoriia i praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z nahody 85-richchia doktora yurydychnykh nauk, profesora Niny Ivanivny Klymenko (m. Kyiv, 27 liutoho 2018 r.). Kyiv–Mariupol, 2018. S. 336–337.
5. Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu: tezy dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf. do 100-richchia vid dnia narodzhennia prof. M. V. Saltevskeho (m. Kharkiv, 8 lystop. 2017 r.) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2017. 356 s.
6. Tsymbal M.L. Istorychnyi aspekt zasnuvannia sudovo-ekspertnykh ustanov v Ukraini. Sudova ekspertyza. Suchasnyi stan ta perspektyva rozvytku: tezy dopovidei. Kyiv : Mlu Ukrainy, 2010. S. 20–22.

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CRIMINALISTICS

The article explores the history of the formation and development of criminalistics in Ukraine, from the times of Kyivan Rus to the modern stage of integration with innovative technologies. The contribution of domestic scholars and practitioners to the development of theoretical and practical foundations of criminalistics is revealed. The stages of institutionalization of criminalistic knowledge, the establishment of specialized expert institutions, and the introduction of scientific methods into crime investigation practice are analyzed. Special attention is paid to the current state of criminalistic science in Ukraine and its prospects in the context of digitalization and the advancement of information technologies. The importance of preserving scientific traditions and improving professional training in the field of criminalistics is emphasized as a guarantee of effective crime prevention and the administration of justice.

Keywords: *criminalistics, history of criminalistics, forensic examination, criminal investigation, criminalistic techniques, forensic institutions, dactyloscopy, evidence, digital technologies, justice.*

Відомості про автора / Information about the Author

Толстих Дар'я Іванівна, студентка 4 курсу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна, email: grecankova@gmail.com

Семерей Михайло Михайлович, старший судовий експерт психолог Миколаївського відділення Одеський НДІСЕ Міністерство Юстиції України, email: mihail_semerei85@ukr.net

Tolstykh Daria Ivanivna, 4th-year student of the Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine, email: grecankova@gmail.com

Semerei Mykhailo Mykhailovych, senior Forensic Expert Psychologist, Mykolaiv Branch of the Odesa Research Institute of Forensic Examinations, Ministry of Justice of Ukraine, email: mihail_semerei85@ukr.net

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.19

Дмитро Січко

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: МЕЖІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У рамках тез проаналізовано правову природу та окремі аспекти шлюбного договору в Україні в контексті його застосування для регулювання майнових правовідносин між подружжям та наявні нормативні обмеження. Наголошується, що на відміну від європейського законодавства національні вимоги до змісту шлюбного договору є більш жорсткими, що певним чином обмежує можливості сторін щодо врегулювання сімейних відносин.

Окрема увага приділяється правовим умовам договору, які сторони можуть передбачити та прописати в договорі, в тому числі з метою захисту прав і інтересів економічно чи соціально слабшої сторони. Зокрема, аналізується гарантії мінімального утримання дитини та заборону на відчуження майна, що підлягає державній реєстрації, через шлюбний договір. Крім того, розглядаються правові обмеження, зокрема на визнання шлюбного договору недійсним через несправедливі умови, що ставлять одну зі сторін у невідгдане матеріальне становище, заборону використання договору як інструменту відсудження майна. Також розглядаються судові практики, які підтверджують ці обмеження, а також наголошується на важливості збалансованого застосування принципу диспозитивності в контексті захисту прав осіб, що укладають шлюбний договір.

Ключові слова: шлюбний договір, майнові права подружжя, межі договірної регуляції, шлюб.

Шлюбний договір у системі сімейного права виступає правовим механізмом договірної регуляції майнових правовідносин між особами, які подали заяву про державну реєстрацію шлюбу, або між особами, шлюб яких уже зареєстровано в установленому законом порядку. Відповідно до ч. 1. ст. 92 Сімейного кодексу України, шлюбний договір укладається в письмовій формі та підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню. В силу ч. 2. зазначеної статті, договір, укладений до моменту реєстрації шлюбу, набирає чинності з дня державної реєстрації шлюбу, а якщо ж договір укладено між особами, які вже перебувають у шлюбі, він набирає чинності з моменту його нотаріального посвідчення. Встановлення вимог щодо форми та порядку набрання чинності договором має на меті забезпечення юридичної визначеності правового статусу сторін, а також належного захисту їхніх майнових прав та інтересів.

Відповідно до ст. 93 Сімейного кодексу України, шлюбний договір регламентує виключно майнові права та обов'язки сторін. На відміну від правових систем низки іноземних держав (зокрема, Франція, Німеччина, Швейцарія), де допускається врегулювання особистих немайнових питань, хоча і з певними обмеженнями, українське законодавство чітко забороняє включення до договору умов, що стосуються особистих правовідносин подружжя або прав дітей. Предметом договору не можуть бути, зокрема, способи виховання дітей, визначення та розподіл побутових обов'язків, вирішення питання освіти, місця проживання дітей або порядку їхнього спілкування з батьками після розірвання шлюбу. Таким чином, зміст шлюбного договору обмежується виключно майновою сферою, що становить його ключову правову характеристику [1; 2].

Згідно зі ст. 97 Сімейного кодексу України [1], сторони шлюбного договору можуть встановити, зокрема, такі умови:

- подружжя має право змінити встановлений законом режим спільної сумісної власності і передбачити перехід до режиму спільної часткової власності або до режиму особистої приватної власності кожного з подружжя.

- умовами договору може бути врегульовано порядок користування як спільним, так і особистим майном кожного з подружжя, зокрема визначено перелік об'єктів, що передаються у спільне користування, або встановлено порядок проживання у житловому приміщенні (будинку, квартирі), що є особистою приватною власністю одного з подружжя.

– договір може містити положення щодо участі кожного з подружжя у формуванні та витрачанні спільного сімейного бюджету, а також умови щодо надання матеріальної допомоги одному з подружжя як у період перебування у шлюбі, так і після його припинення, включаючи аліментні зобов'язання.

– незважаючи на те, що питання виховання дітей не належать до предмета шлюбного договору, сторони мають право включити до нього умови, що регламентують порядок фінансового забезпечення неповнолітніх дітей. Зокрема, може бути передбачено визначення фіксованої грошової суми або частки доходу одного з батьків, а також витрати на додаткові потреби дитини (лікування тощо) чи відкриття банківського рахунку на ім'я дитини.

– шлюбний договір може містити інші положення майнового характеру, за умови їх відповідності нормам моралі та загальним засадам права. При цьому оціночна категорія «моральні засади суспільства» виконує функцію запобіжника, який унеможливорює включення до договору положень, що є несправедливими, дискримінаційними або такими, що призводять до істотного порушення балансу прав та інтересів подружжя.

Незважаючи на дію загального принципу диспозитивності, закріпленого у ст. 6 Цивільного кодексу України [3], регулювання укладення шлюбного договору здійснюється в межах, визначених нормами чинного законодавства, що унеможливорює його необмежену реалізацію сторонами. Зазначені межі зумовлені імперативними нормами, спрямованими на забезпечення захисту прав та інтересів економічно або соціально слабшої сторони, а також охорону публічного інтересу. До таких обмежень, зокрема, належать встановлені законодавством гарантії мінімального утримання дитини та заборона позбавлення одного з подружжя права користування житлом. У цьому полягає ключовий баланс між автономією волевиявлення та нормативними межами, встановленими з метою недопущення зловживань договірною свободою.

Попри загальну дію принципу свободи договору в цивільному праві, диспозитивність шлюбного договору в Україні підлягає низці чітко окреслених законодавчих і процесуальних обмежень, зумовлених специфікою його правової природи, а також необхідністю забезпечення балансу інтересів обох сторін та захисту соціально вразливих суб'єктів правовідносин. Частини 4,5 ст. 93 Сімейного кодексу України прямо фіксують істотні межі змісту цього договору [1].

По-перше, умови шлюбного договору не можуть ставити одного з подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище порівняно з його правовим статусом, гарантованим чинним законодавством. Це означає, що зміст договору не повинен призводити до суттєвого порушення базових майнових прав, зокрема права на утримання або частку в спільному майні. Застосування таких умов може бути визнано судом недійсним на підставі порушення принципів справедливості та рівності. Судова практика підтверджує необхідність оцінки потенційних наслідків договору для економічної спроможності сторін. Як відомо, Верховний Суд неодноразово наголошував на недопустимості договірних положень, які можуть призвести до фінансової незахищеності одного з подружжя [4, с. 144].

По-друге, шлюбний договір не може бути використаний як правовий інструмент безпосереднього відчуження майна, яке підлягає державній реєстрації (нерухомість, транспортні засоби тощо). Відповідно до чинного законодавства, перехід права власності на такі об'єкти потребує укладення окремого цивільно-правового договору (купівлі-продажу, дарування, поділу майна тощо) з наступною державною реєстрацією. Шлюбний договір може лише визначати майбутню долю зазначеного майна (наприклад, у разі розірвання шлюбу), однак не створює речово-правового ефекту у межах чинного шлюбу.

По-третє, шлюбний договір не може регулювати особисті немайнові відносини між подружжям або між подружжям і дітьми. Заборонено встановлювати в договорі умови щодо виконання особистих обов'язків (наприклад, збереження вірності, обмеження кола спілкування з родичами), режиму спілкування з дитиною чи питань виховання. Такі положення суперечать сутності майнового характеру шлюбного договору та не породжують юридичних наслідків (ч. 2 ст. 93 СК).

Процесуальні обмеження також є ключовими у сфері укладення шлюбного договору. Такий договір може бути укладений виключно за особистої участі обох сторін. Законодавством прямо встановлено заборону на посвідчення шлюбного договору через представника, оскільки він є особисто-договірним правочином, тісно пов'язаним із особою кожного з подружжя. Цю позицію підтвердив Верховний Суд [5], який визнав шлюбний договір таким, що має особистий характер, і тому не може бути укладений за довіреністю. Відтак участь адвоката або іншої уповноваженої особи як представника є процесуально неприпустимою.

Диспозитивність сторін обмежена не лише щодо змісту договору, а й у питаннях його зміни чи припинення. Відповідно до ст. 100 Сімейного кодексу України, зміна умов або розірвання договору допускаються лише за взаємною згодою подружжя з нотаріальним посвідченням або в судовому порядку – за наявності істотних обставин. Мова йде, зокрема, про випадки, коли продовження дії договору суперечить інтересам сторін або їхніх неповнолітніх/непрацездатних дітей. Прикладом може слугувати погіршення стану здоров'я одного з подружжя, що унеможливорює виконання попередніх домовленостей щодо утримання.

Шлюбний договір може бути визнаний судом недійсним або частково у разі порушення прав одного з подружжя. Підстави для визнання договору недійсним охоплюють як загальні умови, визначені положеннями Цивільного кодексу України (зокрема, відсутність справжнього волевиявлення, введення в оману, помилка, недієздатність сторони), так і спеціальні підстави, що стосуються змісту шлюбного договору. До останніх, зокрема, належить включення положень, які очевидно ставлять одну зі сторін у несприятливе матеріальне становище, відповідно до ст.103 Сімейного кодексу України. Практика судів також демонструє, що шлюбний договір може бути оскаржений третіми особами.

Таким чином, шлюбний договір є дієвим інструментом договірного врегулювання майнових правовідносин у шлюбі, але його диспозитивність істотно обмежена як матеріальними, так і процесуальними нормами, що забезпечують дотримання засад справедливості, рівності та добросовісності.

Варто зазначити, що інститут шлюбного договору в Україні перебуває на етапі поступового становлення та правової інституціоналізації. Його обмежене практичне застосування зумовлене, з одного боку, недостатнім рівнем правової культури громадян, а з іншого – поширеним стереотипним уявленням про можливу загрозу порушення прав одного з подружжя у разі укладення такого договору. Водночас чинне законодавство України містить достатньо чітко визначені межі договірної свободи у сфері майнових відносин подружжя.

Принцип диспозитивності, що дозволяє сторонам шлюбного договору самостійно врегульовувати майнові аспекти спільного життя, співвідноситься з імперативними нормами, покликаними гарантувати базовий рівень правового захисту кожного з подружжя та дітей. Такий правовий баланс нормативно закріплений як на рівні норм Сімейного кодексу України, так і підтверджується відповідною судовою практикою, включаючи правові позиції Конституційного Суду України. Зокрема, питання про захист права на утримання, що належить до невід’ємних соціально-економічних гарантій особи, є предметом послідовної судової інтерпретації, яку доцільно розглянути в подальшому аналізі.

References

1. Family Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2947-III dated January 10, 2002. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (Accessed: May 10, 2025).
2. Kharitonova, Ye. O., Safonchik, O. I. Family Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary. Kyiv: Norma Prava Publishing House, 2025. 432 p.
3. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 435-IV dated January 16, 2003. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Accessed: May 10, 2025).
4. Diduk, A. H., Kushnir, Ya. R. The Prenuptial Agreement as a Regulator of Spousal Property Relations. Legal Bulletin. Civil and Labor Law. 2024. Issue 3 (72), pp. 140–145.
5. Decision of the Civil Cassation Court of the Supreme Court dated September 25, 2019 in case No. 757/10715/17-ts. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85174248> (Accessed: May 11, 2025).

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.19

Dmytro Sichko

MARRIAGE CONTRACT: LIMITS OF LEGAL REGULATION

The thesis analyzes the legal nature and specific aspects of the marriage contract in Ukraine in the context of its application to regulate property relations between spouses, as well as the existing legal limitations. It is emphasized that, unlike European legislation, national requirements for the content of a marriage contract in Ukraine are more stringent, which, to some extent, restricts the parties' ability to regulate family relations through such an instrument.

Particular attention is given to the legal provisions that the parties may include in the agreement, especially to protect the rights and interests of the economically or socially weaker party. The analysis highlights guarantee of minimum child support and the prohibition of property alienation subject to state registration through a marriage contract. Furthermore, the paper examines legal limitations on the validity of such agreements, including the inadmissibility of provisions that place one party in a significantly disadvantaged financial position or use the contract as a tool for property seizure. Judicial practice supporting these restrictions is also discussed, emphasizing the importance of a balanced application of the principle of contractual freedom in protecting the rights of parties entering into a marriage contract.

Keywords: marriage contract, spousal property rights, limits of contractual regulation, marriage.

Відомості про автора / Information about the Author

Дмитро Січко, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: ds.sichko@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7872-9120>.

Dmytro Sichko, Ph.D. in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Civil and Criminal Law and Procedure, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: ds.sichko@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7872-9120>.

© Д. Січко

Стаття отримана редакцією 22.05.2025.

ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розкрито проблеми практичної юридичної діяльності як основи реалізації і захисту прав та основоположних свобод людини та забезпечення правопорядку в суспільстві. Тези детально досліджують ключові завдання юридичної практичної діяльності.

Здійснено класифікації та розкрито зміст основних функцій, а саме, правоспрямовуючу, правоконкретизуючу і сигнально-інформаційну, правоохоронну, правотворчу, правороз'яснювальну, контрольну, регулятивну тощо.

Ключові слова: юридична практична діяльність, завдання юридичної діяльності, функції юридичної діяльності, класифікація функцій, правоспрямовуюча функція, оптимізуюча функція.

У сучасному світі, що характеризується глобалізацією, стрімким розвитком технологій та змінами в соціально-економічних умовах, юридична практика повинна постійно еволюціонувати. Нові форми правових відносин, цифрове право та питання кібербезпеки вимагають від юристів не тільки глибоких теоретичних знань, а й високого рівня практичної компетентності. Практична юридична діяльність є основою реалізації законодавства, що гарантує дотримання прав громадян і сприяє підтриманню правопорядку в суспільстві. Функції юриста включають не лише консультування, а й представництво інтересів клієнтів у судах, що дозволяє ефективно вирішувати правові конфлікти.

Для підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі права необхідно інтегрувати теоретичні знання з практичними навичками. Розуміння практичних аспектів діяльності юриста допомагає оптимізувати процеси правового регулювання. Це дозволяє не лише виявляти та усувати недоліки в існуючих правових нормах, а й розробляти нові механізми для ефективного застосування закону у різних сферах суспільного життя. Таким чином, аналіз функцій та завдань практичної юридичної діяльності є важливим інструментом для удосконалення системи правосуддя та підвищення рівня правового захисту у суспільстві.

Проблеми юридичної діяльності досліджувалися представниками загальної теорії держави та права, у працях яких розроблялися її принципи, категоріальна база, методологія пізнання. Зокрема поняття, зміст, види юридичної діяльності, її співвідношення з іншими правовими явищами, місце в механізмі правового регулювання докладно описані у монографіях, посібниках та наукових статтях О.Е. Жалінського, М.В. Ковалю, В.Н. Денисова, В.С. Журавського, О.В. Зайчука, Н.М. Крестовської, М.Ф. Орзіха, О.В. Шмоткіна тощо.

Під юридичною практичною діяльністю слід розуміти один з видів соціальної діяльності, який здійснюється юристами-фахівцями з використанням накопичених досягнень теоретичної юридичної науки з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог чинного законодавства.

Метою юридичної практичної діяльності є захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права; сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей та права у суспільстві; забезпечення правомірності діянь суб'єктів права та охорона правопорядку. Соціальне призначення юридичної практичної діяльності, її місце і роль у правовій системі відображається в її функціях — основних напрямках впливу юридичної практичної діяльності на інститути права та суспільні відносини.

Практична юридична діяльність включає низку завдань, які юрист виконує в процесі своєї професійної роботи. А саме, надання правових консультацій (роз'яснення норм законодавства клієнтам, визначення правової позиції у конкретній ситуації); складання правових документів та правовий аналіз документів на відповідність законодавству; захист прав та інтересів клієнтів та представництво в суді, перед державними органами, в переговорах; юридичний супровід діяльності фізичних та юридичних осіб (аудит юридичних ризиків, корпоративне право, трудові відносини, податкове планування, підтримка в реєстрації бізнесу, змінах у статутних документах тощо); правозастосовча діяльність та правова аналітика; підвищення правової культури населення, проведення тренінгів, семінарів, правопросвітницька робота.

Юридична практична діяльність виконує низку важливих функцій, що забезпечують ефективне функціонування правової системи та реалізацію прав і обов'язків суб'єктів права. У правовій науці вчені визначають різні функції юридичної діяльності. Так, Ю.Оборотов виокремлює три функції юридичної практики: правоспрямовуючу, правоконкретизуючу і сигнально-інформаційну [1, с. 237]. Інші автори (О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко) визначають за юридичною практикою чотири функції: формування права, правоконкретизації, удосконалення правозастосовчої діяльності і виховання [2, с. 481]. Треті, (наприклад, Ухач В.З.), «класифікують функції юридичної практичної діяльності за сферами суспільного життя (економічна, політична, соціальна, ідеологічна, екологічна, демографічна тощо); способами дій, характером діяльності і здійснюваними юридичними перетвореннями (правотворча, правозастосовча, правороз'яснювальна тощо); цілями юридичного впливу (регулятивні — реєстраційно-посвідчувальні, регулятивно-орієнтаційні та охоронні — правозабезпечувальна, превентивна, правовідновлююча, компенсаційна, каральна); способами і результатами юридичного впливу (правостворююча, правоприпиняюча, правозмінююча); часом впливу (постійна, тимчасова)» [3, с. 184].

Отже, у науковій літературі функції юридичної практичної діяльності можуть трактуватися по-різному, залежно від підходу дослідника, але основні з них є загальновизнаними, серед яких можна виділити наступні:

1. Правозастосовна функція — застосування норм права до конкретних життєвих ситуацій, зокрема під час розгляду справ у суді, укладення договорів, підготовки юридичних документів тощо.

2. Правоохоронна функція — спрямована на захист прав, свобод і законних інтересів громадян, юридичних осіб, а також на охорону правопорядку.

3. Правороз'яснювальна (правопросвітницька) функція — полягає в інформуванні громадян і організацій щодо їхніх прав та обов'язків, а також у роз'ясненні законодавства.

4. Правотворча функція — участь юристів у розробці законопроектів, підзаконних нормативно-правових актів, локальних актів підприємств та організацій.

5. Регулятивна функція — встановлення правил поведінки для суб'єктів права з метою упорядкування суспільних відносин.

6. Контрольна функція — моніторинг дотримання законодавства суб'єктами господарювання, державними органами та іншими структурами.

7. Консультаційна функція — надання правових порад, аналіз правових ризиків, підготовка висновків щодо правових питань. [4, с. 30]

У правотворчій діяльності юридична практична діяльність виконує наступні функції:

— правоспрямовуюча функція - полягає в тому, щоб спрямовувати поведінку суб'єктів суспільних відносин у правове русло, тобто забезпечувати дотримання вимог законодавства в процесі правозастосування, правотворчості, правового консультування тощо. Основними аспектами даної функції є формування правової поведінки (юридична діяльність сприяє тому, щоб особи діяли відповідно до правових норм, підвищуючи рівень правосвідомості і правової культури населення); попередження правопорушень та забезпечення правової стабільності (юридична діяльність орієнтує громадян, установи та організації на правомірну поведінку, сприяючи зміцненню законності й правопорядку в суспільстві); реалізація правових норм та правова орієнтація громадян (допомагає орієнтуватися в законодавстві, визначати правові межі своїх дій та приймати відповідальні правові рішення).

— оптимізуюча функція, спрямована на забезпечення найефективнішого досягнення цілей юридичної практики з мінімальними витратами ресурсів (часових, фінансових, організаційних) при дотриманні правових норм та етичних стандартів. А саме, підвищення ефективності правозастосування, раціоналізація юридичних процесів (впровадження стандартів, шаблонів, автоматизації документообігу, що спрощує та прискорює юридичну роботу), оптимальне використання правових засобів, запобігання правовим конфліктам, збалансування інтересів сторін (юрист має забезпечити правомірне та максимально вигідне для клієнта вирішення справи, не порушуючи інтереси інших суб'єктів), мінімізація витрат та ризиків (юридична діяльність повинна бути економічно обґрунтованою, з передбаченням потенційних негативних наслідків).

Визначаючи функції юридичної практики у систематизації права разом з оптимізуючою функцією, можна виділити систематизаційно-спрямовуючу функцію. Здійснюючи систематизацію права, особливо кодифікацію, суб'єкт права оцінює існуючі правові акти, ефективність правових норм що в них містяться, доцільність їх перенесення у кодифікований акт. Така діяльність неможлива без аналізу юридичної практики реалізації правових норм цих актів у суспільних відносинах. Аналіз юридичної діяльності дозволяє виявити найбільш ефективні норми права, реально недіючі правові норми, прогалини у правовому регулюванні, інші суперечності та спрямувати процес систематизації на створення систематизованого акта, який найбільш повно й ефективно врегулює суспільні відносини та буде позбавлений вказаних недоліків.

У правовому вихованні, поряд з функцією оптимізації правовиховної діяльності, юридична діяльність виконує функцію виховання. Зміст цієї функції полягає у тому, діяльність органів державної влади, громадянських організацій, навчальних закладів, інших суб'єктів з правотворення, тлумачення, реалізації, систематизації права суттєво впливає на правову свідомість і поведінку членів суспільства та має правовиховний характер.

У тлумаченні правових норм юридична діяльність, крім оптимізуючої функції, «виконує наступні:

— з'ясувально-забезпечуюча функція. Внаслідок абстрактного характеру, особливостей структури, інших складових змісту чимало норм права уявляються досить складними для з'ясування членами суспільства. Неоднакове розуміння соціальними суб'єктами дійсного змісту правових норм призводить до неоднакової реалізації цих норм у їх суспільному житті, що негативно впливає на підтримання порядку і законності у державі. Юридична діяльність створює моделі тлумачення норм права, забезпечуючи таким чином правильне й однакове розуміння суб'єктами права дійсного змісту правових норм;

— роз'яснювально-забезпечуюча функція. Дана функція юридичної практичної діяльності спрямовує уповноважених суб'єктів права на правильне і однакове роз'яснення іншим членам суспільства дійсного змісту правових норм, внаслідок чого створюються передумови для правильної і ефективної реалізації членами суспільства правових норм при використанні прав, виконанні обов'язків, дотриманні заборон та правозастосуванні» [5, с. 237]

Можливі також й інші класифікації функцій юридичної діяльності, в яких застосовуються критерії галузевої спрямованості в межах системи права, характеристики суб'єктів здійснення діяльності, об'єктів, засобів, способів тощо [6, с. 68].

1) За соціальним значенням розрізняють основні та додаткові або функції та підфункції.

2) За рівнем спеціалізації – загально-правові та спеціально-юридичні або соціальні та спеціально-правові. До групи соціальних відносять ідеологічну, економічну, політичну, управлінську, виховну та інші. Спеціально-правові функції юридичної практичної діяльності – це напрями її власно правового впливу на суспільні відносини – регулятивного та охоронного призначення. Зокрема, реалізація регулятивної функції спрямована на забезпечення упорядкування нормальних, позитивних, корисних соціальних взаємодій суб'єктів права, а реалізація охоронної функції зумовлена необхідністю захисту позитивних соціальних взаємодій від соціально шкідливих і небезпечних діянь людей, їх об'єднань, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права.

3) За сферами суспільного життя слід вирізнити політичну, економічну, демографічну, екологічну, банківсько-фінансову, культурну, ідеологічну, соціальну, міграційну та інші.

4) За формою здійснення діяльності розрізняють правотворчу, правозастосовчу, контрольно-наглядову, правоустановчу.

5) За сферами застосування праці юристів – функція правових послуг, правового контролю та нагляду, правосуддя та вирішення спорів.

6) В залежності від мети юридичного впливу – регулятивні та охоронні.

7) За правовими наслідками юридичного впливу - правоутворююча, правоприпиняюча, правозмінююча.

8) За часом впливу – постійні та тимчасові.

Внаслідок здійснення типології за основними критеріями постає функціональна спрямованість юридичної практичної діяльності. Кожному функціональному напрямку відповідає свій зміст – тобто необхідний набір професійних дій та операцій, передбачених у повноваженнях органу або посадової особи.

З висвітленням функцій юридичної практичної діяльності тісно пов'язується питання функціонального змісту або характеристики змісту основних функцій діяльності. У цьому аспекті та з використанням нормативного підходу всю сукупність компетенцій суб'єкта діяльності можна вважати як деталізований зміст функцій. Це сукупність можливих та необхідних дій, завдань, які має здійснювати суб'єкт у певній ситуації, порядок або спосіб виконання яких описується у процесуальному законі.

У межах кожної окремо взятої функції можна розпізнати свій набір дій або завдань. Проте одну ту ж саму дію, завдання можна зафіксувати у змісті різних функцій. Серед сукупності нормативно визначених дій складається певна типологія, що дозволяє виокремити найбільш розповсюджені види професійних дій різних категорій суб'єктів юридичної практичної діяльності, серед яких доцільно назвати ведення юридичної справи, тлумачення правових текстів, консультування з правових питань, представництво інтересів суб'єктів права.

Отже, під функціями практичної діяльності юристів розуміють основні напрями її впливу на інші явища правової дійсності, що входять до кола її об'єктів. Функцій необхідно характеризується шляхом висвітлення завдань, які формулюються нормативно для суб'єктів певного виду юридичної практичної діяльності. У проведенні видової класифікації функцій юридичної практичної діяльності, уявляється можливим використання наступних критеріїв: за соціальним призначенням; за рівнем спеціалізації; за сферами суспільного життя; за

формою здійснення діяльності; за сферами застосування праці юристів; за критерієм мети юридичного впливу; за наслідками юридичного впливу; за часом впливу; за галузевою ознакою; за критерієм особливостей суб'єктів, об'єктів, засобів та способів функціонування тощо.

References

1. Aktualni hrani zahalnoteoretychnoi yurysprudentsii : monohrafiia / [Yu. M. Oborotov, V. V. Zavalniuk, V. V. Dudchenko ta in.]; za red. Yu.M. Oborotova. O. : Feniks, 2012. 432 s.
2. Teoriia derzhavy i prava. Akademichniy kurs. Pidruchnyk / [Zaichuk O. V. ta in.; za red. O.V. Zaichuka, N.M. Onishchenko]. Kyiv : Yurinkom Inter, 2006. 685 s.
3. Ukhach V. Z. Yurydychna deontolohiia i profesiina etyka [Elektronnyi resurs] : navch. posib. Ternopil : Vektor, 2015. 335 s. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/20178>
4. Liashenko R. D., Romaniuk. D. S. Struktura yurydychnoi praktyky. Pravovi systemy suspilstva: suchasni problemy ta perspektyvy rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. 35 Lviv, 20–21 lystopada 2020 r. Lviv: Zakhidnoukrainska orhanizatsiia «Tsentr pravnychkykh initsiatyv», 2020. Ch. 1. S. 29-32
5. Kravchuk M.V. Teoriia derzhavy i prava (oporni konspekty): [navch. posib.]: rekomendovano MON Ukrainy / M.V. Kravchuk; rets. Yu.M. Oborotov. 3-tie vyd, zminene y dopovn. Kyiv: Alerta, 2014. 609 s.
6. Husariev S.D. Problemy yurydychnoi diialnosti ta protsesy rozvytku derzhavnoi systemy Ukrainy. Naukovyi visnyk NAVSU. 2004. №3. S. 65-74.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.20

Olena Tkalia

FUNCTIONS AND OBJECTIVES OF PRACTICAL LEGAL ACTIVITY

The paper addresses issues pertaining to practical legal activity as the foundation for the implementation and protection of human rights and fundamental freedoms, as well as the maintenance of law and order in society. The theses provide an in-depth analysis of the key objectives of practical legal activity.

A classification is presented, and the content of the main functions is examined, including the law-directing, law-specifying and informational-signaling, law-enforcement, law-making, legal explanatory, supervisory, and regulatory functions, among others.

Keywords: *practical legal activity, objectives of legal activity, functions of legal activity, classification of functions, law-directing function, optimizing function.*

Відомості про автора / Information about the Author

Ткаля Олена Вікторівна, канд. юрид. наук, доцент кафедри конституційного та адміністративного права і процесу Юридичного факультету Чорноморського національного університету ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: tkalyelena@gmail.com; orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4924-237X>

Tkalia Olena Viktorivna, PhD in Law, Associate Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law and Procedure, Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: tkalyelena@gmail.com; orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4924-237X>

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.21

Анастасія Черних
Вікторія Кур'ян

ПОЛІГРАФ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ПРОЦЕДУР В УКРАЇНІ, АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Тези представляють порівняльно-правовий аналіз правових і психологічних аспектів застосування поліграфа в судовій практиці України, з урахуванням зіставлення підходів до поліграфу в США та ЄС. Узагальнення ознак поліграфа та наукових підходів до важливих аспектів, застосування поліграфу, серед яких, як етичні так і, правові ризики, дали підстави дійти висновку, що поліграф, загалом, оцінюється як ефективний засіб для перевірки свідчень у кримінальних провадженнях, що сприяє правосуддю. В результаті проведеного дослідження, запропоновано вдосконалення законодавства України, в тому числі за допомогою імплементації до законодавства України ефективних норм права, як ефективних практик світових лідерів у застосуванні поліграфу, з метою подальшого повноцінного впровадження поліграфу, як елементу правоохоронної діяльності в Україні.

Ключові слова: поліграф, судова практика, правове регулювання, США, ЄС, психологічні аспекти.

Поліграф, як метод психофізіологічного дослідження, відіграє важливу роль у судовій практиці, допомагаючи перевіряти правдивість свідчень і сприяти справедливому розслідуванню злочинів. У сучасних умовах реформування українського суспільства зростає необхідність пошуку міждисциплінарних підходів у правозастосовній практиці, а відтак, зростає і, роль юридичної психології як прикладної галузі, що сприяє оптимізації правозастосовної діяльності.

Стаття 28 Конституції України гарантує добровільність таких досліджень, як поліграф, а стаття 242 Кримінального процесуального кодексу України допускає використання поліграфа в межах судової експертизи, але відсутність окремого закону створює правовий вакуум, що знижує доказову цінність результатів [1, 2]. Накази Офісу Генерального прокурора № 293 від 17.09.2021 та Бюро економічної безпеки № 10 від 26.10.2021 регулюють застосування поліграфа у відомчих перевірках, але не поширюються на судовий процес, що ускладнює його легітимність у судових провадженнях [3, 4].

О. Мотлях зазначає, що невідповідність іноземних методик українському менталітету, брак кваліфікованих поліграфологів і недостатня стандартизація процедур знижують довіру до результатів [5]. Слід погодитись з поглядами О. Мотлях, що позитивним кроком є запровадження ДСТУ 8692:2016, яке встановлює технічні вимоги до поліграфів, і визнання професії «Поліграфолог» (код 2490), але ці заходи не усувають системних проблем, зокрема низької судової довіри через методологічні обмеження приладу, який фіксує фізіологічні реакції, але не визначає їх точну природу, що робить висновки ймовірними [5].

Незважаючи на ці досягнення, законодавче регулювання поліграфа в Україні стикається з низкою проблем. По - перше, відсутність окремого закону про застосування поліграфа створює правову невизначеність. О. Луценко вказує: «в Україні бракує належної законодавчої бази, яка регламентує застосування поліграфа» [6]. Це призводить до того, що результати поліграфологічних досліджень часто не сприймаються судами як повноцінні докази, особливо у кримінальному судочинстві.

По - друге, критики поліграфа, солідарно, як підкреслює О. Мотлях, акцентують увагу на його недосконалоості як науково - технічного приладу та на невідповідності іноземних методик українській ментальності [5]. Такі аргументи посилюють скептицизм щодо легітимності поліграфа в суді, хоча практика показує, що поліграф є єдиним інструментальним методом комплексного психологічного дослідження, здатним перевірити правдивість свідчень [7].

По - третє, проблемою є недостатня кількість атестованих експертів-поліграфологів у державних установах. Як зазначається в Кримінальному процесуальному кодексі України, для проведення експертизи потрібні спеціалізовані знання, але брак кваліфікованих фахівців обмежує можливості судів у призначенні психофізіологічних експертиз [2, с. 7]. Це також ускладнює стандартизацію процедур і методик, що застосовуються під час поліграфологічних досліджень.

Судова практика в Україні відображає неоднозначне ставлення до поліграфа, наприклад: Іршавський районний суд у справі № 301/943/19 врахував результати, як допоміжні докази, а Переяслав-Хмельницький суд у справі № 373/872/19, використав висновки поліграфолога для підтвердження правдивості показань потерпілого [8]. Шосткинський міськрайонний суд у справі № 589/4601/21 визнав витрати на поліграфологічну експертизу судовими, що опосередковано підтверджує її значущість [9].

Проте, Верховний Суд у справах № 621/1308/18 та № 234/4850/17 відхилив результати поліграфу, через відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі норм про поліграф, як джерело доказів, а Хмельницький апеляційний суд у справі № 676/7835/19 підкреслив їхню недопустимість через процесуальні порушення [9]. Лугинський районний суд Житомирської області у справі № 281/128/19 відхилив висновки через непідтверджену кваліфікацію поліграфолога, а Касаційний кримінальний суд у справі № 753/13988/16-к наголосив на обов'язковій письмовій згоді для допустимості результатів [9]. Оболонський районний суд м. Києва у справі № 756/5026/19 вказав, що поліграф може бути лише частиною психологічної експертизи для орієнтовної інформації [8].

Таким чином, можемо стверджувати, що судова практика в Україні демонструє потенціал поліграфа як допоміжного інструменту, але його застосування обмежується правовою невизначеністю, недостатньою кваліфікацією фахівців і технічними недоліками обладнання, що вимагає законодавчого врегулювання та стандартизації процедур для підвищення довіри судів і забезпечення процесуальної легітимності.

Технічні аспекти також впливають: лише поліграф «RUBICON» відповідає ДСТУ 8692:2016, тоді як моделі «Ахситон» чи «Lafayette» не мають повної сертифікації, що знижує довіру, як зазначив Києво-Святошинський суд м. Києва у справі № 369/16145/18 [8].

Слід відмітити, що міжнародний досвід, зокрема досвід США, пропонує модель чіткого правового регулювання, яку можливо було б адаптувати в Україні до національної правозастосовної практики у правоохоронній діяльності. Так, Закон «Про захист працівників від поліграфа» (EPPA, 1988) обмежує використання поліграфа, дозволяючи його в кримінальних розслідуваннях за умов добровільності та кваліфікації фахівців [10].

Загалом, історія поліграфа в США бере початок із кінця XIX століття, коли швейцарський психіатр Карл Юнг та американський психолог Гуго Мюнстенберг запропонували використовувати гальванометр у поєднанні з асоціативними експериментами для виявлення брехні [11]. Учень Мюнстенберга, Вільям Марстон, у 1913 році розпочав дослідження в Гарвардському університеті, застосовуючи сфігмоманометр для вимірювання змін артеріального тиску під час опитувань [11]. Марстон запровадив контрольні та емоційно нейтральні запитання, а в 1924 році результати його досліджень вперше було використано як докази в суді штату Індіана [11].

Ключовим етапом стало створення першого серійного поліграфа Леонардом Кілером у 1928 році, який запатентував пристрій із каналами для реєстрації дихання, електричної провідності шкіри, артеріального тиску та пульсу [11]. Ці технічні вимоги залишаються актуальними й сьогодні. У 1930-х роках Е. Коффі, перший поліграфолог на державній службі, започаткував федеральну програму використання поліграфа в органах державної влади, що сприяло його широкому застосуванню в правоохоронній діяльності [11]. Ці історичні етапи заклали основу для правового регулювання поліграфа в США, поєднуючи наукові розробки, нормативні приписи та практичне застосування [11].

Верховний Суд США в рішенні *United States v. Scheffer* (1998) визнав результати поліграфа ненадійними як прямі докази, але окремі штати, як-от: Нью-Мексико, Колорадо та Аризона, допускають їх за згодою сторін [10]. Американська асоціація поліграфологів (АРА) встановлює етичні норми, технічні стандарти та вимоги до підготовки, що мінімізує суб'єктивізм і підвищує якість досліджень [12]. Р. Яремчук підкреслює, що в Україні брак подібної асоціації та стандартів підвищує ризики зловживань і знижує довіру до поліграфа [12].

На основі американського досвіду можна стверджувати, що імплементація підходу до використання поліграфа в Україні повинна бути вибірковою та адаптованою до національного контексту, рівня правової культури, технічної інфраструктури та стану прав людини. Використання поліграфа в Україні має потенціал, але потребує законодавчого закріплення, професійної уніфікації та суспільної легітимації для забезпечення балансу між ефективністю та захистом прав громадян.

У країнах Європейського Союзу підхід до використання поліграфа є більш обережним через сумніви в його науковій достовірності та потенційні порушення прав, закріплених Європейською конвенцією з прав людини (далі ЄКПЛ).

Так, у Німеччині поліграф заборонений у судовому процесі, оскільки Федеральний верховний суд вважає його використання порушенням права на мовчання та приватність (ст. 6 ЄКПЛ), а також через недостатню наукову надійність [13].

Франція аналогічно виключає поліграф із судочинства, посилаючись на Кодекс цивільного судочинства, який забороняє методи, що можуть порушувати право не свідчити проти себе, а також через псевдонауковий характер приладу [14].

В Італії Конституційний суд у рішенні 1982 року визнав поліграф неприпустимим у судах через порушення права на захист і відсутність доказової точності, що відповідає принципам ЄКПЛ [14].

На противагу цьому, Польща дозволяє використання поліграфа на досудовому етапі, зокрема в розслідуваннях тяжких злочинів, але результати не мають доказової сили в суді, а їхнє застосування регулюється внутрішніми інструкціями правоохоронних органів із суворим дотриманням добровільності [14].

Чехія використовує поліграф на досудовому етапі для перевірки свідчень у кримінальних справах, але, як і в Польщі, його результати не є доказами в суді, а лише допоміжним інструментом, що вимагає письмової згоди особи [14].

Словаччина допускає поліграф у подібних умовах, переважно для кадрових перевірок у правоохоронних органах і розслідувань, але законодавчо обмежує його роль у суді через сумніви в точності [14].

Литва застосовує поліграф на досудовому етапі в рамках психологічних експертиз, але результати не визнаються судами як докази, а їх використання суворо контролюється для забезпечення добровільності [14].

Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сідік проти Німеччини» (2000) наголошує на необхідності добровільної згоди, пропорційності та допоміжного характеру поліграфа, забороняючи його використання як єдиної підстави для звинувачення, що є орієнтиром для всіх країн Європейського Союзу [13].

Найчастіше поліграф критикується в Європейському Союзі через ненадійність та псевдонауковість, оскільки наукова спільнота не визнає його як метод із достатньою точністю для судового доказування, порушення прав людини, зокрема права не свідчити проти себе, права на особисту автономію та конфіденційність, відсутність єдиного етичного кодексу, що підвищує ризики недобросовісного використання результатів, і правову невизначеність статусу поліграфолога, адже в більшості країн відсутнє законодавче визначення компетенцій і відповідальності осіб, які проводять тести [14].

Підсумовуючи вище наведений порівняльно-правовий аналіз, ми повністю погоджуємось з вченими та науковцями, а також фахівцями у сфері застосування поліграфу, що для ефективного впровадження поліграфа в правозастосовну практику правоохоронної діяльності в Україні, необхідні законодавчі, професійні та суспільні зміни, які врахують міжнародний досвід і національні особливості. Пропонується здійснити більш ґрунтовні наукові пошуки у даній сфері та розробити і прийняти спеціальний закон про застосування поліграфа, який визначить його правовий статус, вимоги до обладнання, кваліфікацію поліграфологів і принципи добровільності, уніфікувати судову практику через чітку позицію Верховного Суду щодо допоміжного статусу результатів, створити національну асоціацію поліграфологів для розробки етичного кодексу та стандартів підготовки, сертифікувати обладнання за ДСТУ 8692:2016, затвердити єдину методику досліджень і провести інформаційну кампанію для подолання суспільних упереджень, як рекомендують А. Мокрицька та Т. Сліпченко [15].

На наше переконання, ці заходи забезпечать правову визначеність, підвищать якість поліграфологічних досліджень і сприятимуть етичному використанню поліграфа в судочинстві. Реформа дозволить оптимізувати досудові розслідування, зменшити суб'єктивізм у судових рішеннях, підвищити довіру до правоохоронної системи та забезпечити баланс між ефективністю інструменту й захистом конституційних прав громадян, що є ключовим для вдосконалення кримінального судочинства в Україні.

Імплементация до законодавства України ефективних норм права, як ефективних практик світових лідерів у застосуванні поліграфу, може суттєво спростити вдосконалення законодавства України, з метою подальшого повноцінного впровадження поліграфу, як елементу правоохоронної діяльності в Україні.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy : vid 28.06.1996 № 254к/96-VR : stanom na 1 sich. 2020 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (data zvernennia: 11.03.2025).
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI : stanom na 9 trav. 2025 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 11.05.2025).
3. Pro zatverdzhennia Instruktсии pro poriadok provedennia psykhozholohichnoho doslidzhennia iz zastosuvanniam polihrafa v orhanakh prokuratury Ukrainy : Nakaz Ofisu Hen. prokurora vid 17.09.2021 № 293. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0293905-21#Text> (data zvernennia: 11.05.2025).
4. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia psykhozholohichnoho opytuvannia iz zastosuvanniam polihrafa u roboti Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy : Nakaz Vsi mizhnar. dok. vid 26.10.2021 № 10 : stanom na 19 cherv. 2023 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1470-21#Text> (data zvernennia: 11.05.2025).
5. Motliakh O. Pravovi osnovy zastosuvannia polihrafa v Ukraini - realii sohodennia. Filosofski ta metodolohichni problemy prava. 2024. № 1. S. 31 - 44.
6. Lutsenko O.Ie. Pravove rehuliuвання prokhodzhennia konkursu na zainiattia posad derzhavnoi sluzhby iz zastosuvanniam polihrafa. Problemy zakonnosti. 2019. № 145. S. 140 - 151.
7. Berezhnyi O. I. Dopustymist i dokazove znachennia rezultativ psykhozholohichnykh doslidzhen iz zastosuvanniam polihrafa. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2022. № 11. S. 615 - 617.
8. Kabanets O. Vykorystannia kompiuternoho polihrafa (detektora brekhni) u kryminalnomu provadzhenni cherez pryzmu sudovoi praktyky. Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy. 2023. S. 265 - 274.

9. Kurman O. V., Balybina A. R. Vykorystannia polihrafa pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen: problemy taktyky ta pravovoho rehuliuвання. Analitychno - porivnialne pravoznavstvo. 2024. № 2. S. 686 - 691.
10. Employee Polygraph Protection Act. URL : <https://www.dol.gov/agencies/whd/polygraph> (data zvernennia: 15.05.2025).
11. Yaremchuk R. A. Zarubizhnyi dosvid i vitchyzniana praktyka vykorystannia polihrafologichnykh doslidzhen u diialnosti pravookhoronnykh orhaniv. Yurydychna psykholohiia. 2020. № 2. S. 32 - 39.
12. Chernei V. V., Motliakh O. I. Priorytetni napriamy rozvytku polihrafologichnoi diialnosti v Ukraini. Yurydychna psykholohiia. 2022. № 2. S. 9 - 17.
13. European Court of Human Rights. (2000). Case of Sidik v. Germany. Application no. 4241/98. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-59352%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59352%22]}) (data zvernennia: 15.05.2025).
14. Minka T. P. Yevropeyskyi dosvid vykorystannia polihrafa: shliakhy udoskonalennia administratyvno - pravovoho rehuliuвання dlia Ukrainy. Pravova pozytsiia. 2023. № 4. S. 145 - 147.
15. Mokrytska A., Slipchenko T. Vykorystannia polihrafa u pravookhoronni diialnosti: dosvid zarubizhnykh krain. Aktualni problemy pravoznavstva. 2019. № 2. S. 163 - 168.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.21

Anastasiia Chernykh
Victoria Kurian

POLYGRAPH: PROBLEMS OF LEGAL UNCERTAINTY AND STANDARDIZATION OF PROCEDURES IN UKRAINE, ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE

The thesis presents a comparative legal analysis of the legal and psychological aspects of polygraph use in Ukrainian judicial practice, taking into account the comparison of approaches to polygraphs in the USA and the EU. The generalization of polygraph features and scientific approaches to important aspects of polygraph use, including both ethical and legal risks, gave rise to the conclusion that the polygraph is generally assessed as an effective means of verifying testimony in criminal proceedings, which contributes to justice. As a result of the study, the author proposes to improve the legislation of Ukraine, including through the implementation of effective legal norms as effective practices of world leaders in the use of polygraph, in order to further fully implement polygraph as an element of law enforcement in Ukraine.

Key words: polygraph, judicial practice, legal regulation, USA, EU, psychological aspects.

Відомості про автора / Information about the Author

Черних Анастасія, студентка V курсу юридичного факультету, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: anastasiachernyh25032003@gmail.com

Вікторія Кур'ян, доктор філософії у галузі «Право» старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, e-mail: advokat-law-firm@ukr.net, <https://scholar.google.com/citations?user=KApQI3MAAAAJ&hl=uk>

Anastasiia Chernykh, 5th-year student of the Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: anastasiachernyh25032003@gmail.com

Victoriia Kurian, Doctor of Philosophy in Law, Senior Lecturer at the Department of Constitutional and Administrative Law and Procedure, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, e-mail: advokat-law-firm@ukr.net, <https://scholar.google.com/citations?user=KApQI3MAAAAJ&hl=uk>

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.22

Анастасія Черних
Василь Стратонов

ТЕХНІКА ОПУБЛІКУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА

У тезах досліджується техніка офіційного опублікування нормативно-правових актів в Україні та її значення для забезпечення доступності права і реалізації принципу верховенства права. Актуальність теми зумовлена потребою вдосконалення нормотворчого процесу в умовах розвитку правової держави. Офіційне опублікування сприяє прозорості законодавства, інформуванню громадян про правові норми, їх належному застосуванню та запобіганню правовій невизначеності. Недоліки в термінології, процедурі опублікування та недостатня систематизація законодавства знижують ефективність правового регулювання, що підкреслює важливість дослідження. Аналізуються поняття офіційного опублікування й оприлюднення, їх термінологічна різниця та роль у нормотворчому процесі. Визначено ключові ознаки офіційного опублікування: первинність, нормативна регламентація, автентичність тексту. Запропоновано вдосконалити практику опублікування шляхом нормативного закріплення першої публікації як офіційної та систематизації законодавства для усунення суперечностей, прогалин і спрощення доступу до правової інформації, що сприяє стабільності правової системи та зміцненню довіри до держави.

Ключові слова: офіційне опублікування, юридична техніка, нормотворчий процес, правова інформація, систематизація законодавства, доступність права.

Щоб окреслити поняття та обсяг техніки видання нормативно-правових актів, необхідно розглянути поняття юридичної техніки. При визначенні цього поняття вітчизняні та зарубіжні автори зазвичай демонструють схожі підходи. Юридична техніка - це галузь знань про правила ведення правових справ і в процесі створення різноманітних правових актів, письмове викладення змісту нормативно-правових актів, складання правових документів, вирази правового аналізу, юридичні права та обов'язки і т. ін. Раніше юридична техніка була частиною теорії держави і права. Сьогодні юридична техніка виділяється як самостійний напрям юридичної науки, орієнтований на вирішення практичних завдань [1].

Наприклад, М. Панов визначає юридичну техніку як укладену в юридичній практиці систему правил і способів реалізації уповноваженими суб'єктами діяльності з метою підготовки найбільш оптимальних і доцільних за формою і структурою правових актів [1]. У законодавстві велике значення має фаза оприлюднення прийнятих, змінених чи доповнених правових актів. Своєчасна публікація дозволяє ознайомитися з прийнятими нормами, змінами та доповненнями до чинного законодавства з метою оперативного коригування діяльності в певному напрямку.

Офіційне опублікування закону – це офіційне правове, нормативно визначене опублікування для загального відома від імені законодавчого органу повного та точного тексту прийнятого нормативно-правового акта вищої юридичної сили з усіма необхідними реквізитами шляхом розміщення в нормативно визначене загальнодоступне друковане видання.

Офіційне видання має формально - юридичне значення і складається з нормативно встановленого оголошення від імені контролюючого органу, призначеного для інформування громадськості, яке містить повний і гарантовано правильний текст прийнятого нормативно-правового акта.

Публікація виконана від імені нормотворця, має достовірний характер, а її результати є найповнішими, найнадійнішими та доступними джерелами інформації про правові норми; для ознайомлення з нормативно-правовими актами, їх належного зберігання й використання створюють оптимальні умови. Тому набір офіційно опублікованих правових текстів слід розглядати як першооснову та головну передумову для діяльності, пов'язаної із забезпеченням доступності законів [2].

Слід зазначити, що після публікації починається реалізація у відповідних формах засобами, визначеними правовими нормами.

Акти Кабінету Міністрів України не пізніше як через п'ятнадцять днів після їх прийняття в установленому порядку та підписання підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих засобах масової інформації. Офіційними друкованими виданнями для оприлюднення актів Кабінету Міністрів України є «Офіційний вісник України» та газета «Урядовий кур'єр».

Акти Кабінету Міністрів України можуть бути в окремих випадках офіційно оприлюднені через телебачення та радіо.

Відповідно до частини 5 статті 52 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» офіційне опублікування постанов Кабінету Міністрів України здійснюється в газеті «Урядовий кур'єр» та в «Офіційному віснику України», а також в інших офіційних друкованих виданнях і друкованих засобах масової інформації, визначених законом.

Отже, техніка оприлюднення нормативно-правових актів є професійною технікою, яка охоплює публічну сферу та забезпечує досконалість права щодо форми та вимог до документації [3].

Методика оприлюднення нормативно-правових актів спрямована на підвищення ефективності, яка визначається необхідністю наявності правового припису, що міститься в документі.

Суть опублікування нормативно-правових актів полягає в розміщенні повних текстів прийнятих нормативно-правових актів у спеціально відведених виданнях.

Таке видання підготовлено на замовлення нормотворця, має оригінальний характер, а його результати є найбільш повним, надійним і доступним джерелом інформації про норми права.

Право на інформацію про нові закони та інші правові акти - одне із загальновизнаних міжнародним співтовариством прав людини.

Держава зобов'язана поважати його і сприяти його реалізації. У Підсумковому документі Віденської зустрічі представників держав - учасниць Ради безпеки і співробітництва в Європі 15 січня 1989 р. вказується на необхідність ефективно забезпечувати право осіб знати свої права й обов'язки в цій сфері і вчиняти дії відповідно до них, з цією метою публікувати й робити доступними всі закони, адміністративні правила й процедури, які стосуються прав і основних свобод людини [4].

Юридичне поняття «презумпція знання закону», що використовується у законодавстві та в юридичній науці, означає, що ніхто не може посилається на незнання діючого нормативно-правового акта. У нормотворчому процесі важливе значення має етап оприлюднення прийнятих, змінених чи доповнених нормативно-правових актів.

Своєчасне оприлюднення правових актів дає змогу ознайомитись із прийнятими нормами, зі змінами та доповненнями до чинного законодавства, що, у свою чергу, дає змогу швидко корегувати діяльність у конкретному напрямку.

В свою чергу, опублікування нормативно-правових актів – це спосіб доведення до відома населення змісту прийнятих нормативно-правових актів. Воно має на меті інформування про прийняття правового акта та створення умов для ознайомлення з його змістом і полягає в оприлюдненні через засоби масової інформації: пресу, радіо, телебачення та комп'ютерні мережі.

Л. Легін, слушно зауважує, що таке визначення опублікування нормативно-правових актів викликає заперечення, оскільки тут подано визначення опублікування нормативно-правових актів (вужчого поняття) через оприлюднення нормативно-правових актів (ширшого поняття). Опублікування нормативно-правового акта – полягає в оголошенні, відповідно до установленної процедури, від імені нормотворчого органу повного і точного (автентичного) тексту прийнятого нормативно-правового акта в офіційному друкованому виданні [4].

Набрання юридичної сили нормативно-правовими актами не завжди пов'язане із їх офіційним опублікуванням. Наприклад, урядові та відомчі нормативно-правові акти набирають чинності з моменту прийняття чи в інший строк вказаний у самому нормативно-правовому акті.

Саме тому, зв'язок опублікування нормативно-правового акта із набранням ним юридичної сили характерний для законодавчого процесу. Офіційне опублікування не може змінити ні юридичної сили нормативно-правового акта ні його зміст, однак є завершальним компонентом нормотворчого процесу.

Для того, щоб чітко визначити поняття офіційного опублікування нормативно-правових актів, необхідно виокремити характерні риси та ознаки цього правового явища. Можна виокремлювати наступні ознаки:

1. Оприлюднення нормативно-правового акта для загального відома. Оскільки, нормативно-правові акти регулюють цілі комплекси суспільних відносин, та, як правило, поширюють свою дію на всіх або на значну частину осіб. Доведення тексту правового акта до відома широкого кола адресатів є необхідною якістю офіційного опублікування. Засіб такого опублікування вільно може поширюватись серед населення держави, на нього існує необмежена підписка та будь - який громадянин держави може з ним ознайомлюватись як у бібліотеках так і за допомогою інтернет - ресурсів державних органів влади.

2. Офіційне опублікування є первинним повідомленням тексту нового нормативно-правового акта, що слідує безпосередньо за його прийняттям. Усі наступні публікації нормативно-правових актів, які навіть носять офіційний характер, наприклад, інкорпорація законодавства, не є опублікуванням нормативно-правового акта, яке входить до нормотворчого процесу.

3. Офіційне опублікування завжди здійснюється від імені та за дорученням нормотворчого органу.

4. Діяльність по опублікуванню нормативно-правових актів носить правовий характер і тому повинна бути чітко нормативно регламентованою. Це є обов'язковою умовою дотримання принципу законності у нормотворчій діяльності, реалізації презумпції знання закону та ефективності правового виховання.

5. Опублікування тексту прийнятого нормативно-правового акта здійснюється у спеціальних, нормативно визначених офіційних виданнях. Друк тексту в офіційному виданні передбачає його офіційний характер та автентичність оригіналу. Тобто, офіційним виданням є документ, підтверджуючий дію нормативно-правового акта та точний текст. Зокрема, це визначається тим, що на нього можна посилається у випадках застосування норм права та у друкованих роботах. Окрім того, розміщення законодавчих та урядових нормативно-правових актів у відомчих виданнях, які не є офіційними виданнями для опублікування такого виду нормативно-правових актів, є звичайним інформуванням про прийняття нових правових актів і не тягне за собою юридичних наслідків як офіційна публікація.

6. Владно-юридичний характер волі нормотворця виражений через офіційне опублікування, вимагає щоб у процесі такого опублікування було передано точний, оригінальний текст із зазначенням усіх офіційних атрибутів нормативно-правового акта. Ураховуючи цю особливість офіційного опублікування, надзвичайно важливою є ретельна перевірка оригінальності, точності тексту для публікування [5].

Отже, який термін є більш коректним, «офіційне оприлюднення» чи «офіційне опублікування»? За одним підходом, оприлюднення розглядається як стадія законодавчого процесу і вважає, що його сутність полягає в розміщенні від імені держави повних текстів прийнятих нормативно-правових актів у спеціально визначених для цього виданнях.

Офіційне оприлюднення нормативно-правових актів класично здійснюється шляхом офіційного опублікування, сутність якого полягає в розміщенні повних текстів прийнятих нормативно-правових актів у спеціально визначених для цього виданнях.

Офіційне опублікування нерідко розглядається як найефективніша форма оприлюднення і доведення до відома громадян змісту правових норм, а також найоптимальнішою формою для забезпечення реальності презумпції знання закону. Отже, саме оприлюднення і здійснюється шляхом публікації.

Відповідно до іншого підходу, між поняттями «опублікування» та «оголошення» можна поставити знак рівності, тобто визнати тотожними за змістом [6].

Звертаючись до аналізу статті 57 Конституції України, М. Теплюк і О. Ющик вважають, що термін «оприлюднення» введено в Конституцію України безпідставно, враховуючи: по-перше, за попередньою Конституцією, глава держави повинен був тільки підписати закон, а за Конституційним договором – підписати й обнародувати його, проте за ним не йшлося про опублікування закону, тому словосполучення «обнародування закону» за таким формулюванням застосовували, на думку авторів, у значенні його офіційного опублікування. Поряд із цим у тексті останньої редакції Конституції України термін «опублікування» закону має самостійне значення, що не збігається за змістом із термінами «оприлюднення» та «обнародування» [7].

На нашу думку, у законодавстві та у науковій, навчальній правничій літературі воно має бути максимально обґрунтованим і найбільш прийнятним юридично, а також відповідати вимогам сучасності й темпам розвитку України на шляху побудови європейської, прогресивної держави.

Узагальнюючи названі ознаки офіційного опублікування, можна запропонувати визначення поняття офіційного опублікування нормативно-правових актів.

Це офіційно-юридичне, нормативно визначене оприлюднення для загального відома, від імені нормотворчого органу повного і точного тексту прийнятого нормативно-правового акту з усіма необхідними реквізитами, шляхом його розміщення у нормативно визначеному загальнодоступному друкованому виданні.

В офіційному опублікуванні поєднуються як офіційне повідомлення про дію нормативно-правового акту так і підтвердження відповідності та оригінальності його тексту.

Від опублікування нормативно-правового акту, що здійснене, одразу після його прийняття, яке має офіційне значення необхідно відрізняти наступні публікації нормативно-правових актів, що не пов'язані із нормотворчим процесом.

Таким чином, необхідно виокремлювати види опублікування на офіційне та неофіційне. Різниця полягає в юридичних наслідках, які слідують після опублікування тексту нормативно-правового акту в офіційних чи в інших друкованих засобах, які мають тільки інформаційне значення.

Тільки офіційне опублікування породжує визначені юридичні наслідки, надає опублікованому тексту нормативно-правового акту якість офіційного дублікату його оригіналу. Просте повідомлення про прийняття нормативно-правового акту, виклад його змісту, опублікування для ознайомлення не володіє такими якостями [8].

Вважаємо, що необхідно звернути увагу на потребу фіксації правового застереження, відповідно до якого офіційним опублікуванням є перша публікація нормативно-правового акту в офіційному друкованому виданні, що автоматично «знімає» проблему визначення дати набрання нормативно-правовим актом юридичної сили в разі різнотривалого його опублікування в різних офіційних виданнях.

Щодо систематизації законодавства – то це спрощення та вдосконалення законодавчих та інших нормативних актів, їх внутрішньої узгодженості шляхом створення єдиних нормативних актів та їх узагальнень.

Систематизація є необхідною умовою ефективності чинного законодавства, усунення протиріч і прогалин. Регулювання систематизації необхідне для: підвищення ефективності та якості законодавства; забезпечення доступності використання нормативних правових актів громадянам, державним органам, громадським організаціям і підприємствам; для заохочування, вивчення та дослідження законодавства. Організація має на меті:

1. досягнення внутрішньої єдності правових стандартів, тобто усунення суперечностей і прогалин, що призводить до підвищення ефективності законодавства;

2. упорядкування правових статей, розміщення їх у конкретних розділах і рубриках, тобто класифікація, що забезпечує доцільність використання законодавчого ланцюжка [9].

Ми погоджуємося з думками науковців, що систематизація законодавства є необхідною умовою ефективності правової системи. Усунення протиріч і прогалин, забезпечення доступності та впорядкованості нормативно-правових актів справді сприяє стабільності законодавства, його зрозумілості та практичності для всіх суб'єктів правових відносин.

Досягнення внутрішньої єдності правових стандартів і їх класифікація є ключовими завданнями, що дозволяють підвищити ефективність регулювання суспільних відносин.

Вважаємо, що систематизація спрямована на стабілізацію правової системи, перетворення організаційно - правової організації в інструмент забезпечення нормальної життєдіяльності суспільства та максимально ефективного застосування й реалізації нормативно-правових актів і умов, спрямованих на поліпшення інформаційного впливу права на правосвідомість його суб'єктів

Отож, підводячи підсумки, методика публікації нормативно-правових актів - це сукупність прийомів і способів нормативного визначення оголошення, яке видається від імені нормативно-правового органу, звернене для публічного оприлюднення і містять точний, повний і гарантований текст затвердженого нормативно-правового акту.

Опублікування нормативно-правових актів є фундаментальним елементом функціонування правової держави, оскільки саме воно забезпечує офіційне доведення змісту законів до суспільства. Ця процедура є обов'язковою умовою для набуття нормативно-правовим актом юридичної сили, що гарантує його прозорість, доступність і можливість виконання.

Відповідно до принципу верховенства права, своєчасне опублікування законодавчих актів дозволяє уникнути правової невизначеності, забезпечуючи громадянам доступ до правових норм і створюючи умови для правомірної поведінки. Терміни набуття чинності таких актів, закріплені національним законодавством, сприяють збереженню балансу між необхідністю швидкої реалізації державної політики та дотриманням прав громадян.

Таким чином, опублікування та визначення чітких термінів набрання чинності нормативно-правовими актами є важливими складовими демократичного управління, що гарантують стабільність і передбачуваність правової системи, а також сприяють формуванню довіри між державою та суспільством.

Беззаперечно необхідність систематизації нормативних процедур впливає з необхідності забезпечення ефективної реалізації законодавства та правозастосовної діяльності, особливо створення та усунення дублювання, суперечностей і прогалин в існуючих нормативно-правових процедурах, а також покращення інформації та впливу права на правосвідомість його суб'єктів.

References

8. Shutak I., Lehin L. Tekhnika opublikuvannia normatyvno-pravovykh aktiv, 2015. S. 136-143.
9. Kopylenko O. L. Zakonoznavstvo: navch. posibnyk. Kyiv: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2011. 152 s.

10. Pro Kabinet Ministriv Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 27.02.2014 № 794-VII : stanom na 24 hrud. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (data zvernennia: 20.04.2025).
11. Lehin L. Oprylyudnennia normatyvno-pravovykh aktiv kriz pryzmu prava na informatsiiu. 2017. S. 80–82.
12. Lehin L. Oprylyudnennia zakonu : poniattia, formy, znachennia. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. 2014. № 2 (5). S. 36–44.
8. Udala Ya.M. «Ofitsiine oprylyudnennia» vs «Ofitsiine opublikuvannia»: problemy terminolohichnoi vyznachenosti. Journal «ScienceRise: Juridical Science». №3(5). 2018. s. 30-36.
9. Tepliuk M. O., Yushchik O. I. Vvedennia v diu zakoniv Ukrainy: pytannia teorii ta praktyky. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, 2011. 200 s
10. Andrusiv L.M. Ofitsiine oprylyudnennia normatyvno-pravovykh aktiv: poniattia y forma. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky. 2020. № 1. С. 1-6.
11. Karmalita M. V., Starostiuk A. V. Teoriia derzhavy: navch. posibnyk. Irpin, 2013. 152 s.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.22

Anastasiia Chernykh
Vasyl Stratonov

THE TECHNIQUE OF PUBLISHING A REGULATORY LEGAL ACT

The thesis analyzes the technique of official publication of regulatory legal acts in Ukraine and its role in ensuring accessibility of law. Clear regulation and systematization of legislation is proposed.

Key words: official publication, legal technique, rule-making process, legal information.

Відомості про автора / Information about the Author

Черних Анастасія Юріївна, студентка V курсу юридичного факультету, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: anastasiachernyh25032003@gmail.com.

Anastasiia Chernykh, 5th-year student of the Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: anastasiachernyh25032003@gmail.com.

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри конституційного та адміністративного права і процесу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили. E-mail: stratonov@ksu.ks.ua, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7548-0630>.

Vasyl Stratonov, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law and Procedure, Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University. E-mail: stratonov@ksu.ks.ua, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7548-0630>.

© А. Черних, В. Стратонов

Стаття отримана редакцією 22.05.2025.

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.23

Kovalova Svitlana

ALF ROSS AND HAL KOCH: TWO APPROACHES TO DEMOCRACY AS TO A PHILOSOPHICAL CONCEPT

The work is the attempt to fill the gap in contemporary Ukrainian philosophy of law by incorporating two names and concepts of democracy which were not known to our legal science – Danish philosophers Alf Ross and Hal Koch. It is established that Alf Ross emphasized democracy as a rational, institutional system grounded in legal realism and procedural legitimacy. In contrast, Hal Koch presented democracy as a cultural and moral way of life, rooted in dialogue, mutual respect, and education. So, while Alf Ross provides a procedural and institutional view of democracy and law, Hal Koch insists on its moral and dialogical foundation, emphasizing that law in a democracy must be rooted in a shared ethical life. This work explores their divergent yet complimentary perspectives.

Key words: *democracy, legal philosophy, legal positivism, institutions.*

Modern Ukrainian science development is impossible without taking into consideration the ideas and researches made by European colleagues during the last fifty years. It is crucial to incorporate into the history of the philosophy of law the contributions of Western and Northern European philosophers whose works were silenced in Soviet scholarship for ideological reasons and remains underrepresented in contemporary Ukraine due to the language barrier, as many of their texts have not been translated into Ukrainian. This gap hinders a comprehensive understanding of legal-philosophical traditions. It is therefore time to introduce into academical discourse the theories of Scandinavian (or *Nordic*) legal philosophers whose works constitute a significant part of European philosophical and legal heritage. Their inclusion will enrich legal scholarship and foster a more pluralistic and informed philosophical dialogue in Ukraine. This can be applied to the philosophical heritage of two Danish philosophers – Alf Ross and Hal Koch who contributed a lot into concept *Democracy* and developed its theoretic meaning. So, the goal of this work is to establish the main point of their conceptions and to generalize their theories concerning democracy. This can enrich actual knowledge of the theory and philosophy of law.

Democracy, as both a politic regime and a legal ideal, can be understood through contrasting philosophical approaches. Alf Ross is a Danish legal and political philosopher, contributed significantly to modern understanding of democracy, law and political authority. His conception of democracy is deeply rooted in his broader commitment to legal realism and rationalism. For Ross, democracy is not just a political technique but a moral ideal that prioritizes equality, freedom, and rational cooperation among citizens.

Ross rejected metaphysical or natural law foundation for political authority. Instead, he believed that democratic legitimacy arises from the collective will of the people, expressed through rational, institutionalized processes. Democracy, for Ross, is characterized by the active participation of free and equal individuals in shaping the laws and policies that govern them. It's not merely majority rule, it is a system desired to secure the dignity and autonomy of every individual.

For Ross, the law's authority lies in its empirical effectiveness and its ability to coordinate behavior, not in moral or metaphysical ideals. He emphasized rationality, objectivity, and legal method, focusing on how democratic institutions function rather than the cultural conditions that sustain them. Importantly, Ross emphasized that democracy must be grounded in critical reason rather than tradition, custom or emotion. He warned against the dangers of populism and unthinking mass movements, arguing that democracy thrives when citizens engage in informed, rational debate. Thus, education and the fostering of critical thinking are vital elements of a functioning democratic society. Alf Ross also highlighted the procedural aspects of democracy. He saw fair elections, transparent institutions, protecting of minority rights, and the rule of law as essential mechanisms to ensure that democracy serves the ethical goals. Procedural fairness safeguards democracy from devolving into tyranny or chaos.

In sum, Alf Ross saw democracy as both a system of government and an ethical commitment to equality, freedom, and rational deliberation. His perspective combines a respect for institutional structures with a profound belief in the importance of rationality and critical thought in public life.

Another vision of democracy as a legal philosophic concept was formulated by Danish theologian and public intellectual Hal Koch. His approach emphasizes democracy's cultural and ethical dimensions over its institutional and procedural forms. In contrast to Alf Ross's legal realist and proceduralist view, Koch rooted democracy in dialogue, mutual respect, and moral responsibility, stressing that the democracy is not merely a system of government but also a way of life.

From a legal-philosophical standpoint, Koch's concept challenges the positivist reduction of democracy to rules and formal structures. For Koch, law and democracy must be grounded in shared values and active participation. He viewed legal norms not as abstract commands but as the result of an ongoing ethical dialogue among equal and free citizens. Thus, law gains legitimacy not only through procedure but through its connection to the democratic ethos of openness, discussion, and inclusion.

While Alf Ross, influenced by Scandinavian legal realism, maintained that democracy derives its legitimacy from institutionalized procedures that reflect the will of majority, Koch, however, warned against the dangers of a purely formal democracy devoid of ethical substance. Without a democratic culture grounded in education, tolerance, and dialogue, legal structures risk becoming empty shells or tools for populism. He thus saw education and civic engagement as prerequisites for the law to truly reflect democratic values.

In essence, Alf Ross and Hal Koch, though both are prominent Danish intellectuals, approached legal and political philosophy from different perspectives. Ross, a key figure in Nordic legal realism, emphasized a scientific, empirical approach to law. He argued that legal norms gain meaning through their practical application by judges and institutions. Law, in his view, was not a system of abstract moral ideas but a tool grounded in social behavior and predictive value in democratic society. He strongly rejected natural law theories and sought to establish law as a value-neutral science.

Hal Koch, by contrast, was more engaged with democratic theory and the ethical foundations of political life. While not primarily a legal theorist, Koch emphasized the importance of dialogue, historical community, and the ethical responsibilities of citizens in a democratic society. He saw democracy not merely as a system of government but as a cultural and moral practice based on participation and mutual respect.

The key difference lies in their focus. Ross developed a legal theory rooted in empiricism and legal practice, while Koch concentrated on the moral and historical dimensions of democratic life. Yet, both valued rationality and opposed totalitarian ideologies, contributing to the intellectual reconstruction of post-war Danish and European thought.

References

1. Demokratikanon. Den Dansk Undervisningsministeriet side. URL: <https://static.uvm.dk/Publikationer/2008/demokratikanon/kap30.html> [in Danish]
2. Koch H. Hvad er demokrati? København: Gyldendal. 2008. 312 s. [in Danish]
3. Ross A. Hvorfor demokrati? URL: <https://bibliotek.dk/materiale/hvorfor-demokrati-alf-ross/work-of:870970-basis:07845065?type=bog> [in Danish]

DOI 10.34132/mspc2025.01.11.23

Ковальова Світлана

ЕЛФ РОСС І ХЕЛ КОХ: ДВА ПІДХОДИ ДО ДЕМОКРАТІЇ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО КОНЦЕПТУ

Ця робота є спробою заповнити існуючу у вітчизняній філософсько-правовій науці прогалину шляхом введення до наукового обігу концепції демократії двох данських філософів – Елфа Росса і Хела Коха. Встановлено, що Елф Росс розглядав демократію як раціональну, інституційну систему, що базується на правовому реалізмі і легітимних правових нормах. Хел Кох, навпаки, трактував демократію як культурний і моральний спосіб життя, чиє коріння криється у соціальному діалозі, взаємоповазі й освіті. Отже, якщо Елф Росс віддавав перевагу процесуальним і інституційним компонентам права і демократії, то Хел Кох наголошував на моральній та діалоговій складовій, підкреслюючи, що демократія має бути вкорінена у суспільну етику.

Ключові слова: демократія, філософія права, правовий позитивізм, інституції.

Відомості про автора\ Information about the Author

Ковальова Світлана Григорівна, канд. юрид. наук, доцентка, доцентка кафедри історії і теорії держави і права Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: svetkovaleva0902@gmail.com. ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0468-1539>.

Kovalova Svitlana Hryhorivna, Phd, docent, docent of the History and Theory of Law Department, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: svetkovaleva0902@gmail.com. ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0468-1539>.

© С. Ковальова

Стаття отримана редакцією 22.05.2025.

Наукове видання

**МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ КОНФЕРЕНЦІЙ
ЧОРНОМОРСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

**MATERIALS OF THE SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
OF PETRO MOHYLA BLACK**

**Матеріали ХХІІ Міжнародної наукової конференції
«ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2025: стратегії країн
Причорноморського регіону в геополітичному просторі»**

№ 1 (1), 2025

СЕРІЯ: ПРАВО

Адреса оргкомітету:

м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10, 54003
Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, 8 (0512) 76–55–99, факс: 50–00–69, 50–03–33,
E-mail: avi@chmnu.edu.ua, rector@chmnu.edu.ua

Редактор: *О. Михайлова.*
Комп'ютерна верстка, дизайн: *К. Гросу-Грабарчук*
Друк: *С. Волинець.*
Фальцювально-палітурні роботи: *О. Мішалкіна.*

Підп. до друку 12.06.2025.
Формат 60х84^{1/8}. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 11,6. Обл.-вид. арк. 9. Зам. № 7058.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.